

JOURNAL OF ACADEMIC
OPINION

Yıl/Year: 2022 Cilt/Volume:2 Sayı/Issue:2

e-ISSN: 2791-9447

academicopinion.org/

e-ISSN: 2791-9447

JAO

Journal of Academic Opinion

Sahibi / Owner

İlhan EROĞLU

Editör Kurulu / Editor Boards

İlhan EROĞLU

ilhan.eroglu@gop.edu.tr

ORCID : 0000-0003-4711-1165

Mustafa Necati ÇOBAN

necati.coban@gop.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2839-4403

Nalan KANGAL

nalan.kangal@gop.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9160-0797

Fatih YETER

fatih.yeter@gop.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8769-9122

Dil Editörü / Language Editor

Buğra KAŞ

Dizgi-Grafik / Graphics

Fatih YETER

Yayın Türü

Yaygın Süreli

İletişim / Contact

Tokat Gaziosmanpaşa University, Taşlıçiftlik
Campus, 60250 Tokat / TURKEY

Tel : +90 (356) 252 16 16 (2382 / 2793)

Mail: info@academicopinion.org

Web: https://academicopinion.org/

Yıl / Year 2022

Cilt / Volume 2

Sayı / Issue 2

Journal of Academic Opinion altı aylık periyotta (Haziran - Aralık) yılda iki kez açık erişim ve ücretsiz e- dergi olarak yayımlanmaktadır.

Yayın ilkeleri ve etiği ile yazım kurallarına
<https://academicopinion.org/> adresinden ulaşılabilir.

Journal of Academic Opinion is published twice a year in a six-month period (June - December) as an open access and free e-journal.

You can reach the publication principles and ethics and the writing rules at <https://academicopinion.org/>.

©Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlarda dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları Journal of Academic Opinion Dergisine aittir. Yazılı ön izin olmaksızın materyallerin tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır. Makalelerde yer alan görüşler yazar(lar)ın kendi görüşüdür, derginin görüşü değildir. Ayrıca yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu da yazar(lara) aittir.

©All rights are reserved. Rights to the use and reproduction, including in the electronic media, of all communications, papers, photographs and illustrations appearing in this journal belong to Journal of Academic Opinion. Reproduction without prior written permission of part or all of any material is forbidden. The journal complies with the Professional Principles of the Press. The opinions expressed in the articles are the opinion of the author(s), not the opinion of the journal. In addition, the scientific and legal responsibility of the articles belongs to the author(s).

academicopinion.org/

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Drazena GASPARG – University of Mostar
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret ADAMAN – Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU – Uludağ Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM – Anadolu Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN – University of New Orleans
Prof. Dr. Sebastian KOT – Czestochowa University

Bilim Kurulu / Science Board

- Prof. Dr. Abdul RASHID – International Islamic University, Pakistan
Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞ – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Andreea Claudia SERBAN – Bucharest University of Economic Studies, Romanya
Prof. Dr. Ayfer GEDİKLİ – Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Aykut LENGGER – Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun KÜÇÜKÖZMEN – İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Drazena GASPARG – University of Mostar, Bosna Hersek
Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM – Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem ERDEM – Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan ASLANOĞLU – Piri Reis Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun YILMAZ – Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret ADAMAN – Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Güler GÜNŞOY – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU – Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar AKYAZI – Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR – İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan EROĞLU – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK – Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan KALAYCI – İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail EFİL – Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Jose Rafael Alvarado LOPEZ – Universidad Nacional de Loja, Ekvador
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇINAR – Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih ÇİN – Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN – University of New Orleans, ABD
Prof. Dr. Muhammad SHAHBAZ – Beijing Institute of Technology, China
Prof. Dr. Muhsin KAR – Yükseköğretim Kalite Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir EROĞLU – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet ŞENSOY – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolina POPOVA – International Business School (Botevgrad), Bulgaristan
Prof. Dr. Sebastian KOT – Czestochowa University of Technology, Polonya
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN – Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfur BAYAT – İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat KAYA – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR – Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Anil BOZ – Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Anna XHEKA – Aleksander Moisiu University, Arnavutluk
Doç. Dr. Atif Aziz – Karachi Institute of Economics and Technology, Pakistan
Doç. Dr. Baki DEMİREL – Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin DEMİRGİL – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Dzmitry MARUSHKA – Belarusian State University, Belarus
Doç. Dr. Elif Özlem ÖZÇATAL – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Devrim ZENGÜ – University of Alabama at Birmingham, ABD
Doç. Dr. Gholamreza ZANDI – University Kuala Lumpur, Malezya
Doç. Dr. Gulzhanat TAYAUOVA – Turan University, Kazakistan
Doç. Dr. Gündüz AKSU KOCATÜRK – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Irena Baclija BRAJNIK – University of Ljubljana, Slovenya
Doç. Dr. İbrahim Adeolu BAKARE – Lagos State University, Nijerya
Doç. Dr. M. Necati ÇOBAN – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Akif DESTEK – Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞ – Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin DEMİRAY – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay ÖZKAN – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN – Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Rima FAYAD – Lebanese University, Lebanon
Doç. Dr. Serkan KEKEVİ – Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Tetyana PİMONENKO, Sumy State University, Ukrayna
Doç. Dr. Yavuz ACUNGİL – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yong Chen CHEN – University Malaya, Malezya
Doç. Dr. Yusuf TEMUR – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Arkadiusz MIRONKO – Indiana University East, ABD
Dr. Bahadır Sazak DOĞAN – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Gülbahar ATASEVER – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Mehmet KENDİRCİ – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Murat TÜRK – Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Nalan KANGAL – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Nazife Özge BEŞER – Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Ümit ŞİMŞEK – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Nurettin ÖNER – Sağlık Bakanlığı

academicopinion.org/

İÇİNDEKİLER \ CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Cumhuriyet Döneminde İslami Finansın Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme**
An Investigation on the Historical Development of Islamic Finance in Turkey
Fatma ERDOĞAN..... 48 - 53
- Çalışanların Kamu Kurumlarında Sanal Kaytarma Davranışına Yönelik Düşüncelerinin İncelenmesi**
Investigation Of Employees' Opinions On Cyberloafing Behavior In Public Institutions
Yılmaz GÜNEL, Abdulkerim GÜLER 54 - 66
- State Bank of Pakistan Policies and The Lending Behavior of Commercial Banks: A Case of Pakistan from 1972-2021**
Fizza MALIK 67 - 73
- Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Simülasyon Tekniği ile Bir Ahşap Fabrikasının Üretim Sistemine Uygulanması**
Application Of Industry 4.0 Technologies To The Production System Of A Wood Factory With Simulation Technique
Mehmet Erdoğan BAĞ, Emre ASLAN 74 - 80
- Tüketim Yapısında Meydana Gelen Dönüşümlerin Alışveriş Merkezleri Üzerinden Mekâna Yansıması: Sivas Örneği**
The Reflection Of The Transformations Occuring In The Consumption Structure On The Space Through Shopping Centers: The Example Of Sivas
Yavuz ACUNGİL, İsmail YILDIRIM..... 81 - 90

Cumhuriyet Döneminde İslami Finansın Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on the Historical Development of Islamic Finance in Turkey

Fatma ERDOĞAN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, fatima.erdogan88@gmail.com

ÖZET

Finansal sistemin temel amacı tasarruf sahiplerinden elde edilen fonların reel sektöre aktarılmasında aracılık yapmaktır. Finansal sistem geliştikçe reel sektörün fon imkanları da artmaktadır. Finansal sistemin gelişimi açısından geleneksel fon kaynaklarının yanı sıra İslami fon kaynaklarının da önemli olduğunu belirtmek gerekir. İslami bankacılık ve İslami finansal enstrümanların gelişimi ile birlikte İslami fon kaynaklarının finansal sisteme olan katkısı artmaktadır. Ülke deneyimleri açıkça göstermektedir ki hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, İslami finansal sistemin gelişimine yönelik çok sayıda politika uygulamışlardır. Söz konusu politika uygulamaları sayesinde toplam finansal sistem içerisinde İslami finansal sistemin payı artmıştır. Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde İslami finansın tarihsel gelişimini incelemektir. Türkiye’de İslami finansın gelişimi uzun yıllar çok güçlü bir şekilde desteklenmemiştir. Sistemin gelişimine yönelik ilgi son birkaç on yılda artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, İslami Finans, İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, İslami Finansal Araçlar

ABSTRACT

The main purpose of the financial system is to act as an intermediary for transferring funds of savers to the real sector. As the financial system develops, the funding opportunities of the real sector also increase. It should be noted that Islamic funding sources are important as well as traditional funding sources for the development of the financial system. With the development of Islamic banking and Islamic financial instruments, the contribution of Islamic fund sources to the financial system increases. Country cases clearly show that both developed and developing countries have implemented many policies towards the development of the Islamic financial system. Thanks to these policy implementations, the share of the Islamic financial system in the total financial system has increased. The aim of this study is to investigate the historical development of Islamic finance in the Republican period. Unfortunately, the development of Islamic finance in Turkey has not been strongly supported for many years. Interest in the development of the system has grown over the past few decades.

Keywords: Republic of Turkey, Islamic Finance, Islamic Banking, Participation Banking, Islamic Financial Instruments.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 07 Eylül 2022

Kabul Tarihi: 28 Eylül 2022

Makale Türü

Araştırma Makalesi

ARTICLE INFOS

Article History

Received: September 07, 2022

Accepted: September 28, 2022

Article Type

Research Article

1. Giriş

İktisadi büyüme performansının artırılması açısından finansal sistemin gelişimi hayati öneme sahiptir. Çünkü finansal sistemin en önemli işlevlerinden birisi reel sektör yatırım projelerine fon kaynağı sağlamaktır. Finansal sisteme fon akışı arttıkça reel sektör kuruluşlarının uzun vadeli yatırım harcamalarına hayata geçirme şansı artmaktadır. Dolayısıyla iktisadi büyüme performansını arttırmak isteyen gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkeler finansal sistemin gelişimine yönelik politikalar uygulamaktadırlar. Bireysel tasarrufların yanı sıra yastık altı kaynakların ve İslami hassasiyetlerden dolayı finansal kurumlara yatırılmayan kaynakların değerlendirilmesi büyük öneme sahiptir. Birçok ülkede İslami hassasiyetlere yönelik kaygılar dikkate alınarak İslami finansal sistem inşa edilmiştir. İslami finansal sistemin iki temel ayağı bulunmaktadır. Bunlardan birisi İslami bankacılık ikincisi İslami finansal araçlardır. İslami finansı geleneksel finansal sistemin rakibi ya da alternatifi

olarak görmemek gerekir. Bu durumu fark eden ülkeler İslami finansın gelişimi açısından büyük mesafe katetmişlerdir.

İslami finansal sistem toplam finansal sistemin gelişimini destekleyici bir modeldir. Bu model sayesinde atıl kaynakların reel projelerin finansmanına kaydırılması temin edilmektedir. İslami finans açısından başarılı ülke deneyimleri dikkate alındığında açıkça görülmektedir ki bu ülkelerde finansal inovasyon sadece geleneksel sistemi değil aynı zamanda İslami finansal sistemi de hedeflemektedir. İslami bankaların yanı sıra yeni İslami finansal enstrümanların geliştirilmesi için sürekli bir değişim ve dönüşüm politikasının izlendiği görülmektedir. Küresel düzeyde İslami finansal açıdan söz sahibi olan ülkelerde katılım bankaları yakinen takip edilerek desteklenmekte ve sürekli yeni İslami finansal araçlar geliştirilmektedir. İslami finansal sistemin gelişimi açısından üniversitelerde ve finansa merkezlerinde kayda değer araştırmalar yapılmakta ve araştırma geliştirme faaliyetleri desteklenmektedir. İslami finansal sisteme ilişkin bu farkındalığın bütün İslam ülkeleri için

geçerli olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Birçok İslam ülkesinde İslami finansın önemi çok geç fark edilmiştir. Türkiye’de de İslami finansın gelişimine ilişkin adımların çok geç atıldığını müşahade etmekteyiz. Sistemin gelişimine ilişkin adımlar son on yıllarda atılmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde İslami finansın tarihsel gelişimini incelemektir. Çalışma beş başlıktan meydana gelmiştir. İlk başlıkta İslami finansın tanımı ve özellikleri, İkinci başlıkta İslami finansın dayanakları, üçüncü başlıkta İslami bankacılık ve İslami finansal araçlara, dördüncü başlıkta İslami finansın dünyadaki tarihsel gelişimine ve beşinci başlıkta da İslami finansın Türkiye’deki tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Son olarak sonuç bölümü yer almıştır.

2. İslami Finansın Tanımı ve Özellikleri

İslami finans, İslam hukukuna göre düzenlenmiş, dayanağını İslamın ilk iki ana kaynağı olan Kur’an ve sünnet ile birlikte diğer İslami kaynaklara dayandıran bir finans sistemidir. İslami finansın ortaya çıkmasının en önemli nedeni Kur’an ve Sünnetin faizi kesin bir dille yasaklamasıdır. İslami bankacılık ve İslami finansın tüm alt sistemleri İslami kurallar çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. İslami finansı ortaya çıkaran nedenlerin ilki dinidir. İkincisi ise ekonomik nedenlerdir. İslami finansı ortaya çıkaran dini neden yukarıda da bahsedildiği üzere faizin yasaklanmasıdır. Müslümanlar dini hassasiyetlerinden dolayı geleneksel bankalardan ve geleneksel finans sisteminden uzak durmaya çalışmışlardır. Böylece Müslümanların sahip oldukları fonlar genel olarak atıl durumda kalmıştır. Böylelikle Müslüman ülkelerin sermaye birikimini hareketlendirmek, söz konusu birikimleri finansal pazarlara dahil etmek üzere İslam dinine uygun bir bankacılık sistemi gelişmeye başlamıştır. Ekonomik nedenlerin başında ise Müslüman Arap ülkelerinin petrol gelirlerini değerlendirme düşüncesi gelmektedir (Doğan vd., 2017:177-179). İslami esaslar doğrultusunda kurulan bankalar yalnızca Müslüman ülkelerde değil aynı zamanda Müslüman olmayan ülkelerde de faaliyet göstermektedir (Güney, 2018: 1540).

Hazıroğlu (2016: 3), İslam iktisadının temel önermelerini şu şekilde sıralamıştır:

- Tevhid,
- Adalet ve ihsan,
- Özgür irade,
- Sorumluluk bilinci.

İslami finansın, geleneksel finans sistemine karşılık gerçekleştirdiği finansal faaliyetleri, İslami kurallara uygun bir şekilde yürüttüğünü belirtmiştik. Bu faaliyetler İslami kurallara uygun hale getirilirken İslami bankacılık, tekaful, sukuk, İslami hisse senedi endeksleri gibi İslami finans çerçevesinde yürütülen finansal işlemler, İslam hukukunda var olan mudarebe, müşareke, murabaha, icare, selem, istisna gibi ticari sözleşmelere dayanarak hayata geçirilmektedir. Diğer bir ifadeyle İslami finans kapsamında yapılan bir işlem, ortaya çıkan sonuçları itibarıyla geleneksel finans sistemi ile benzer özellikler gösterse de İslami bir sözleşme ile yapılandırıldığından İslami bir özellik kazanmaktadır (Güçlü ve Kılıç, 2020: 76).

İslam ekonomisi, İslam hukukuna dayanan ilkeleri benimsemiştir. İslami finansın temel ilkelerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Karahan ve Ersoy, 2016- Rabbani, vd, 2021: 5. 2006: Said, 2009: 13-14):

- İslami finansta Faiz ve garar içeren işlemler kesinlikle yasaklanmıştır. Kar ve zarar paylaşımı esas alınmıştır.
- Kur’an-ı Kerim ve sünnete uygun bütün iktisadi faaliyetlere izin verilmiştir

•İslami finansın arkasındaki en önemli teori eşitlik ilkesidir. İslami finans İslamın temel değerlerinden yola çıkarak sosyal adalete, sosyo-ekonomik adalete önem verir. Bununla birlikte gelecek nesillerin güvenliğini ve dünyanın değerli kaynaklarını önemseyen, çevreyi koruyan politikaları destekler.

•İslami finans servet birikimini desteklemeyip, aksine servetin adil bir şekilde dağılmasını desteklemektedir. Sadaka, zekat ve karz-ı hasen gibi finansal ürünler buna örnek teşkil etmektedir. İslami finansın teşvik edilmesiyle gelirin belli bir tabanda toplanması engellenir ve yoksulların hakları korunmaya çalışılır.

•İslami finans insanlara güvenli ve sosyal açıdan sorumlu yatırım seçenekleri sunmaktadır.

İslam dininin yasakladığı faiz hem dini hem de hukuki olarak yaptırım altına alınmıştır. Bu yasak Kur’an’da çeşitli ayetlerde yer almıştır. Faiz meşru bir ticari faaliyet aracı olarak kabul görülmemiştir. Faizin yasaklanmasının Kur’an ayetlerinin yanı sıra hadislerde de yasaklandığı bilinmektedir (Aslan ve Koçal, 2016: 34). İslam dininin faizi yasaklamasının sebepleri şu şekilde özetlenebilir (Pıçak, 2012: 67):

- Faiz insanların mallarının karşılıksız alınmasıdır.
- İslamiyete göre gelir ya emeğin karşılığı olmalı ya da bir risk sonucunda elde edilmelidir. Faiz emeksiz ve risksiz para kazanmaya yönlendirir. Böylece üretim düşer ve toplum zarar görür.
- Faiz karşılıksız verilen borç ve yardımlaşmayı ortadan kaldırır.
- Faiz fakirden zengine doğru haksız bir gelir akışına neden olur.

Kur’an ve sünnet sözleşmelerde açıklık, dürüstlük ve güven prensipleri konusunda ısrarla durmaktadır. Garar kelime olarak tehlike ve risk anlamına gelmektedir. İslam hukuku terimlerinden biri olarak ise “sonu bilinmeyen” anlamını içermektedir. Fıkhta ise garar, sözleşmenin konusu ile ilgili belirsizliği ve ileride taraflar arası bir anlaşmazlığa yol açacak derecede bilinmezliği ifade etmektedir. Kur’an ve sünnet şeffaflığı, dürüstlüğü ve tarafların anlaşmanın nasıl sonuçlanacağı ile ilgili kesin bir bilgiyi baştan itibaren bilmesini tavsiye ederek gararı yasaklamaktadır (Doğan ve Dinç, 2022: 48).

3. İslami Finansın Dayanakları

İslam dininin birinci kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de hayatı her yönüyle ele alan ayetler vardır. Bununla birlikte Hz. Muhammed’in sünnetleri de İslam dininin ikinci ana kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu iki kaynak dışında İslam hukukunda önemli birer terim olan icma ve içtihat da tamamlayıcı kaynaklar arasında görülmektedir (Al Amine, 2008: 15-16). Tamamlayıcı kaynakların hukuki (şer’i) olarak geçerli sayılması ancak Kur’an ve sünnete uygunlukları ile mümkündür (Ağırkaya, 2021: 1030).

Kur’an’da, insan yaşamının hem bireysel hem de toplumsal olarak düzenlenmesini içeren ayetler yer almaktadır. Yine Kur’an-ı Kerim insan yaşamını düzenleme gayesi taşıyan bilim alanlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak alakalıdır. Bu bilim dallarından biri de iktisattır. Kuran’ı Kerim’in çeşitli ayetlerinde iktisadi hayata yönelik bilgiler ve temel kurallar yer almaktadır. Kuran’ın bu özelliği İslam iktisadına temel oluşturmuştur. Kur’an tüm toplumsal alanlara makbul bir sınır getirirken bu makbul sınırı iktisat alanı için de getirmektedir. Böylece insana üretim, tüketim, alışveriş ve paylaşım gibi ana faaliyetlerin meşruyet sınırları içerisinde yapılması mesuliyeti verilmektedir (Gül, 2010: 30, 35-36).

Sünnet, İslam dininin Kur’an’dan sonra gelen ikinci temel kaynağıdır. Sünnet “Hz. Peygamber’in ihtiyar ettiği ve Allah’ın ahkâmıyla âmîl olarak gittiği yol” şeklinde tanımlanmaktadır (Ağırkaya, 2021: 1029). Kur’an’da Hz. Muhammed’in rehber alınmasına ilişkin birtakım ayetler yer almaktadır. Bu ayetlerden biri: “Peygamber size neyi emrederse onu alın, yasakladığı şeylerden de sakının” dır.

Şeri delillerden biri olan icma, genel olarak üçüncü sırada gösterilmektedir. İcma en genel anlamıyla, İslam âlimlerinin Kur'an ve peygamberin sünnetini dini bir konu hakkında ortak bir hükme varmadan önce güvenli bir şekilde yorumlanmaları olarak tanımlanmaktadır (Kumaş ve Artuç, 2019:117). İctihat, herhangi bir konu ile ilgili Kur'an ve sünnette belirtilmiş bir nass olmadığı durumlarda, Kur'an-ı Kerim ve sünnetin temel ilkelerinin esas alınarak detaylı olarak yorumlanıp uygun bir hükme bağlanmasıdır (Haçkalı, 2009: 96).

4. İslami Bankacılık ve İslami Finansal Araçlar

İslami bankacılık, faaliyetlerini başta Kur'an ve Sünneti, ardından İslam hukukunun tüm kaynaklarını dikkate alarak gerçekleştirmektedir. İslami bankacılıkta faiz kesinlikle kullanılmamaktadır. Bunun yerine İslami bankalar, kar ve zarar ortaklığına göre fon toplamak, direkt nakit kullanılmak yerine ticaret ve ortaklık esasına göre fon kullanmayı amaçlayan kurumlardır. Ayrıca İslami bankalar tasarruf sahiplerinden atıl fonları toplayarak bu fonları ihtiyacı olan tüketicilere yönlendirmeyi amaçlamaktadır (Parlakkaya ve Çürük, 2011: 398).

Tablo 1

İslami Bankalar ile Geleneksel Bankalar Arasındaki Farklar

İslami Bankalar	Geleneksel Bankalar
Sosyal adalet ve sosyal refahın sağlanması için şeri kurallara uymak öncelikli tercihtir.	Böyle bir amaca öncelik verilmemiştir.
Finansal kaynakların kullanımında yoksul kesimler ötelenmemektedir	Yoksul kesimler ötelenmektedir.
Zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir ve servet eşitsizliğini en aza indirmeyi amaçlamaktadır.	Zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir ve servet eşitsizliği artmaktadır.
İslami bankacılıkta üretim ve yatırım şeri kurallar dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir.	Böyle bir kuraldan söz edilemez.
İslami bankacılıkta finansal işlemler gerçekleştirilirken faiz ve tefecilik uygulamalarından kesinlikle kaçınılmaktadır.	Yüksek faizli gelir amaçlanmaktadır.
Risk üstlenmek esastır.	Risk üstlenilmemektedir.
İslami bankacılıkta spekülasyon içeren finansal faaliyetlerden kaçınılmaktadır.	Spekülasyon içeren finansal faaliyetlere sıklıkla başvurulmaktadır.
Zekatın toplanma ve dağıtım süreçlerinde görev almak mümkündür.	Geleneksel bankaların zekat toplama ve dağıtım fonksiyonları söz konusu değildir.

Kaynak: Brown, Hassan ve Skully, 2007: 98-99; Millar ve Anwar, 2008: 6; Erdoğan, 2021 :34.

İslam ekonomisinde faizli finansal işlemlere seçenek olarak geliştirilmiş İslami finansal araçlar yer almaktadır. Bu araçlardan yaygın olarak kullanılanlar; mudarabe, murabaha, müşareke, tekafül, icare ve sukuktur.

Mudarabe, anlaşmasında elde edilen kar miktarı ortakların kendi aralarında belirlediği şekilde paylaşılmaktadır. Bu anlaşma sonunda meydana gelecek bir zarar durumunu sermayedar karşılamaktadır. Bu anlaşma emek ve sermaye ortaklığıdır. Mudarabe sistemi kısmen geleneksel finansal sistemde yer alan yatırım fonu ile benzerlik göstermektedir. Fakat bu ikisini birbirinden ayıran fark; geleneksel sistemde fon yöneticileri kar elde edip etmemeye bakmaksızın 'fon yönetim ücreti' kapsamında ücret alabilmektedirler. Mudarabede ise

fon yöneticileri şayet bir kar elde edilirse ücret alınmaktadır (Öz ve Badem, 2021: 139-140).

Murabaha, birinin satın aldığı malı, alış fiyatı üzerine anlaşılacak miktarda kar eklenerek satılmasıdır. Murabahada müşteri ihtiyacı olan malı satın almak için katılım bankasına müracaat etmektedir. Katılım bankası müşterinin talep ettiği malı müşterinin istediği veya başka bir tedarikçi aracılığıyla piyasa fiyatından satın alma işlemini gerçekleştirir. Banka almış olduğu malın üzerine bir kar oranı belirler ve vadeli bir biçimde müşteriye satış işlemini gerçekleştirir. Böylece müşteri alacağı malı peşin almak yerine vadeli olarak satın alma hakkını elde ederken, tedarikçi de peşin satış yapma şansını elde etmiş olur (Yatbaz ve Çatıkkaş, 2021: 6).

Müşareke uygulamasında taraflar kar ve zarar durumunu beraber üstlenmektedirler. Fon arz eden taraf, onayladığı şartlar içerisinde yükümlülüklerini yerine getirirken, fon talebinde bulunan taraf ise anlaşmada şartlarında belirlenmiş olan yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Sözleşmenin her iki tarafı da sözleşmede belirtilen kar ve zararı paylaşmaktadırlar (Öz ve Badem, 2021:140).

Tekafül, sigortacılığın İslami prensiplere uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Tekafül, organizatör olan şirket yönetiminde katılımçıların ortaklık sermayesi özelliği taşıyan primler ödeyerek kendi aralarında rizikolara karşı birlikte bir dayanışma sergiledikleri sistemdir. Bu sistemde sigortacılık hizmeti almak isteyenlerden fonlar alınmaktadır. Bu fonlar katkı payı sahipleri için şirket tarafından yönetilmektedir. Fondan zararlar ve masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan miktar şirket tarafından faiz içermeyen yollarla işletilmektedir. Sigorta fonunda kalan bedel katkı sahiplerine ödenmektedir. Dönem sonlarında kalan fon katılımçıları arasında bölüştürülmesi katılımçılara yeni bir kazanç sağlanmaktadır (Arzova ve Şahin, 2021: 473-474).

İcare, türü ve miktarı belli olan bir varlığın, belli bir tutar karşılığında satılması ve sözleşme süresinin bitmesiyle söz konusu varlığın geri alınması ya da sözleşmenin yenilenmesi olarak açıklanmıştır. Günümüzde icare ile ilgili sözleşmeler İslami finans kuruluşlarınca kullanılan bir hizmet olmuştur (Kaya & Utku, 2021: 698). İcare işlemlerinde menkul ve gayrimenkul malların kiralınmasının yanı sıra iş ve hizmet sözleşmeleri de bu kapsama girmektedir. İcare, geleneksel finans uygulamalarında leasing olarak kullanılmaktadır (Kevser, 2020: 119).

Sukuk, İslami ilkeler çerçevesinde varlığa dayalı, düzenli gelir temin eden ve ikincil piyasada işlem gören orta vadeli sertifikalar olarak tanımlanmaktadır. Sukuk ile geleneksel bonoyu birbirinden ayıran en belirgin özellik, bononun faiz getirisi olmasına karşılık sukukta faiz gelirinin olmamasıdır (Yardımcıoğlu vd., 2015: 201-202). Sukuk ihracı varlık kiralama şirketi, yatırımcı ve finansman ihtiyacı olan müşteriler arasında gerçekleştirilmektedir. Katılım bankası, ihtiyacı gidermek üzere kendisine başvuran müşteriyi varlık kiralama şirketine yönlendirir ve varlık kiralama şirketi söz konusu varlığı değerlendirdikten sonra sukuk ihracını başlatır. Söz konusu varlığa finansman desteği sunan yatırımcılar aynı zamanda o varlık üzerinde mülkiyet hakkı elde etmektedir. Ayrıca yatırımcı bu varlıktan elde edilecek gelirden kar payı da alabilmektedir (Yılmaz ve Bölükbaşı, 2020:171).

5. İslami Finansın Dünyada Gelişimi

İslâm ekonomisi kavramı ilk kez Hindistan'daki âlimler tarafından dile getirilmiştir. Türkiye'de ise bu kavram ilk kez Hindistanlı alim Muhammed Hamidullah'ın İstanbul Üniversitesinde verdiği derslerle kullanılmıştır (Zaim, 2010: 126). Faizsiz bankacılığın ilk defa Mısır'ın Mit Gamr kasabasında (Cemal Abdül Nasır döneminde) tüm bankaların devletleştirilmesi faaliyetlerine karşı bir denemenin sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Sümer ve Onan, 2015: 298). 1969 senesinde gerçekleştirilen İslam Konferansına katılan ülkeler arasında

İslam Kalkınma Bankası ve İslam Bankaları Birliği kurulmuştur. Böylece bu konferansta İslami finansla ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1969'dan önce Ahmet en-Neccar tarafından kurulan faizsiz bankacılık sistemi, bu alanda ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1975 yılına gelindiğinde İslam Kalkınma Bankası ve Dubai İslam Bankası kurulmuştur.1977'de Kuveyt Finans Evi, 1982'de Al Baraka kurulmuştur (Doğan vd., 2017: 179).

İslami finansın tarihsel gelişimi aşağıdaki gibi özetlenebilir (Vural ve Kök, 2022: 185):

- 1950'li yıllar: Faizsiz finans sistemine ilişkin tartışmalar başlamış ve bu alanda akademik yayınlar hazırlanmıştır.

- 1960'lı yıllar: Mısır'da ilk faizsiz banka ve Malezya'da da ilk yatırım kuruluşu kurulmuştur.

- 1970'li yıllar: İslam Kalkınma Bankası (IDB) kurulmuştur. BAE, Kuveyt, Bahreyn, Mısır, Suudi Arabistan ve Sudan'da bankalar açılmaya başlamıştır.

- 1980'li yıllar: İran faizsiz bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. Bahreyn ve Malezya'da yasal düzenlemeler hazırlanmıştır. Ayrıca Malezya, Türkiye ve Bangladeş'te faizsiz banka sayılarında artış görülmüştür.

- 1990'lı yıllar: AAOIFI kurulmuştur. İlk defa sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir.

- 2000'lerin ilk yılları: CIBAFI, IIFM, IFSB, IICRA kurulmuştur. Dubai faizsiz ilkelere bağlı menkul kıymetler borsasının kurulmasına yönelik çalışmalar yapmıştır.

- 2008-2011 yılları: Dünya ekonomik krizi reel ekonomiyi hemen etkilemediği için faizsiz bankalar geleneksel bankalara göre iyi bir performans sergilemiştir. Krizin etkilerinden çıkan faizsiz sistem daha çok sukuk ihracı yapmıştır.

- 2015-2019 yılları: Faizsiz bankacılık birçok ülkede kullanılmaya başlanmıştır. FinTek (İslami Finansal Teknoloji) çalışmaları hız kazanmıştır. İslami bankacılık aktifleri 1.77 ABD Dolarına ulaşmıştır.

6. Türkiye'de İslami Finansın Gelişimi

Türkiye'de İslami finansın gelişimine, Osmanlı Devleti para vakıflarından bahsederek başlanabilir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti bir Vakıf medeniyetidir. İslam ülkelerinde faizin yasak olması nedeniyle vakıflar sermayelerini İslami kurallara uygun olarak işletmişlerdir. Para Vakıfları yüksek borçlanma oranlarını ve piyasa faizini kontrol etmiştir. Para vakıflarında fonlar işletilirken: Karz, Mudaraba ve Bidaa yöntemleri kullanılmıştır. Bu durum, vakıfları günümüzün İslami finans kurumlarının öncüsü olarak düşünmemizi sağlayabilir (Bulut ve Korkut, 2016: 23; Döndüren, 2008: 4). Vakıf kavramı, İslam kültüründe halkın ihtiyaçlarını gidermek üzere sahibi aracılığıyla bağışlanan ve vakfedilen malları tanımlamak üzere kullanılmıştır. Vakfedilen mal Allah rızasını kazanmak üzere vakfın mülkiyetine geçmektedir. Osmanlı tarihi boyunca birçok çeşidi olan vakıflardan biri olan para vakıfları kurumsallaştırılarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Bulut ve Korkut, 2017: 169). Ayrıca Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca tımar, ahilik, hisbe teşkilatı, müşareke, madarebe, karz-ı hasen, selem, icare, eytam sandıkları gibi uygulamalarla finansal faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (Uluyol, 2019: 20).

Osmanlı Devleti'nde banka ile ilgili bir kuruluşa Tanzimat Dönemine kadar rastlanılmamıştır. Osmanlı Devleti 19. Yüzyıl itibarıyla dışa açık bir ekonomi benimsemeye başlamıştır. 1838 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması dışa açık ekonominin benimsenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Dış ticarete hareketliliğin artması ile Osmanlı Devleti modern bankacılık sistemiyle karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde modern bankacılık dönemine kadar Galata Bankerleri devletin bütün banka işlemlerini gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1836 yılında ilk defa banka kurma girişimi İngilizler tarafından teklif edilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti de finansal

ihtiyaçların bir banka kurulması gerektirdiği fikrindedir. Kaimelerin değerinin sabit tutulmasına yönelik yapılan iki galata bankerleri ile yapılan bir sözleşme üzerine ilk banka doğmuştur. Söz konusu sözleşmenin hedefine ulaşması sonucunda 1847 yılında İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet) kurulmuştur (Apak ve Tay, 2012: 66-67). 1854 yılında Osmanlı Devleti'nde Rusya ile gerçekleşen Kırım Savaşının finansını sağlamak İngilizler tarafından Osmanlı Bankası kurulmuştur (Atar, 2017: 1048).

Kurtuluş savaşının kazanılması ve Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkede bankacılık faaliyetlerinin büyük oranda yabancıların denetiminde olduğu görülmektedir. Bu savaş dönemlerinde faaliyetlerini askıya alan Osmanlı Bankası ile Maliye Bakanlığı arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Osmanlı Bankasının imtiyaz süresi 1935 yılına kadar uzatılmıştır. Bu anlaşma, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurması durumunda Osmanlı Bankasının imtiyazlarının sona ermesi şartını içermektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu, 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 Sayılı kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası resmi olarak çalışmalarına 1 Ocak 1932 tarihinde başlamıştır (Akgönül, 2001: 120-121).

Cumhuriyet'in ilanından hemen önce 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok anlamda dönüm noktası olmuştur. Kongrede alınan belli başlı kararlardan bazıları: milli bankalaşma, milli ve yerli üretimin teşviki, sanayinin teşvik edilmesi, tekelleşmenin önlenmesi, aşar vergisinin kaldırılması, yabancı sermayeye ülke öncelikleri doğrultusunda müsaade edilmesi, özel sektörün gelişmesi için kredi imkanlarının güçlendirilmesi, sanayi bankasının açılması şeklindedir (Eroğlu vd., 2019: 331; Eroğlu vd., 2021: 152; Eroğlu ve Kangal 2019: 270-271; Aydemir, 2020: 198). İzmir iktisat kongresi, Türkiye Cumhuriyeti'nde iktisadi faaliyetlere yön vermesi ve bankacılığın millileşmesi konusunda oldukça önemli bir görev üstlenmiştir.

Türkiye'de İslami finansın gelişimini aktarırken Adapazarı İslam Ticaret Bankası, DESİYAP ve Özel Finans kurumlarına göz atmak yararlı olacaktır.

-1913 yılında Adapazarı'ndaki bir grup girişimci bir araya gelerek yabancı bankalara bir alternatif olarak, 13 Ocak 1913 tarihinde "Hacı Adem Beyzade İbrahim Sîpahizade Hamid ve Şürekâsı Adapazarı İslâm Ticaret Bankası" ismiyle banka kurmuşlardır. Bankanın isminde yer alan İslam ibaresinden de görülmektedir ki bu bankanın kuruluş amacı dini gayelerde taşımaktadır. 1919 yılında banka kurucu üyelerinin dışındaki insanların da iştirakini gerçekleştirmek adına anonim şirketi haline gelmiştir ve böylece bankanın ismi "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi" olarak değişmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile banka 15 Mayıs 1924 tarihinde ismini "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi" olarak değiştirmiştir. 1926 yılına gelindiğinde ise idare meclisi raporunda Hristiyan bankasından ayrılmak amacıyla kullanılan İslam kelimesinin artık Hristiyan bir rakibi olmadığı için kullanılmasında bir zorunluluk olmadığı belirtilmiştir. Böylece bankanın yeni ismi: "Adapazarı Türk Ticaret Bankası" olmuştur (Kutluata, 1970: 75, 81-83).

- DESİYAB, 17.04.1975 tarihinde 1877 sayılı Kanun ile verilen yetki sonrası, 27.11.1975 tarihli ve 13 sayılı "Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Kuruluşuna Dair Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulmuştur. DESİYAB, yurt dışında yaşayan işçiler ve halkın birikimlerini faizsiz olacak bir biçimde sanayinin desteklenmesi amacıyla kullanmayı hedeflemiştir. Bankanın, kar ortaklığı ve reel ekonominin finansmanını hedeflemesi nedeniyle İslami finans adına önemli bir adım kazandırdığı belirtilmektedir (Özdemir ve Hakan, 2017: 20-21).

-Özel Finans Kurumları (ÖFK), 1985 yılında Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kurulmuşlardır. Özel Finans Kurumlarını geleneksel bankacılıktan ayıran özelliği faizsizlik ilkesi ile çalışmaya başlamaları

olmuştur. Bu kurumlar, faizden imtina eden kesimin atıl fonlarını ekonomiye kazandırarak hem sosyal, toplumsal ve ekonomik bir görev üstlenmiş hem de ekonominin gelişmesine katkı sunmayı amaçlamışlardır (Hazıroğlu, 2016: 4).

Dünyada İslami banka ya da faizsiz banka olarak isimlendirilen bankalar Türkiye’de Katılım Bankası olarak isimlendirilmektedir (Bağış ve Yılmaz, 2021: 304). Türkiye’de Özel Finans Kurumları 2006 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda yapılan değişiklikle Katılım Bankası ismini alarak çalışmalarına devam etmiştir (Şekeroğlu ve Özer, 2017: 16). Katılım Bankacılığı, temelde faizsizlik ilkesiyle birçok bankacılık faaliyetlerini yürüten, kâr ve zarara katılma esasıyla fon toplayan; ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleriyle fon kullandıran bankalardır (Çalış ve Kaya, 2022: 766). Türkiye’de faaliyet yürüten katılım bankaları: Albaraka Türk (1984), Kuveyt Türk (1989), Türkiye Finans (2005), Ziraat Katılım (2015), Vakıf Katılım (2016) ve Emlak Katılım Bankası (2019)’dır. Ayrıca Halk Katılım Bankası da Katılım Bankacılığı faaliyetleri için izin almıştır (Bağış ve Yılmaz, 2021: 309). Katılım bankaları; finansal sisteme dahil olmayan atıl fonların sisteme dahil olması, gelir dağılımını dengeleyici etkileri, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayda geçmesi, reel sektöre kaynak aktarılması ve istihdamın artmasını sağlama görevleriyle bankacılık sisteminin gelişmesine katkı sağlamaktadır (TKBB, 2021: 64).

Tablo 2

Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektör İçindeki Payı (Milyon TL, 2017-2021)

Yıllar	Toplam Aktifler	Değişim %	Sektörel Pay %
2017	160.136	20,5	4,9
2018	206.806	29,1	5,3
2019	284.459	37,5	6,3
2020	437.119	53,7	7,2
2021	717.338	64,1	7,8

Kaynak: TKBB, 2021: 65.

7. Sonuç

İslami finans başta Kur’an- Kerim ve sünnet olmak üzere temelini İslam hukukuna göre şekillendiren bir finansal sistemdir. İslami finansal sistem, İslami bankacılık ve İslami finansal araçlar olmak üzere iki ayağa sahiptir. İslami finans Müslümanların dini hassasiyetleri ve Müslüman ülkelerde atıl kalmış fonların kullanılmasını amacıyla gelişmeye başlamıştır. İslami finansın en temel özelliği faiz içeren işlemlerden kaçınmasıdır. İslam ekonomisinde mudaraba, murabaha, müşareke, tekaful, icare ve sukuk gibi faizli finansal işlemlere seçenек olarak geliştirilmiş finansman araçları yaygın olarak kullanılmaktadır. İslami finans yalnızca Müslüman ülkelerde değil, Müslüman olmayan ülkelerde de faaliyet finansal sistem içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. İslami finans hem dünyada hem Türkiye’de özellikle son on yıllarda gelişme sergilemektedir.

İslami finans ve İslami bankacılık alanında özellikle son yıllarda gerçekleştirilen güçlü girişimlere rağmen henüz hedeflenen düzeyin yakalandığını söylemek çok güçtür. Katılım bankacılığı ve İslami finansal enstrümanlar esas alındığında Türkiye’de toplam finansal sistem içerisinde İslami finansal sistemin payının düşük olduğunu söylemek gerekmektedir. Bütün çabalara rağmen finansal sistemin toplam finansal sistem içindeki payının artış hızı henüz yüksek bir ivmeyi yakalayamamıştır. Türkiye’de İslami finansal kaynaklar sadece bankacılık sistemi içerisinde değerlendirilmemeli güçlü reel yatırım projelerinin paydaşlığı konusu mutlaka öne çıkarılmalıdır. Ülkemizin gelişimi açısından hayati öneme sahip sektörlerde hayata geçirilecek reel projelerde İslami finansal kurumlar risk alarak ortak olmalıdır. Başta orta ve büyük ölçekli kamu alt yapı projeleri olmak üzere özel sektör kamu ortaklığıyla yapılabilecek yatırım projelerinin finansmanında sukuk gibi İslami finansal enstrümanlar

kullanılmalıdır. İslami finansal enstrümanların yatırım projelerinde kullanılması ve yatırımcılar açısından cazip hale getirilmesi için kurumsal ve yasal düzenlemeler hızlandırılmalıdır.

Kaynakça

- Ağrıkaya, G. (2021). Kur’an ve Sünnet Birbirinin Neyi Olur?. *Diyanet İlmî Dergi*, 57 (4), 1021-1060.
- Akgönül, H. (2001). Atatürk Dönemi’nin Para Politikası (1923-1938). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 117-126.
- Al-Amine, M. A. B. (2008). Sukuk Market: Innovations and Challenges. *Islamic Economic Studies*, 15(2).
- Apak, S. ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3), 63-103.
- Arzova, S. B. ve Şahin, B. Ş. (2021). Covid 19’un Yarattığı Ekonomik Etkilerle Mücadelede Felsefesi, Araçları ve Karakteristik Özellikleriyle İslami Finansman Modelinin Rolü. *Bilimname*, (44), 451-489.
- Aslan, S. ve Koçal, V. (2016). İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihi ve Felsefi Bir Çerçeve. *İslam Ekonomisi ve Finansı* (Editör: Seyfettin Erdoğan vd), Umuttepe Yay. İstanbul.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1029-1062.
- Aydemir, M. (2020). Türk İşletme Tarihi ve Yönetim Bilimi Açısından Birinci İzmir İktisat Kongresi: Banka Merkezli İşletme Gruplarının Oluşumu. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 194-213.
- Brown, K., Hassan M. K. & Skully, M. (2007). Operational Efficiency and Performance of Islamic Banks. Chapters, in: M. Kabir Hassan and Mervyn K. Lewis (Ed.), *Handbook of Islamic Banking*, Chapter 7, Edward Elgar Publishing, USA.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2016). Osmanlı Para Vakıfları ve Çağdaş Faizsiz Finans Kurumlarının Karşılaştırılması. *Vakıflar Dergisi*, (46), 23-46.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2017). XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması. *Adam Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 167-194.
- Çalış, M. ve Kaya, F. (2022). Katılım Bankalarının Reel Ekonomi Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 765-781.
- Doğan, B. B., Kaya, M. ve Narçiçek, N. (2017). Dünya Bankacılık Sektöründe İslami Bankacılık Sisteminin Gelişimi, Çalışma Prensipleri ve Türkiye’de İslam Bankacılığı Üzerine Bir Analiz. *Diyarbakır: Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 175-190.
- Doğan, G. ve Dinç, Y. (2022). Türkiye’de İslami Finans Sektörünün Afet Politikalarındaki Garar Durumu ve Belirsizliklere Öneriler. *Karatay İslam İktisadi ve Finans Dergisi*, 1(1), 44-56.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.
- Erdoğan, F. (2021). *Bir İslami Finansal Enstrüman Olarak Sukuk ve Makroekonomik Performans İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Eroğlu, İ. ve Kangal, N. (2019). Liberal İktisat Politikaları Ekseninde Cumhuriyetin İlk Yıllarının İktisadi Kritisiz. In *International Congress of Management Economy and Policy 2019 Spring Proceedings Book 268-281*.
- Eroğlu, İ., Yeter, F. ve Kangal, N. (2021). Türkiye’de İktisat Politikalarının Temel Dinamikleri: Olaylar ve Olgular Üzerine Bir Değerlendirme. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP ÖZEL SAYISI, 149-179.
- Eroğlu, İ., Yeter, F., Kangal, N. (2019). Türkiye’de İktisat Politikalarının Değişimi ve Dönüşümü. 329-366. Değişim ve Dönüşüm Perspektifinden İktisadi Bakış. (Ed. İlhan Eroğlu) Ekin Yayınevi, Bursa.
- Güçlü, F. ve Kılıç, M. (2020). İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 75-91.
- Gül, A. R. (2010). İslam İktisat Düşüncesinin Kur’an’daki Temelleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(2) : 27-78.
- Güneş, G. (2018). Türkiye’de Devlet Eliyle Katılım Bankacılığı Dönemi: Bir Etkinlik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1539-1546.

- Haçkali, A. (2009). İslam Hukuk Metodolojisinde" Asli İbâha"-İçtihat İlişkisi Üzerine. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 85-96.
- Hazroğlu, T. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1-13.
- Karahan, H. ve Ersoy, H. (2016). Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye'de Reel Kesimde Kullanılması. *Maliye ve Finans Yazıları*, (105), 93-114.
- Kaya, Y. ve Utku, M. (2021). Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 8 (FFMS 8 İcare ve İcare Müntehiye Bittemlik) Çerçevesinde Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe Bilimi Dünyası*, 23 (4), 693-710.
- Kevser, M. (2020). Türkiye'de Katılım Bankacılığının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme: 2015-2019 Dönemi Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 116-127.
- Kumaş, M.S & Artuç, G. (2019). İslâm İktisat Düşüncesinin Gelişme Süreci Fıkıh İlminin Yeri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (22), 109-133.
- Kutluata, M. (1970). Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (11), 55-106.
- Millar, R., & Anwar, H. (Eds.). (2009). *Islamic Finance: a Guide for International Business and Investment*. Blue IbeX.
- Öz, B. ve Badem, M. (2021). İslâmî Sermaye Piyasası. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 127-165.
- Özdemir, M. ve Aslan, H. (2017). Türkiye'de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası. *Seta Yayınları*. İstanbul.
- Parlakaya, R. ve Çürük, S. A. (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 397-405.
- Pıçak, M. (2012). Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61-92.
- Rabbani, M. R., Asad Mohd. Ali, M., Rahiman, H. U., Atif, M., Zulfikar, Z., & Naseem, Y. (2021). The Response of Islamic Financial Service to the COVID-19 Pandemic: the Open Social İnnovation of the Financial System. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(1), 85. 1-18.
- Said, P. (2009). *Islamic Alternatives to Conventional Finance* Millar, R. ve Anwar, H. (Eds.) *Islamic finance: a Guide for International Business and Investment*. Blue IbeX.
- Shanmugam, B., & Zahari, Z. R. (2009). Chapter 1. Overview of Contemporary Islamic Finance, A primer on Islamic finance.
- Sümer, G. ve Onan, F. (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 296-308.
- Şekeroğlu, S. ve Özer, K. (2017). Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 15-25.
- TKBB (2021). E- Öğrenme Platformu Çözümleri. https://tkbb.org.tr/uploads/pages/1652709610_a1611fc13f26cc179da6.pdf
- Vural, M. F. & Kök, D. (2022). Katılım Bankacılığı ve Ekonomik Büyümede Nedensellik İlişkisi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 183-210.
- Yardımcıoğlu, M., Ayrıçay, Y., Sabuncu, İ., ve Gerekli, İ. (2015). Türkiye'de Sukuk: Kira Sertifikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4(1), 199-222.
- Yatbaz, A. ve Çatıkkaş, Ö. (2021). Murabaha Finansmanı Yönteminin Türkiye Muhasebe Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Katılım Bankaları Açısından Muhasebeleştirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Örnek Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (89), 1-26.
- Yılmaz, M. ve Bağış, B. (2021). Katılım Finans Sisteminin Türkiye'deki Mevcut Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25 (2), 303-318.
- Yılmaz, R. ve Bölükbaşı, R. (2020). Faizsiz Finansman Bonusu Sukuk Uygulaması ve Muhasebeleştirilmesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 8(1), 167-194.
- Zaim, S. (2010). İslâm Ekonomisi ve İslâm Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıllık Gelişmeler. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(5), 125-143.

Çalışanların Kamu Kurumlarında Sanal Kaytarma Davranışına Yönelik Düşüncelerinin İncelenmesi

Investigation Of Employees' Opinions On Cyberloafing Behavior In Public Institutions

Yılmaz GÜNEL¹ Abdulkerim GÜLER²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Divriği Nuri Demirağ MYO, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Sivas/Türkiye, yilmaz23gunel@gmail.com

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü, İşletme Bölümü, Sivas/Türkiye, aguler@cumhuriyet.edu.tr

ÖZET

Bilişim Çağı olarak adlandırılan çağımızda, bilişim ve iletişim alt yapısı teknolojik gelişmelerle birlikte geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bireyler veya kurumlar birbirleriyle veri ve enformasyon alışverişinde, özellikle iletişim ve bilgisayar ağları ile önemli kazanımlar elde etmiştir. İnternet, kamu kurumlarında vazgeçilmez bir amaca hizmet etmesine karşın çalışanların iş dışı alanlarda eylemde bulunmasına da kolaylık sağlamıştır. Personelin iş yerinde kişisel amaçları doğrultusunda internet kullanımları sanal kaytarma olarak adlandırılmaktadır. Kişilerin bu eylemi gerçekleştirmelerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi kurumlar tarafından gün geçtikçe daha fazla önemsenir hale gelmiştir. Bu çalışma ile kamu kurumlarında çalışan personelin sanal kaytarma eylemine yönelik düşüncelerinin çeşitli değişkenlere (cinsiyet, yaş vb.) göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplama aşamasında araştırmacılar tarafından geliştirilen "Sanal Kaytarma Ölçeği" ile kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Çalışmada araştırma yöntemi olarak "Betimsel Yöntem" tercih edilmiştir. Sivas ilindeki kamu kurumlarında kadrolu, sözleşmeli veya işçi statüsünde çalışan ve 18 yaş veya üzerinde bulunan kişiler araştırmamın evrenini, yüz yüze veya online olarak kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 490 kişi ise çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin analizi SPSS 25.0 istatistik paket programıyla yapılmıştır. Elde edilen verilerin dağılımlarının normal olmadığı Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi sonucunda belirlenmiş ve nonparametrik istatistiksel yöntemlerden (Kruskal Wallis H Testi, Mann Whitney U Testi, Bonferroni Düzeltmeli Mann Whitney U Testi) yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğunun interneti mesai saatleri içerisinde bireysel amaçlar için kullanmayı kabul edilebilir bir durum olarak gördüğü; teknolojik araçları (bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb.) kullanma beceri seviyelerinin iyi düzeyde olduğu; iş dışında internet ve bilgisayarı bir veya iki saat arasında kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların sanal kaytarmaya yönelik düşüncelerinde cinsiyet, medeni durum, internetin kişisel amaçlar için kullanımı, yaş, eğitim durumu, istihdam durumu, aylık gelir ve kamu kurumlarında çalışma süresi değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Kaytarma, İşle İlgili Olmayan Faaliyet, İş Dışı İnternet Kullanımı.

ABSTRACT

In our era, known as the Information Age, the IT and communications infrastructure were spread across vast geographies along with technological advances. Individuals or organizations have seen significant gains in exchanging data and information with each other, especially communications and computing networks. The internet also served an indispensable purpose in public institutions, but facilitated employees to take action in non-work areas. For the personal purposes of staff in the workplace, Internet uses are referred to as virtual slacking. The factors that influence the individual in carrying out this action are becoming more and more important to the institutions. This study is intended to determine whether the thoughts of personnel working in public institutions on virtual shifts vary according to various variables (gender, age, etc.). The research uses a self-knowledge form with the "Virtual Scale of Recovery" developed by researchers during the data collection phase. The study preferred "The Illustrative Method" as a method of research. In Sivas prefecture, 490 people who are employed in public institutions, contracted or employed workers, and are 18 years or older make up the study's universe, and 490 people who are easily identified by face-to-face or online sampling. Analysis of the research data was done by the SPSS 25.0 statistical packet program. As a result of the Kolmogorov-Smirnov Normality Test, where the data distribution is not normal, nonparametric statistical methods (Kruskal Wallis H Test, Mann Whitney U Test, Bonferroni Correction Mann Whitney U Test) were used. The study found that the majority of participants

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 18 Ağustos 2022

Kabul Tarihi: 28 Eylül 2022

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Sorumlu Yazar

Abdulkerim GÜLER

ARTICLE INFOS

Article History

Received: August 18, 2022

Accepted: September 28, 2022

Article Type

Research Article

Responsible Author

Abdulkerim GÜLER

consider using the internet for individual purposes during business hours; that their ability to use technological tools (computers, smartphones, tablets, etc.) is good; that they use the internet and computer for one or two hours outside of work. In addition, participants' thoughts on virtual shifting are found to be significant differences in gender, marital status, use of the internet for personal purposes, age, educational status, employment status, monthly income, and duration of employment variables in public institutions.

Keywords: *Cyberloafing, Non-Work Activity, Non-Work Internet Use.*

1. Giriş

Günümüzde iletişim araçlarında önemli gelişmelerin olması ve kullanımlarının giderek yaygınlaşmasıyla iletişim araçları hayatımızda önemli değişikliklere neden olmuştur. Pandemi döneminde insanların evden dışarı çıkamaması ve böylece iletişim araçlarına daha çok rağbetin artması bu araçların önemini açıkça göstermiştir. Toplumda meydana gelen bu tür değişiklikler, rekabeti arttırmış, dönüşümde hızlı bir kitleye hitap etmiş ve kurumların yeni politikalar belirlemelerine yol açmıştır (Wallace, 2004; akt. Avcı vd., 2022: 2088).

Sanal kaytarma, bir iş yerinde çalışan personelin mesai saatleri içinde çalıştığı kurumların internet bağlantısı aracılığıyla kullandığı bilgisayar veya akıllı cep telefonunu bireysel amaçları için kullanması şeklinde ifade edilmektedir (Lim, 2002; 675). Siber aylıklık ya da diğer adıyla sanal kaytarma, zamanın verimsiz geçmesine sebep olan normalden sapan iş yeri davranışı (çalışanların isteyerek yaptıkları ve kurumun normlarını ihlal eden, çalışanların ve kurumun huzurunu olumsuz yönde etkileyen faaliyetler) şeklinde değerlendirilmektedir (Lim ve Teo, 2005: 1083). Kısaca sanal kaytarma, bir kurumda bilgisayar, tablet, telefon, internet vb. kitle iletişim araçlarını kullanarak zaman kaybetme davranışıdır. Ayrıca bu davranış kurumlar için sorunlu bir davranıştır (Askew vd., 2014: 510).

Blanchard ve Henle (2008) çalışanların içinde bulunduğu iki temel sanal kaytarma çeşidi olduğunu ileri sürmüştür:

- **Önemsiz (Minör) Sanal Kaytarma:** Çalışanların bireysel e-posta, mail vb. gönderme veya alma, finans, spor vb. web sitelerini takip etme ve online alışveriş yapma faaliyetlerini ifade etmektedir. Önemsiz sanal kaytarma davranışları, bireysel telefon görüşmesi yapmak, su soğutucu, fotokopi makinesi vb. araçların yanında sohbet etmek gibi iş yerlerinde her ne kadar uygun gibi gözükmese de göz ardı edilebilecek davranışlar şeklinde ifade edilmektedir.

- **Önemli (Ciddi) Sanal Kaytarma:** Çalışanların online bahis, kumar vb. oynama, müzik indirme, çeşitli uygunsuz web sitelerini ziyaret etme gibi faaliyetlerini içermektedir. Önemli sanal kaytarma davranışları, online web sitelerinde kumar oynama, sohbet platformlarında başkalarıyla konuşma, müzik indirme, yetişkin içerikli siteleri ziyaret etme gibi kötü eğilimli ve potansiyel olarak yasa dışı davranışlar olarak ifade edilmektedir (Blanchard ve Henle, 2008: 1070-1078).

Ayrıca Weissenfeld vd. (2019) yaptıkları çalışmada sanal kaytarma davranışının nedenlerini bireysel faktörler, iş ile ilgili faktörler ve örgütsel faktörler olmak üzere üç kategoride incelemişlerdir. Bireysel faktörler kategorisinde; demografik ve kişilik özellikleri, özel hayatla ilgili faktörler, bireysel alışkanlık ve inançlar ile tükenmişlik yer almaktadır. İş ile ilgili faktörleri; örgütsel pozisyon, gelir düzeyi, stres, can sıkıntısı ve örgütsel yalnızlık, işin yapısı ve iş yükü oluşturmaktadır. Son olarak örgütsel faktörlerde; örgütsel normlar, internet kullanım şekilleri, örgütsel yaptırımlar, internete erişme durumu, örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme yer almaktadır.

Çalışanların iş yerinde iş dışı konularda kişisel amaçları için interneti kullanma davranışı olarak ifade edilen sanal kaytarma

eylemi hem kamu hem de özel sektörde önemli bir sorun olduğundan dolayı bu konu üzerine pek çok çalışma yapılmıştır.

Bock ve Ho (2009), sanal kaytarmayı iş saatleri içinde internetin kişisel amaçlar için kullanılması olarak ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda, çoğu çalışanın mesai saatleri içinde internette iş dışı amaçlarla gezinirken, iş dışı bilgi işlem kullanımının hız kazandığı ve internetin iş dışı amaçlarla kullanılmasının etkisinin kesin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anandarajan vd. (2011), sanal kaytarmayı çalışanların kendi istekleri doğrultusunda kurumun oluşturduğu kuralların aksine isteyerek yaptıkları online davranışlar olarak tanımlamışlardır. Araştırma sonucunda, kişisel web kullanım alanlarını hangi faktörlerin oluşturduğunu ve bireysel veya kurumsal fayda boyutları üzerinden çeşitli kullanımların birbirleriyle ilişkisini belirtmişlerdir.

Lim ve Chen (2012), sanal kaytarmanın kurum çalışanlarının duyguları ve çalışmalarını üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada, çalışanların siber aylıklığa karşı tutumlarını ve siber aylıklığın çalışanların iş verimliliğinde artış veya azalışa yol açabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Örücü ve Yıldız (2014), akademik ve diğer üniversite personeli arasındaki sanal kaytarma faaliyetlerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonuçları sanal kaytarma durumlarının çalışan personelin demografik özellikleri bakımından önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Özdem ve Demir (2015), yaptıkları çalışmalarında Giresun ilindeki ilkököl, ortaokul ve ortaöğretim okullarındaki okul yöneticilerin çalışma ortamlarında kullandıkları sanal kaytarma çeşitlerini ve sanal kaytarma faaliyetlerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda yöneticilerin önemsiz sanal kaytarma boyutundaki puanların ortalamasının, önemli sanal kaytarma boyutundaki ortalamaya nazaran daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Ünal ve Tekdemir (2015) yaptıkları çalışmada, bir kamu kurumunda çalışan personelin sanal kaytarma ile ilgili durumlarını gözlemlemiş ve bu durumlarının çeşitli etkenlere göre değişip değişmediğini araştırmışlardır. Araştırma sonuçları sanal kaytarma faaliyetlerinin kamu çalışanlarında düşük seviyede gerçekleştiğini ve bu faaliyetlerin seviyesinin çeşitli değişkenlerle göre (eğitim, yaş, pozisyon, çalışma yılı, internet kullanma becerisi ve kullanma sıklığı vs.) aralarında önemli farklılıklar olduğunu göstermiştir.

Arslan ve Demir (2016), bir kamu kurumunda hemşirelerin sanal kaytarma davranışı eğilimlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırma sonucunda hemşirelerin önemli ve önemsiz sanal kaytarma eğilimlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Demir vd. (2017), sağlık çalışanlarının yaptığı hem önemli hem de önemsiz sanal kaytarma davranışlarını çalıştıkları iş yerlerinde olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Ürek vd. (2018) yaptıkları çalışmada, sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışı sergileyip sergilemediklerini saptamak ve bu davranışların farklı kişisel, demografik ve kurumlarda internet kullanımı ile ilgili ilişkilerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışlarının düşük düzeyde olduğu ve çalışanların yaş, cinsiyet, medeni durum, bilgisayar kullanımı için kullanılan araçlar bakımından önemli farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Küçük ve Nur (2019), Harran Üniversitesi'nde görev yapan akademik personel ve idari personelin sanal kayıtma faaliyetleriyle iş yerindeki verimlilik arasındaki ilişkileri tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda çalışan personelin sanal kayıtma davranışlarıyla iş yerindeki verimlilik arasında pozitif fakat zayıf bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Sadıç vd. (2020) yaptıkları çalışmada, bir üniversitede sanal kayıtma ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının alt boyutlarıyla demografik özellikleri analiz ederek, değişen etkenlerin nedenlerini tartışmışlardır. Araştırmada sanal kayıtmanın yeni boyutları oluşturularak literatüre katkı sağlanmıştır. Ayrıca üniversitelerdeki sanal kayıtma olgusunun farkındalık oluşturması ve üniversite personelinin örgütsel vatandaşlık davranışlarının önemli olduğu vurgulanmıştır.

Bayar (2021), bir kurumda görev yapan hemşirelerde sanal kayıtma davranışlarının seviyelerini tespit etmiş ve hemşirelerin bu olguya karşı tavırlarını sosyo-demografik özelliklere göre incelemiştir. Araştırma sonucunda hemşirelerin önemli ve önemsiz sanal kayıtma davranışlarının ortalamadan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca genç yaş grubunda, evli, gelir seviyesi yüksek ve meslekte yeni olan hemşirelerde sanal kayıtma davranışının riskli olduğu belirtilmiştir.

Hoşgör vd. (2021), hemşirelerin sanal kayıtma davranışları ve hizmet verme yatkınlığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda sanal kayıtma ile hizmet verme yatkınlığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Koç ve Altuntaş (2021), sağlık sektöründe sanal kayıtma davranışını araştırmış ve sağlık çalışanlarında sanal kayıtma davranışlarının ne durumda olduğu ile ilgili çalışma sonuçlarını derlemiştir. Sanal kayıtmanın olumlu ve olumsuz etkileri ve sonuçlarını tespit etmişlerdir.

Gültekin ve Ulusoy (2022), sağlık çalışanlarında sanal kayıtmayla örgütsel güven arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonuçları, sanal kayıtmayla örgütsel güven arasında önemli bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir.

Avcı vd. (2022), çalışanların sanal kayıtma davranışıyla işteki performansları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda, idari personelin sanal kayıtma davranışları ve alt boyutlarıyla çalışanların performansları arasında olumsuz yönde ve önemli ilişkiler saptanmıştır.

Sanal kayıtmanın işletmelerin verimliliklerini genelde negatif yönde etkileyen bir olgu olduğu ve bu nedenle de üzerinde daha çok araştırmanın yapılması gerektiği aşikârdır (Yıldırım ve Öztürk, 2022: 201-202). Özellikle günümüzde teknolojinin sağladığı avantajlar ile bir işin yapılması esnasında insan faktörünün azalması, çalışanlarda iş yerinde daha fazla boş zaman edinmesine olanak sağlamış ve bu durum araştırılması gereken önemli bir konu haline gelmiştir.

Bu çalışma ile kamu kurumlarında çalışan personelin sanal kayıtma eylemine yönelik düşüncelerinin çeşitli değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir vb.) göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, kamu kurumlarında çalışan personelin sanal kayıtmayı nasıl gördükleri ve bu eylemi gerçekleştirmelerinde hangi faktörlerin etkisi olduğu; sanal kayıtma davranışının olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesi ve olumsuz yönlerinin ortadan kaldırılmasına veya azaltılmasına katkı sağlayacağı yönünde gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemli görülmektedir.

2. Yöntem

2.1 Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmada yöntem olarak nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş, araştırılmak istenen problemin mevcut durumunun ortaya konması adına da "Betimsel Yöntem" niceliksel araştırma modeli olarak kullanılmıştır. Araştırmada kamu kurumlarında çalışan personelin iş yerinde sanal kayıtma davranışına yönelik görüşleri incelenmiş ve şu hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Sanal kayıtma davranışı çalışanların cinsiyetine göre farklılık gösterir.

H₂: Sanal kayıtma davranışı çalışanların medeni durumuna göre farklılık gösterir.

H₃: Sanal kayıtma davranışı çalışma saatleri içinde internetin bireysel amaçlar için kullanılmasının kabul edilebilir bir durum olarak görülmesine göre farklılık gösterir.

H₄: Sanal kayıtma davranışı çalışanların yaşına göre farklılık gösterir.

H₅: Sanal kayıtma davranışı çalışanların eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

H₆: Sanal kayıtma davranışı çalışanların istihdam durumuna göre farklılık gösterir.

H₇: Sanal kayıtma davranışı çalışanların aylık gelirine göre farklılık gösterir.

H₈: Sanal kayıtma davranışı çalışanların kamu kurumlarında çalışma sürelerine göre farklılık gösterir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Sivas ilinde hizmet veren herhangi bir kamu kurumunda kadrolu, sözleşmeli veya işçi statüsünde çalışan ve 18 yaş veya üzerinde bulunan kamu personelinden; örneklemini ise bu evren içerisinde araştırmaya gönüllü katılım ilkesi doğrultusunda katkı sağlayan 490 kişiden oluşmaktadır. Çalışmada verilerin toplanması aşamasında kolayda örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde, örnekleme en kolay ulaşılan birimlerin tercih edilmesi temeline dayanan örneklem oluşturulma tekniği uygulanır. Bu yöntemde göre, doğru yerde ve zamanda bulunan kişilere araştırmacılarca gönüllülük temeline dayalı katılım gerçekleştirilir. Ankete katılım sağlayan her kişi örnekleme alınır ve örneklem sayısı hedeflenen seviyeye gelinceye kadar bu işleme devam edilir (Altunışık vd., 2012: 142).

2.3 Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği seçilmiştir. Ankete yer alan veri toplama araçlarından biri araştırmacılar tarafından oluşturulan, katılımcıların kişisel özelliklerini yansıtan (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, istihdam durumu, aylık gelir) ve teknolojik araçlar ile internet kullanımına yönelik soruların yer aldığı bilgi amaçlı formdur. Ankete yer alan bir diğer veri toplama aracı ise araştırmacılarca (Güler ve Günel, 2022) geliştirilen, dört alt boyut (kişisel işlemler, bilgi edinme, eğlenceli vakit, kazanç sağlama) ve 25 maddeden oluşan Sanal Kayıtma Ölçeği (SKÖ)'dir. Ölçeğin orijinal formunda, açıklayıcı faktör analizi sonrası elde edilen bu dört faktör yapı geçerliğinin sağlanması için doğrulayıcı faktör analizi yapılarak desteklenmiştir. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik analizlerine ilişkin; ölçme sonuçlarının zamanla farklılaşmadığı test-tekrar-test yöntemi ile tespit edilmiş; ölçeğin iç tutarlılığına yönelik olarak da ölçeğin alt boyutlarına ve ölçeğin tamamına ait Cronbach α katsayıları incelenmiştir. Ölçeğin orijinal formunda "kazanç sağlama" boyutuna ilişkin Cronbach α değeri (0,889) şeklinde hesaplanırken "bilgi edinme" boyutu için (0,904), "kişisel işlemler" boyutu için (0,888), "eğlenceli vakit" boyutu için (0,878), ölçeğinin tamamına ait Cronbach α değeri ise (0,907) olarak hesaplanmış ve ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katkı sağlayan katılımcılara sanal kayıtma ölçeğinde

yer alan ifadelerle 5'li Likert tipi ölçeği kullanarak, 5-Kesinlikle katılıyorum, 4-Katılıyorum, 3-Kararsızım, 2-Katılmıyorum ve 1-Kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermeleri istenmiştir. Ayrıca Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunca araştırmanın bilimsel yayın etiği kurallarına uygunluğunun incelenmesi talep edilmiş, kurulun yaptığı inceleme sonucunda 05.07.2021 tarihli ve 54895 sayılı kararıyla çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu kapsamda kamu personeli olarak Sivas ilinde hizmet veren kişilere 12.11.2021-25.06.2022 tarihleri arasında anketler online veya yüz yüze uygulanmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Ankette yer alan sorulardan eksik, yanlış veya özensiz cevaplananlar analize dâhil edilmemiş ve veriler SPSS 25.0 istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan beşli Likert tipi Sanal Kaytarma Ölçeğinin derecelendirme boyutuna ilişkin puan aralığı; "Kesinlikle katılmıyorum" için 1,00 ile 1,79 puan arası, "Katılmıyorum" için 1,80 ile 2,59 puan arası, "Kararsızım" için 2,60 ile 3,39 puan arası, "Katılıyorum" için 3,40 ile 4,19 puan arası ve "Kesinlikle katılıyorum" için 4,20 ile 5,00 puan arası biçiminde belirlenmiştir. Sanal Kaytarma Ölçeğinin güvenilirliği, ölçeğin tamamının ve ölçekteki her bir boyutun Cronbach α katsayısı ile incelenmiştir. SKÖ'de yer alan alt boyutlara ait Cronbach α değerleri; kişisel işlemler boyutu için (0,855), bilgi edinme boyutu için (0,823), eğlenceli vakit boyutu için (0,872), kazanç sağlama boyutu için

(0,875) şeklinde hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeğin tamamına ait Cronbach α değerinin de (0,820) olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin tamamının ve ölçekteki her bir boyutun Cronbach α katsayı değerinin 0,80'den yüksek olması nedeniyle ölçeğin "yüksek güvenilirlikte" olduğu tespit edilmiştir (Tavşancıl, 2010: 29). SKÖ'de yer alan dört alt faktöre ve ölçeğin tamamına ilişkin ortalama puanların normal dağılım sergilemediği Kolmogorov-Smirnov Normallik testi ile belirlenmiştir ($p < 0.05$). Veriler normal dağılmadığından, ikili gruplar ortalamaları arasındaki farklılık Mann-Whitney U ve ikiden fazla gruplar ortalamaları arasındaki farklılık ise Kruskal Wallis H testi kullanılarak incelenmiştir. Bu testlerin sonucunda anlamlı farklılık saptanan gruplardaki farklılıkların hangi alt gruplardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla grup ortalamaları Bonferroni düzeltilmiş Mann-Whitney U testi ile ikili olarak karşılaştırılmıştır. İkili karşılaştırmalarda önem seviyesi ($\alpha = 0.05$) yapılan ikili karşılaştırma adedine bölünerek yeni önemlilik düzeyi elde edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Sonuçlar

	Değişkenler	N	Yüzde %		Değişkenler	N	Yüzde %
Cinsiyet	Erkek	332	67,8	Medeni Hal	Evli	375	76,5
	Kadın	158	32,2		Bekâr	115	23,5
	Genel Toplam	490	100,0		Genel Toplam	490	100,0
Yaş	18-29	79	16,1	Eğitim Durumu	Lise ve altı	63	12,9
	30-44	261	53,3		Önlisans	155	31,6
	45-59	111	22,7		Lisans	205	41,8
	60 yaş ve üzeri	39	8,0		Lisansüstü	67	13,7
	Genel Toplam	490	100,0		Genel Toplam	490	100,0
Aylık Gelir	4500 TL'den az	8	1,6	Kamu Kurumlarında Toplam Çalışma Süresi	5 yıldan az	80	16,3
	4500-5999 TL	128	26,1		5-10 yıl arası	147	30,0
	6000-7999 TL	278	56,7		10-15 yıl arası	122	24,9
	8000 TL ve üstü	76	15,5		15-20 yıl arası	79	16,1
	Genel Toplam	490	100,0		20 yıldan fazla	62	12,7
İstihdam Durumu	Kadrolu	325	66,3	Genel Toplam	490	100,0	
	Sözleşmeli	103	21,0				
	İşçi	62	12,7				
	Genel Toplam	490	100,0				

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %67,8'i erkek ve %32,2'si kadın olup %76,5'i evli ve %23,5'i de bekârdır. Katılımcıların %16,1'i 18 ile 29 yaş arasında olup %53,3'ü 30 ile 44 yaş arasında, %22,7'si 45 ile 59 yaş arasında ve %8'i ise 60 veya üzeri bir yaşıdadır. Araştırmaya katılanların %12,9'u lise veya altı bir okul mezunu iken %31,6'sı ön lisans, %41,8'i lisans ve %13,7'si ise lisansüstü mezuniyet seviyesine sahiptir. Araştırmaya katılanların %1,6'sının aylık geliri 4500 TL'den az olup %26,1'inin 4500-5999 TL arasında,

%56,7'sinin 6000-7999 TL arasında ve %15,5'inin de 8000 TL veya üzerindedir. Katılımcıların istihdam durumu incelendiğinde; %66,3'ünün kadrolu, %21'inin sözleşmeli ve %12,7'sinin de işçi olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %16,3'ünün 5 yıldan daha az bir süre kamu kurumlarında görev yaptığı, %30'unun 5-10 yıl arası bir süre görev yaptığı, %24,9'unun 10-15 yıl arası bir süre görev yaptığı, %16,1'inin 15-20 yıl arası bir süre görev yaptığı ve %12,7'sinin de 20 yıldan fazla görev yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2

Katılımcıların Bazı Teknolojik Aletlere İlişkin Düşüncelerine Ait Bulgular

Sorular	Değişkenler	N	Yüzde
Çalışma saatleri içerisinde interneti kişisel amaçlar için kullanmak kabul edilebilir bir durum mudur?	Evet	373	76,1
	Hayır	117	23,9
	Genel Toplam	490	100,0
Bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyeniz nedir?	Zayıf	17	3,5
	Orta	159	32,4
	İyi	247	50,4
	Çok İyi (ileri)	67	13,7
	Genel Toplam	490	100,0
İş dışında, internet ve bilgisayarı günlük ortalama kullanma süreniz ne kadardır?	Hiç	35	7,1
	1 saatten daha az	119	24,3
	1-2 saat arası	182	37,1
	2-4 saat arası	119	24,3
	4 saat ve üzeri	35	7,1
Genel Toplam	490	100,0	

Katılımcıların %76,1'i mesai saatleri içerisinde interneti bireysel amaçları için kullanmayı kabul edilebilen bir durum şeklinde görürken %23,9'u bunun tersini düşünmektedir (Tablo 2). Ayrıca Tablo 2'de, araştırmaya katılan kişilerin %3,5'inin bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri düzeyi zayıfken %32,4'ünün orta, %50,4'ünün iyi ve %13,7'sinin de ileri düzeyde bu araçları kullandığı belirlenmiştir. Katılımcıların %7,1'inin çalıştıkları kurumda iş dışında internet ve bilgisayarı hiç kullanmadığı, %24,3'ünün günlük ortalama 1 saatten daha kısa bir süre kullandığı,

%37,1'inin 1-2 saat arası, %24,3'ünün 2-4 saat arası ve %7,1'inin de 4 saat ve üzerinde bir süre kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Sanal Kaytarma ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların, sanal kaytarma ölçeğinde yer alan dört alt faktöre ve ölçeğin tamamına ilişkin ortalama puanlarla bu ortalama puanlarının dağılımlarının normal olup olmadığına dair yapılan Kolmogorov-Smirnov Normallik testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Faktör Puanlarıyla Kolmogorov Smirnov Normallik Testi Bulguları

Faktör Grupları	N	Ort.	SS	Varyasyon Katsayısı (VK)	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov- Smirnov Normallik Testi	
							Test İstatistiği	p
Kişisel İşlemler	490	3,139	0,811	%26	-0,292	0,834	0,119	0,000
Bilgi Edinme	490	2,898	0,477	%16	-0,147	-0,363	0,162	0,000
Eğlenceli Vakit	490	3,018	0,934	%31	-0,335	-0,481	0,112	0,000
Kazanç Sağlama	490	1,737	0,636	%37	1,898	6,027	0,172	0,000
Ölçeğin Tamamı	490	2,716	0,472	%17	-0,389	0,585	0,070	0,000

Likert tipi ölçeklerden edinilen verilere ilişkin değişkenlerin normallik sınaması yapılırken, çarpıklık katsayısının +1 ile -1 arasında ve basıklık katsayısının da +2 ile -2 arasında olması literatürde kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Tablo 3'te belirtildiği gibi kazanç sağlama faktörünün hem çarpıklık değerinin (1,898>1) hem de basıklık değerinin (6,027>2) belirtilen aralıklarda yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Normallik varsayımı için varyasyon katsayısının %30'dan daha küçük bir değer olması gerekir. Eğlenceli vakit ve kazanç sağlama faktörlerinin varyasyon katsayı değerlerinin %30'dan daha büyük olduğu görülmektedir (Tablo 3). Ayrıca Tablo 3'teki Kolmogorov-Smirnov Testi sonuçlarına göre tüm faktörlerin ortalama puanlarının normal

dağılım sergilemediği görülmektedir ($p<0,05$). Elde edilen bu sonuçlara göre verilerin normal dağılım sergilemediğine karar verilmiş ve nonparametrik istatistiksel yöntemlerden Mann-Whitney U testi ile Kruskal Wallis H testinden faydalanılmıştır. Kruskal Wallis H testi sonucunda istatistiki yönden anlamlı farklılık belirlenen gruplardaki farklılıkların hangi alt gruplardan kaynaklandığını tespit etmek için de Mann Whitney U (Bonferroni düzeltilmeli) testi kullanılmıştır. Bonferroni düzeltilmesinde istatistiki anlamlılık sınır değeri 0,05 olarak alınmıştır. Bu sınır değeri yapılacak bütün ikili kıyaslama sayısına (küme sayısının 2'li kombinasyonu) bölünerek belirlenen sonuç, ikili karşılaştırmaların belirlenmesinde anlamlılık sınır değeri olarak kullanılmıştır.

Tablo 4
Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Med.	U Testi	p
Kişisel İşlemler	Erkek	332	246,06	4,00	26040,5	0,898
	Kadın	158	244,31	4,00		
Bilgi Edinme	Erkek	332	242,92	3,00	25371,5	0,555
	Kadın	158	250,92	3,00		
Eğlenceli Vakit	Erkek	332	227,61	3,00	20289,5	0,000
	Kadın	158	283,09	3,50		
Kazanç Sağlama	Erkek	332	244,56	1,50	25914,5	0,828
	Kadın	158	247,48	1,50		

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarındaki ifadelerle katılım seviyelerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği Mann Whitney U Testiyle araştırılmıştır. Tablo 4'te görüldüğü üzere, kişisel işlemler, bilgi edinme ve kazanç sağlama alt boyutlarındaki ortalama puanların araştırmaya katılanların cinsiyetlerine göre anlamlı bir

farklılığın olmadığı ($p>0,05$), eğlenceli vakit alt boyutundaysa anlamlı bir farklılığın olduğu ($p=0,00<0,05$) ve kadınların eğlenceli vakit boyutu için sıra sayı ortalamalarının (283,09) erkeklerinkinden (227,61) anlamlı derecede daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5
Medeni Duruma Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktörler	Medeni Durum	N	Sıra Ort.	Med.	U Testi	p
Kişisel İşlemler	Evli	375	230,44	4,00	15915,0	0,000
	Bekâr	115	294,61	4,00		
Bilgi Edinme	Evli	375	235,86	3,00	17948,0	0,006
	Bekâr	115	276,93	3,50		
Eğlenceli Vakit	Evli	375	246,03	3,00	21365,5	0,882
	Bekâr	115	243,79	3,50		
Kazanç Sağlama	Evli	375	241,39	1,00	20022,5	0,239
	Bekâr	115	258,89	1,50		

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarının katılım seviyelerinin medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği Mann Whitney U Testiyle araştırılmıştır. Tablo 5'te görüldüğü üzere, eğlenceli vakit ve kazanç sağlama alt boyutlarındaki ortalama puanların araştırmaya katılanların medeni durum değişkeni ile anlamlı bir farklılığın

olmadığı ($p>0,05$), kişisel işlemler ve bilgi edinme alt boyutunda ise anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Ayrıca bekârların hem kişisel işlemler boyutunda hem de bilgi edinme boyutunda sıra sayı ortalamalarının evlilerinkinden anlamlı derecede daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6
Çalışma Saatleri İçerisinde İnternetin Bireysel Amaçlar İçin Kullanılmasının Kabul Edilebilir Bir Durum Olup Olmadığına Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktörler	İnternet kişisel amaçlar için kullanılabilir mi?	N	Sıra Ort.	Med.	U Testi	p
Kişisel İşlemler	Evet	373	268,74	4,00	13153,5	0,000
	Hayır	117	171,42	2,00		
Bilgi Edinme	Evet	373	259,91	3,00	16445,5	0,000
	Hayır	117	199,56	3,00		
Eğlenceli Vakit	Evet	373	268,28	3,50	13325,0	0,000
	Hayır	117	172,89	2,00		
Kazanç Sağlama	Evet	373	263,41	1,50	15138,5	0,000
	Hayır	117	188,39	1,00		

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarına ait ifadelerle katılım düzeylerinin, çalışma saatleri içerisinde internetin kişisel amaçlar için kullanılmasının kabul edilebilir bir durum olup olmadığına yönelik düşüncelerine göre anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği Mann Whitney U Testi ile incelenmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere tüm alt boyutların ortalama puanlarının, çalışma saatleri içerisinde internetin kişisel amaçlar için kullanılmasının kabul edilebilir bir durum olmasına

yönelik çalışanların düşüncelerine göre anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca mesai saatleri içerisinde interneti bireysel amaçlar için kullanmayı kabul edilebilir bir durum olarak kabul edenlerin tüm boyutlarda sıra sayı ortalamalarının bunun tersini düşünenlerden anlamlı derecede daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7
Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Faktörler	Yaş Grupları	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
Kişisel İşlemler	18-29 arası	79	284,22	20,740	3	0,000
	30-44 arası	261	256,59			
	45-59 arası	111	213,67			
	60 ve üzeri	39	183,47			
Bilgi Edinme	18-29 arası	79	300,27	17,993	3	0,000
	30-44 arası	261	230,63			
	45-59 arası	111	230,98			
	60 ve üzeri	39	275,40			
Eğlenceli Vakit	18-29 arası	79	261,80	4,742	3	0,192
	30-44 arası	261	250,76			
	45-59 arası	111	234,39			
	60 ve üzeri	39	208,91			
Kazanç Sağlama	18-29 arası	79	295,61	12,437	3	0,006
	30-44 arası	261	238,23			
	45-59 arası	111	233,13			
	60 ve üzeri	39	227,88			

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarındaki katılım seviyelerinin yaşlarına göre önemli bir farklılık sergileyip sergilemediği Kruskal-Wallis H Testiyle araştırılmıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere eğlenceli vakit alt boyutunun ortalama puanının araştırmaya katılanların yaş gruplarında anlamlı bir farklılığın olmadığı ($p=0,192>0,05$), kişisel

işlemler, bilgi edinme ve kazanç sağlama alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Bu durumda Mann Whitney U (Bonferroni düzeltilmeli) testi yapılarak grup ortalamaları ikiye karşılaştırılmış ve farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8
Yaş Değişkenine Göre Bonferroni Düzeltmeli Mann Whitney U Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Yaş Grupları	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	U	Z	p
Kişisel İşlemler	18-29	79	111,10	8777,00	3152,0	-3,310	0,001
	45-59	111	84,40	9368,00			
	18-29	79	66,65	5265,00			
	60 ve üzeri	39	45,03	1756,00			
	30-44	261	196,35	51248,50			
	45-59	111	163,33	18129,50			
Bilgi Edinme	30-44	261	156,57	40863,50	7385,5	-3,145	0,002
	60 ve üzeri	39	109,91	4286,50			
	18-29	79	207,51	16393,50			
	30-44	261	159,30	41576,50			
	18-29	79	111,49	8807,50			
	45-59	111	84,12	9337,50			
Kazanç Sağlama	18-29	79	201,03	15881,00	7898,0	-3,195	0,001
	30-44	261	161,26	42089,00			
	18-29	79	109,63	8660,50			
	45-59	111	85,45	9484,50			

Çalışmada ele alınan yaş grubu sayısı 4 olduğundan Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi kullanılırken 6 adet ikiye karşılaştırma yapılmıştır (önem seviyesi $0,05/6=0,0083$ olarak alınmıştır). Tablo 8'de görüldüğü üzere kişisel işlemler boyutuna yönelik; 18-29 yaş grubunda olan kişiler ile 45-59 yaş grubu ve 60 ve üzeri yaş grubunda yer alan kişilerin, 30-44 yaş grubunda yer alan kişiler ile 45-59 yaş grubu ve 60 ve üzeri yaş grubunda olan kişilerin düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,0083$). Ayrıca 18-29 yaş grubunda olan kişilerle 30-44 ve 45-59 yaş grubunda yer alan kişilerin hem bilgi edinme hem de kazanç

sağlama boyutlarına yönelik düşünceleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<0,0083$). 18-29 yaş grubunda yer alan kişiler, kişisel işlemler boyutunu 45-59 yaş grubu ve 60 ve üzeri yaş grubunda yer alan kişilerden hem bilgi edinme boyutunu hem de kazanç sağlama boyutunu 30-44 yaş grubu ve 45-59 yaş grubunda olan kişilerden daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 30-44 yaş grubunda yer alan kişilerin kişisel işlemler boyutunu, 45-59 yaş grubu ve 60 ve üzeri yaş grubunda yer alan kişilerden daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir.

Tablo 9

Eğitim Durumuna Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Eğitim Grupları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
Kişisel İşlemler	Lise ve altı	63	179,61	33,716	3	0,000
	Önlisans	155	266,10			
	Lisans	205	229,15			
	Lisansüstü	67	309,83			
Bilgi Edinme	Lise ve altı	63	240,90	1,061	3	0,786
	Önlisans	155	249,87			
	Lisans	205	248,46			
	Lisansüstü	67	230,67			
Eğlenceli Vakit	Lise ve altı	63	230,68	3,506	3	0,320
	Önlisans	155	256,40			
	Lisans	205	249,23			
	Lisansüstü	67	222,81			
Kazanç Sağlama	Lise ve altı	63	245,41	5,874	3	0,118
	Önlisans	155	233,12			
	Lisans	205	262,17			
	Lisansüstü	67	223,22			

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarına ait ifadelerle katılım seviyelerinin eğitim durumu değişkenine göre önemli bir farklılık sergileyip sergilemediği Kruskal-Wallis H Testiyle araştırılmıştır. Tablo 9'da belirtildiği gibi bilgi edinme, eğlenceli vakit ve kazanç sağlama alt boyutlarının ortalama puanlarının katılımcıların eğitim durumlarında anlamlı bir

farklılığın olmadığı ($p>0,05$), kişisel işlemler alt boyutunda ise anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Bu durumda Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi yapılarak grup ortalamaları ikiye karşılaştırılmış ve farklılığın hangi eğitim grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10

Eğitim Durumuna Göre Bonferroni Düzeltmeli Mann Whitney U Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Eğitim Grupları	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	U	z	p
Kişisel İşlemler	Lise ve altı	63	81,39	5127,50	3111,5	-4,210	0,000
	Önlisans	155	120,93	18743,50			
	Lise ve altı	63	48,70	3068,00			
	Lisansüstü	67	81,30	5447,00			
	Lisans	205	125,72	25772,00			
Lisansüstü	67	169,49	11356,00	4657,0	-3,969	0,000	

Çalışmada ele alınan eğitim grubu sayısı 4 olduğundan Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılırken 6 adet ikiye karşılaştırma testi yapılmıştır (önem seviyesi $0,05/6=0,0083$ olarak alınmıştır). Tablo 10'da görüldüğü üzere kişisel işlemler boyutuna yönelik; lise ve altı eğitim grubunda yer alan kişiler ile önlisans ve lisansüstü eğitim grubunda yer alan kişilerin, lisans eğitim grubunda yer alan kişiler ile lisansüstü eğitim grubundaki

kişilerin düşünceleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<0,0083$). Ayrıca kişisel işlemler boyutunu; lisansüstü eğitim grubunda yer alan kişiler lise ve altı grubu ile lisans grubunda yer alanlardan daha fazla önemserken, önlisans eğitim grubunda yer alan kişiler ise lise ve altı grubunda yer alan kişilerden bu boyutu daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11

İstihdam Durumuna Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör Grupları	İstihdam Grupları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
Kişisel İşlemler	Kadrolu	325	229,92	20,935	2	0,000
	Sözleşmeli	103	302,00			
	İşçi	62	233,33			
Bilgi Edinme	Kadrolu	325	229,21	13,391	2	0,001
	Sözleşmeli	103	282,50			
	İşçi	62	269,43			
Eğlenceli Vakit	Kadrolu	325	221,96	29,576	2	0,000
	Sözleşmeli	103	305,68			
	İşçi	62	268,93			
Kazanç Sağlama	Kadrolu	325	242,13	2,553	2	0,279
	Sözleşmeli	103	264,00			
	İşçi	62	232,44			

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarına ait ifadelerle katılım düzeylerinin istihdam durumlarına göre anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği Kruskal-Wallis H Testi ile incelenmiştir. Tablo 11'de görüldüğü üzere kazanç sağlama

alt boyutunun ortalama puanının katılımcıların istihdam durumlarına göre anlamlı farklılığın olmadığı ($p>0,05$), kişisel işlemler, bilgi edinme ve eğlenceli vakit alt boyutlarının ise anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Bu durumda

Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi yapılarak grup ortalamaları ikiye karşılaştırılmış ve farklılığın hangi istihdam grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12

İstihdam Durumuna Göre Bonferroni Düzeltmeli Mann Whitney U Testi Sonuçları

Faktör Grupları	İstihdam Grupları	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	U	z	p
Kişisel İşlemler	Kadrolu	325	199,34	64785,50	11810,5	-4,520	0,000
	Sözleşmeli	103	262,33	27020,50			
	Sözleşmeli	103	91,66	9441,00	2301,0	-3,012	0,003
Bilgi Edinme	İşçi	62	68,61	4254,00	13091,5	-3,370	0,001
	Kadrolu	325	203,28	66066,50			
	Sözleşmeli	103	249,90	25739,50	11041,0	-5,232	0,000
Eğlenceli Vakit	Kadrolu	325	196,97	64016,00	8120,5	-2,430	0,015
	Sözleşmeli	103	269,81	27790,00			
	İşçi	62	225,52	13982,50			

Çalışmada ele alınan istihdam grubu sayısı 3 olduğundan Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılırken 3 adet ikiye karşılaştırma testi yapılmıştır (önem seviyesi $0,05/3=0,017$ olarak alınmıştır). Tablo 12’de görüldüğü üzere kişisel işlemler, bilgi edinme ve eğlenceli vakit boyutlarına yönelik sözleşmeli personel ile kadro ve işçilerin düşünceleri arasında anlamlı bir farklılığın

olduğu belirlenmiştir ($p<0,017$). Ayrıca kişisel işlemler, bilgi edinme ve eğlenceli vakit boyutlarını sözleşmeli personel kadro çalışanlardan daha fazla önemserken, kişisel işlemler boyutunu sözleşmeli personelin işçilerden ve eğlenceli vakit boyutunu da işçilerin kadro çalışanlardan daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 13

Aylık Gelire Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Aylık Gelir Grupları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
Kişisel İşlemler	4500 TL'den az	8	154,75	10,883	3	0,012
	4500-5999 TL arası	128	271,84			
	6000-7999 TL arası	278	232,31			
	8000 TL ve üzeri	76	258,92			
Bilgi Edinme	4500 TL'den az	8	149,75	7,432	3	0,059
	4500-5999 TL arası	128	261,86			
	6000-7999 TL arası	278	246,82			
	8000 TL ve üzeri	76	223,22			
Eğlenceli Vakit	4500 TL'den az	8	65,63	15,901	3	0,001
	4500-5999 TL arası	128	263,23			
	6000-7999 TL arası	278	246,52			
	8000 TL ve üzeri	76	230,85			
Kazanç Sağlama	4500 TL'den az	8	162,13	5,089	3	0,165
	4500-5999 TL arası	128	245,53			
	6000-7999 TL arası	278	253,06			
	8000 TL ve üzeri	76	226,58			

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarına ait ifadeler katılm seviyelerinin aylık gelir durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği Kruskal-Wallis H Testiyle araştırılmıştır. Tablo 13 incelendiğinde, bilgi edinme ve kazanç sağlama alt boyutlarının ortalama puanlarının katılımcıların aylık gelir durumlarına göre anlamlı bir

farklılığın olmadığı ($p>0,05$), kişisel işlemler ve eğlenceli vakit boyutlarının ise anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Bu durumda Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi yapılarak grup ortalamaları ikiye karşılaştırılmış ve farklılığın hangi aylık gelir grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 14

Aylık Gelire Göre Bonferroni Düzeltmeli Mann Whitney U Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Aylık Gelir Grupları	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	U	z	p
Kişisel İşlemler	4500-5999 TL arası	128	226,18	28951,50	14888,5	-2,651	0,008
	6000-7999 TL arası	278	193,06	53669,50			
	4500 TL'den az	8	17,13	137,00	101,0	-	0,000
Eğlenceli Vakit	4500-5999 TL arası	128	71,71	9179,00	315,0	-3,471	0,001
	4500 TL'den az	8	43,88	351,00			
	6000-7999 TL arası	278	146,37	40690,00	73,0	-3,531	0,000
	4500 TL'den az	8	13,63	109,00			
8000 TL ve üzeri	76	45,54	3461,00				

Çalışmada ele alınan gelir grubu sayısı 4 olduğundan Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi kullanılırken 6 adet ikişerli karşılaştırma testi yapılmıştır (önem seviyesi $0,05/6=0,0083$ olarak alınmıştır). Tablo 14'te görüldüğü üzere; kişisel işlemler boyutunda 4500-5999 TL arası gelir grubu ile 6000-7999 TL arası gelir grubunda anlamlı bir farklılık gözlenirken, eğlenceli vakit boyutunda ise 4500 TL'den az gelir grubu ile 4500-5999 TL arası, 6000-7999 TL arası ve 8000 TL ve üzeri gelir grupları arasında anlamlı bir

farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,0083$). Aylık geliri 4500-5999 TL arası olan kişilerin aylık geliri 6000-7999 TL arası olan kişilere göre kişisel işlemler boyutunu daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Ayrıca aylık geliri 4500 TL'den az olan kişilerin 4500-5999 TL arası, 6000-7999 TL arası ve 8000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olan kişilere göre eğlenceli vakit boyutunu daha az önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 15

Çalışma Süresine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Çalışma Süresi Grupları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
Kişisel İşlemler	5 yıldan az	80	257,13	6,944	4	0,139
	5 ile 10 yıl	147	254,40			
	10 ile 15 yıl	122	245,05			
	15 ile 20 yıl	79	251,37			
	20 yıldan fazla	62	202,80			
Bilgi Edinme	5 yıldan az	80	278,63	23,142	4	0,000
	5 ile 10 yıl	147	243,80			
	10 ile 15 yıl	122	204,69			
	15 ile 20 yıl	79	289,14			
	20 yıldan fazla	62	231,48			
Eğlenceli Vakit	5 yıldan az	80	232,13	14,426	4	0,006
	5 ile 10 yıl	147	269,26			
	10 ile 15 yıl	122	233,79			
	15 ile 20 yıl	79	268,79			
	20 yıldan fazla	62	199,79			
Kazanç Sağlama	5 yıldan az	80	260,08	16,881	4	0,002
	5 ile 10 yıl	147	273,01			
	10 ile 15 yıl	122	219,12			
	15 ile 20 yıl	79	253,26			
	20 yıldan fazla	62	203,48			

Araştırmaya katılan kişilerin Sanal Kaytarma Ölçeğinin alt boyutlarına ait ifadelere katılım düzeylerinin, kamu kurumlarında toplam çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği Kruskal-Wallis H Testiyle araştırılmıştır. Tablo 15'te görüldüğü üzere; kişisel işlemler alt boyutunun ortalama puanının katılımcıların çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık

göstermediği ($p>0,05$), bilgi edinme, eğlenceli vakit ve kazanç sağlama alt boyutlarının ise anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Bu durumda Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi yapılarak grup ortalamaları ikişerli karşılaştırılmış ve farklılığın hangi çalışma süresi grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 16

Çalışma Süresine Göre Bonferroni Düzeltilmeli Mann Whitney U Testi Sonuçları

Faktör Grupları	Çalışma Süresi Grupları	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	U	z	p
Bilgi Edinme	5 yıldan az	80	119,54	9563,00	3437,0	-3,589	0,000
	10 ile 15 yıl	122	89,67	10940,00			
	10 ile 15 yıl	122	87,77	10708,50			
	15 ile 20 yıl	79	121,42	9592,50			
Eğlenceli Vakit	5 ile 10 yıl	147	113,01	16612,50	3379,5	-2,974	0,003
	20 yıldan fazla	62	86,01	5332,50			
	5 ile 10 yıl	147	147,96	21749,50			
Kazanç Sağlama	10 ile 15 yıl	122	119,39	14565,50	7062,5	-3,037	0,002
	5 ile 10 yıl	147	114,45	16824,00			
	20 yıldan fazla	62	82,60	5121,00			

Çalışmada ele alınan çalışma süresi için grup sayısı 5 olduğundan Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi kullanılırken 10 adet ikişerli karşılaştırma testi yapılmıştır (önem seviyesi $0,05/10=0,005$ olarak alınmıştır). Tablo 16'da görüldüğü üzere; bilgi edinme boyutunda 10-15 yıl arası çalışma süresi grubu ile 5 yıldan az ve 15-20 yıl arası çalışma süresi grubunda anlamlı bir farklılık gözlenirken, eğlenceli vakit boyutunda 5-10 yıl arası çalışma süresi grubu ile 20 yıldan fazla çalışma süresi grubu arasında ve kazanç sağlama boyutunda da 5-10 yıl arası çalışma süresi grubu ile 10-15 yıl arası ve 20 yıldan fazla çalışma süresi grubu arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,005$). Kamu kurumlarında toplam

çalışma süresi 10-15 yıl arası olan kişilerin çalışma süresi 5 yıldan az ve 15-20 yıl arası olan kişilere göre bilgi edinme boyutunu daha az önemserken, çalışma süresi 20 yıldan fazla olan kişilerin ise çalışma süresi 5-10 yıl arası olan kişilere göre eğlenceli vakit boyutunu daha az önemsedikleri belirlenmiştir. Ayrıca kamu kurumlarında toplam çalışma süresi 5-10 yıl arası olan kişilerin, çalışma süresi 10-15 yıl arası ve 20 yıldan fazla olan kişilere göre kazanç sağlama boyutunu daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Çalışma hayatının vazgeçilmez bir parçası olan bilgi ve iletişim teknolojileri son yıllarda önemli gelişim kaydederek yapılan işin daha verimli ve daha hızlı yapılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle bilgisayar ve internet kullanımı sayesinde işyerlerinde neredeyse her türlü iş yapılabilir hale gelmiştir. Ne yazık ki bilgisayar ve internetin olumlu katkılarına yanında çalışanların iş dışı konularda da bu araçlardan faydalanmaları, iş yerindeki verimliliği etkilediği yönünde bazı şüpheler uyandırmaktadır. Artık günümüzde bilgisayar ve internete ek olarak akıllı telefon ve tablet gibi cihazları da çalışanların iş yerinde iş dışı amaçlar için kullandığı görülmektedir. Lim (2002), işyerinin internet erişimini mesai saatleri içerisinde kullanarak, kişisel amaçlı web-sitelere girmek ve e-posta alıp göndermek gibi iş dışı aktiviteleri “sanal kaytarma” şeklinde ifade etmektedir. Kurumlarda, teknolojinin sağladığı faydaların yanında iş dışı kullanılması çalışanların üretkenliğini ve zamanı etkin kullanmasını olumsuz etkilemektedir (Durmuş ve Çelik, 2020: 84). Bu çalışma ile kamu kurumlarında çalışan personelin sanal kaytarma eylemine yönelik düşüncelerinin çeşitli değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim, aylık gelir vb.) göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğunun; mesai saatleri içerisinde interneti bireysel amaçlar için kullanmayı kabul edilebilir bir durum olarak gördüğü; teknolojik araçları (bilgisayar(PC), akıllı cep telefonu, tablet vb.) kullanma beceri seviyelerinin iyi olduğu; iş dışında internet ve bilgisayarı bir veya iki saat arasında kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, sanal kaytarma ölçeğine yönelik kişisel işlemler, bilgi edinme, eğlenceli vakit ve kazanç sağlama alt boyutlarının ortalama puanlarına yönelik olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Katılımcıların vermiş oldukları cevapların kişilerin cinsiyetlerine göre ölçeğin eğlenceli vakit boyutunda değiştiği ve kadınların ölçeğin bu boyutunu erkeklerden daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Bu sonuçta kadınların ev ortamında sahip oldukları sorumlulukların erkeklere oranla daha fazla olması ve bu durumdan kaynaklanan yoğun çalışma temposunun, kadınları iş ortamında rahatlatıcı eylemlere sevk etmesinin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Literatürde bu çalışmada olduğu gibi cinsiyet değişkenine göre sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Jackson vd., 2001: 372; Garrett ve Danziger, 2008: 947; Vitak vd., 2011: 1756; Akca, 2013: 53; Lim ve Chen, 2012: 346; Karaoğlan vd., 2015: 293). Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda ise cinsiyet değişkenine göre sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Anandarajan vd., 2000: 78; Lee vd., 2004: 39; Ugrin vd., 2008: 86; Askew vd., 2014: 514; Çavuşoğlu vd., 2014: 161; Çelik, 2014: 177; Kaplan ve Çetinkaya, 2014: 26-34; Özücü ve Yıldız, 2014: 107; Ünal ve Tekdemir, 2015: 107).

- Katılımcıların verdikleri cevapların kişilerin medeni durumlarına göre ölçeğin kişisel işlemler ve bilgi edinme boyutlarında değiştiği ve bekâr personelin ölçeğin bu iki boyutunu da evlilerden daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Bu bulguda, bekâr personelin iş dışı zamanlarında kişisel gelişimlerine, bireysel ihtiyaçlarına ve sosyal aktivitelere evlilerden daha fazla önem vermelerinin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu sonuç ile paralel olarak, Küçük ve Nur (2019) bekâr katılımcıların evli katılımcılara göre daha fazla sanal kaytarma davranışında bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

- Çalışma saatleri içerisinde internetin kişisel amaçlar için kullanmanın kabul edilebilir bir durum olması ifadesine yönelik katılımcıların düşüncelerinin ölçeğin kişisel işlemler, bilgi edinme, eğlenceli vakit ve kazanç sağlama boyutlarında değiştiği belirlenmiştir. Ayrıca çalışma saatleri içerisinde interneti kişisel amaçları için kullanmayı kabul edilebilir bir durum olarak gören kişilerin, bunun tersini düşünenlerden daha fazla ölçeğin tüm boyutlarını önemsedikleri belirlenmiştir. Sanal kaytarma davranışının çalışanlar tarafından masum bir eylem olarak kabul edilmesinin, personelin gerek çalışma gerekse iş dışı hayatlarında stres yoğunluklarının fazla olmasından ve bu durumdan kurtulmak için bireylerin sanal kaytarma eylemini rahatlatma aracı olarak görmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Literatürde internetin kişisel amaçlar için kullanımına yönelik bu çalışmada olduğu gibi benzer sonuçlar elde edilmiştir (Ramayah, 2010; Lim ve Chen, 2012; Sadıç vd., 2020: 251).

- Katılımcıların verdikleri cevapların yaşlarına göre ölçeğin kişisel işlemler, bilgi edinme ve kazanç sağlama boyutlarında değiştiği belirlenmiştir. 18-29 yaş grubunda yer alan kişiler; kişisel işlemler boyutunu 45-59 yaş grubu ve 60 ve üzeri yaş grubundaki kişilerden, hem bilgi edinme boyutunu hem de kazanç sağlama boyutunu 30-44 yaş grubu ve 45-59 yaş grubunda yer alan kişilerden daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 30-44 yaş grubunda yer alan kişilerin kişisel işlemler boyutunu, 45-59 yaş grubu ve 60 ve üzeri yaş grubunda yer alan kişilerden daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Bu bulguda genç personelin ileri yaştaki personele oranla teknolojiye daha hızlı uyum sağlamasının ve daha çok kullanabilmesinin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çünkü yaş ilerledikçe bireylerin teknolojik aletlerle ilişkisi azalmakta ve sanal kaytarma eyleminde düşüş görülmektedir. Bu sonuç ile paralel olarak Küçük ve Nur (2019), 28 yaş aralığındaki katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha fazla sanal kaytarma faaliyetlerinde buldukları sonucuna ulaşmıştır. Yaş değişkenine göre sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren çalışmalarda, genellikle gençlerin diğer yaş gruplarına göre daha fazla sanal kaytarma eyleminde olduğu tespit edilmiştir (Morahan-Martin, 2001; akt.: Liberman vd., 2011: 2195; Vitak vd., 2011: 1751; Özücü ve Yıldız, 2014: 108; Garrett ve Danziger, 2008: 947; Ünal ve Tekdemir, 2015: 107).

- Katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumlarına göre ölçeğin kişisel işlemler boyutunda değiştiği ve ölçeğin kişisel işlemler boyutunu; lisansüstü eğitim grubunda yer alan kişiler lise ve altı eğitim grubu ile lisans grubunda yer alanlardan daha fazla önemserken, önlisans eğitim grubunda yer alan kişiler ise lise ve altı eğitim grubunda yer alan kişilerden bu boyutu daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi arttıkça bireylerin kişisel ihtiyaçlarına daha fazla önem vermelerinin bu bulguda etkisinin olduğu düşünülmektedir. Literatürde bu çalışmada olduğu gibi eğitim durumu değişkenine göre sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutları puanları arasında istatistiki olarak önemli farklılık gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Chak, 2003: 19; Kaplan ve Çetinkaya, 2014: 32; Ünal ve Tekdemir, 2015: 108; Küçük ve Nur, 2019: 1114). Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda ise eğitim durumu değişkenine göre sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Çavuşoğlu vd., 2014: 162; Garrett ve Danziger, 2008: 947; Özkalp vd., 2012: 27; Vitak vd., 2011: 1756; Akca, 2013: 57).

- Katılımcıların verdikleri cevapların istihdam durumuna göre kişisel işlemler, bilgi edinme ve eğlenceli vakit boyutlarında değiştiği belirlenmiştir. Ayrıca bu üç boyutu sözleşmeli personel kadrolu çalışanlardan daha fazla önemserken, kişisel işlemler boyutunu

sözleşmeli personelin işçilerden ve eğlenceli vakit boyutunu da işçilerin kadrolu çalışanlardan daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçta, kişilerin istihdam durumuna göre işe karşı sorumluluk düzeylerinin farklı olmasının etkisinin olduğu düşünülmektedir.

• Katılımcıların vermiş olduğu cevapların aylık gelir durumu değişkenine göre ölçeğin kişisel işlemler ve eğlenceli vakit boyutlarında değişmekte olduğu, aylık geliri 4500-5999 TL arası olan kişilerin aylık geliri 6000-7999 TL arası olan kişilere nazaran kişisel işlemler boyutunu daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Ayrıca aylık geliri 4500 TL'den az olan kişilerin 4500-5999 TL arası, 6000-7999 TL arası ve 8000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olan kişilere göre eğlenceli vakit boyutunu daha az önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Gelir seviyesi daha düşük çalışanların iş yerinde çalıştıkları pozisyon itibarıyla daha alt kademelerde istihdam edildiği ve bu kişilerin sanal kaytarma eyleminin getireceği olumsuzluklara karşın (üstleri ile olası sorunlar yaşamamak gibi) kendilerini korumak istemelerinin bu bulguda etkisinin olduğu düşünülmektedir. Küçük ve Nur (2019) da yaptıkları araştırmada, aylık gelir durumlarına göre çalışanların sanal kaytarma davranışlarında farklılık bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

• Araştırmaya katılan kişilerin verdikleri cevapların kamu kurumlarında toplam çalışma sürelerine göre bilgi edinme, eğlenceli vakit ve kazanç sağlama boyutlarında değiştiği tespit edilmiştir. Kamu kurumlarında toplam çalışma süresi 10-15 yıl arası olan kişilerin çalışma süresi 5 yıldan az ve 15-20 yıl arası olan kişilere göre bilgi edinme boyutunu daha az önemserken, çalışma süresi 20 yıldan fazla olan kişilerin ise çalışma süresi 5-10 yıl arası olan kişilere göre eğlenceli vakit boyutunu daha az önemsedikleri belirlenmiştir. Ayrıca kamu kurumlarında toplam çalışma süresi 5-10 yıl arası olan kişilerin, çalışma süresi 10-15 yıl arası ve 20 yıldan fazla olanlara göre kazanç sağlama boyutunu daha fazla önemli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmadan farklı olarak Akca (2013), Kaplan ve Çetinkaya (2014), çalışma süresi ile sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Ayrıca literatürde bu çalışmada olduğu gibi çalışma süresi değişkenine göre sanal kaytarma ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Ünal ve Tekdemir, 2015).

Kamu kurumlarında hizmet veren personelin sanal kaytarma davranışı sergilememesi veya bu davranışta bulunanların sanal kaytarma davranışından uzaklaşmasını sağlamak için yöneticilere; sanal kaytarma davranışının çalışma ortamında arzu edilmeyen bir durum olduğunun çalışanlara ifade edilmesi; personelin bağlı bulunduğu kuruma aidiyet duygusunun aşılması; kuruma bağlılığın artırılması, işin gereklerinin tam olarak yerine getirilmesi, işe sahip çıkma bilincinin ve iş disiplininin sağlanması için personele çeşitli hizmet içi eğitimler sunulması önerilmektedir. Ayrıca çalışanların ücret politikalarında ekonomik şartlara uygun ve personelin refah seviyesini artırıcı önlemler alınması tavsiye edilmektedir.

Bu çalışma sadece Sivas ilinde ve belirli bir zamanda yapılmasından dolayı kısıtlılığa sahiptir. Farklı illerde veya Türkiye genelinde gerek kamu gerekse özel sektör çalışanlarına sanal kaytarma davranışına yönelik çalışmalar yapılarak daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir. Böylece sanal kaytarma davranışının önlenmesi için gerekli tedbirler alınıp bu doğrultuda düzenlemeler yapılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akca, A. (2013). *Okul Yöneticilerinin İş Dışı İnternet Kullanım (Siber Aylaklık) Davranışlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 7. Baskı.
- Anandarajan, M., Simmers, C. ve Igbaria, M. (2000). An Exploratory Investigation of the Antecedents and Impact of Internet Usage: An Individual Perspective. *Behaviour and Information Technology*, 19(1): 69-85.
- Anandarajan, M., Simmers, C. A., ve D'Ovidio, R. (2011). Exploring the underlying structure of personal web usage in the workplace. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 14(10): 577-583. doi: 10.1089/cyber.2010.0136.
- Arslan, T. E. ve Demir, H. (2016), Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Hemşireler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, 9(43): 1626-1626. doi: 10.17719/jisr.20164317733.
- Askew, K., Buckner, J., Taing, M., Ilie, A., Bauer, J. ve Coovert, M. (2014). Explaining Cyberloafing: The Role of The Theory of Planned Behavior. *Computers in Human Behavior*, 36: 510-519.
- Avcı, Y. E., Demir, S. ve Üce, Ö. (2022). İdari Personelde Sanal Kaytarma Davranışı İle İş Performansı İlişkisi. *Journal of History School*, 58: 2087-2103.
- Bayer, N. (2021). Hemşirelerde Sanal Kaytarma Davranışının İncelenmesi: Bir Özel Hastane Örneği. *Turkish Journal of Science and Health*, 2(1): 139-145. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tfsd/issue/60096/841817>.
- Blanchard, A.L. ve Henle, C.A. (2008). Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control. *Computers in Human Behavior*, 24(3): 1067-1084.
- Bock, G. W. ve Ho, S. L. (2009). Non-work related computing (NWR). *Communications of the ACM*, 52(4): 124-128. Doi:10.1145/1498765.1498799.
- Chak, K. (2003), Shyness and Locus of Control as Predictors of Internet Addiction and Internet Use, *A Graduation Project in Partial Fulfillment of the Requirement for the Degree of Master of Science in New Media*, The Chinese University of Hong Kong.
- Çavuşoğlu, S., Palamutçuoğlu, A. ve Palamutçuoğlu, B.T. (2014). Çalışanların Demografik Özelliklerinin Sanal Kaytarma (Cyberloafing) Üzerindeki Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *Research Journal of Business and Management*, 9(19): 149-168.
- Çelik, N. (2014). Job Satisfaction's Impact On Cyberloafing: An University Example. *10th International Academic Conference*, Haziran, Viena.
- Demir, İ.P., Ürek, D. ve Uğurluoğlu, Ö. (2017). Sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışının işte üretkenliklerine etkisi. *Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30): 291-303.
- Durmuş, Ş. ve Çelik, A. (2020). Sanal Kaytarma Davranışları ve Zaman Yönetimi Etkileşimi: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Araştırma Görevlileri Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1): 79-86.
- Garrett, R. K. ve Danziger, J. N. (2008). Disaffection or Expected Outcomes: Understanding Personal Internet Use During Work. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13: 937-958.
- Güler, A. & Güner, Y. (2022) Kamu Kurumlarında Sanal Kaytarmaya Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 10(2), 247-274.
- Gültekin, D. ve Ulusoy, H. (2022). Sağlık Çalışanlarında Sanal Kaytarma ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1): 70-97. doi: 10.35345/johmal.1091046.
- Hosgör, H. , Coşkun, F. , Cin, S. ve Ülker Dörttepe, Z. (2021). Hemşirelerin Sanal Kaytarma Davranışlarının, Hizmet Verme Yatkınlıkları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(2): 366-376. <https://dergipark.org.tr/en/pub/usaysad/issue/64697/988581>.
- Jackson, L. A., Ervin, K. S., Gardner, P. D. ve Schmitt, N. (2001). Gender and the Internet: Women Communicating and Men Searching. *Sex Roles*, 44: (5/6), 363-379.
- Kaplan, M. ve Çetinkaya, A. g. (2014). Sanal Kaytarma ve Demografik Özellikler Açısından Farklılıklar: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1): 26-34.

- Karaoğlan Yılmaz, F. G., Yılmaz, R., Öztürk, H. T., Sezer, B. ve Karademir, T. (2015). Cyberloafing as a Barrier to the Successful Integration of Information and Communication Technologies into Teaching and Learning Environments. *Computers in Human Behavior*, 45: 290-298.
- Koç, K. ve Altuntaş, S. (2021). Sağlık çalışanlarında sanal kaytarma davranışları. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 8(2): 284-292.
- Küçük, F. ve Nur, E. (2019). Sanal Kaytarma Davranışları İle İş Verimliliği Arasındaki İlişki: Harran Üniversitesinde Çalışan Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma. *International Social Science Journal*, 12(66): 1102-1116. doi: 10.17719/jisr.2019.3656.
- Lee, Z., Lee, Y. ve Kim, Y. (2004). Personal Web Usage in Organizations. *Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management* (editörler: M. Anandarajan ve C. Simmers), *Information Science Publishing*.
- Lim, V. K. (2002). The IT way of loafing on the job: cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5): 675-694.
- Lim, V. K. ve Chen, D. J. (2012). Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on Work?. *Behaviour & Information Technology*, 31(4): 343-353. doi:10.1080/01449290903353054.
- Lim, V. K. ve Teo, T. S. (2005). Prevalence, perceived seriousness, justification and regulation of cyberloafing in Singapore: An exploratory study. *Information & Management*, 42(8): 1081-1093. https://doi.org/10.1016/j.im.2004.12.002.
- Morahan-Martin, J. (2001). Caught in the Web: Research and Criticism of Internet Abuse with Application to College Students, Learning and teaching on the World Wide Web, (editör: C. R. Wolfe), 191-219, Academic Pres, San Diego, CA, aktaran: Liberman, B. Seidman, McKenna, G. K. ve Buffardi, L. E. (2011) Employee Job Attitudes and Organizational Characteristics as Predictors of Cyberloafing. *Computers in Human Behavior*, 27: 2192-2199.
- Örücü, E. ve Yıldız, H. (2014). İşyerinde kişisel internet ve teknoloji kullanımı: Sanal kaytarma. *Ege Akademik Bakış*, 14(1): 99-114. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/560040.
- Özdem, G. ve Demir, A. (2015). Okul Yöneticilerinde Sanal Kaytarma Davranışı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3): 1030-1042. https://dergipark.org.tr/en/pub/mersinefd/issue/17398/182040.
- Özkalp, E., Aydın, U. ve Tekeli, S. (2012). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri. *Çimento İşveren Dergisi*, 26(2): 18-33.
- Ramayah, T. (2010). Personal Web Usage and Work Inefficiency. *Business Strategy Series*, 11(5): 295-301.
- Sadıç, E., Eğilmez, Ö. ve Haşit, G. (2020). Üniversite Çalışanları Bağlamında Sanal Kaytarma ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 234-256. doi: 10.33905/bseusbed.777522.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*, Boston MA: Allyn & Bacon, (Hale, I. (2015). Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, *Elementary Education Online*, 14(2): 874-884.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutulumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Nobel Basım Yayın, 4. Baskı.
- Ugrın, J. C., Pearson, J. M. ve Odom, M. D. (2008). Profiling Cyber-Slackers in the Workplace: Demographic, Cultural, and Workplace Factors. *Journal of Internet Commerce*, 6(3): 75-89.
- Ünal, F. ve Tekdemir, S. (2015). Sanal kaytarma: Bir kamu kurumunda ampirik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2): 97-99. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194136.
- Ürek, D., Bilgin Demir, İ. ve Uğurluoğlu, Ö. (2018). Sağlık Çalışanlarının Sanal Kaytarma Davranışlarının İncelenmesi: Bir Üniversite Hastanesi Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2): 135-148. doi: 10.18037/ausbd.552423.
- Vitak, J., Crouse, J. ve La Rose, R. (2011). Personal Internet Use at Work: Understanding Cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, 27: 1751-1759.
- Wallace, P. (2004). *The Internet in the Workplace: How New Technology is Transforming Work (1st Edition)*. Cambridge University Press.
- Weissenfeld, K., Abramova, O. ve Krasnova, H. (2019). Antecedents for cyberloafing- A literature review. *International Conference on Wirtschaftsinformatik*, 1687-1701.
- Yıldırım, E. ve Öztürk, U. (2022). Örgütsel Davranışlarda Ölçek Araştırmaları: Sanal Kaytarma. *Eğitim Yayınevi*. E-book.

State Bank of Pakistan Policies and The Lending Behavior of Commercial Banks: A Case of Pakistan from 1972-2021

 Fizza MALIK¹
¹ Lahore School Of Economics, Lahor- Punjab /Pakistan, fizza.malik89@gmail.com

ABSTRACT

This paper aims to investigate the impact of various monetary policy tools used by the State Bank of Pakistan on the lending behaviour of commercial banks by applying a series of econometric tests on the data. A time series data is collected from 1972 to 2021 to see the impact. The approach that is used to estimate the econometric model is ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Model). The paper sheds light on the policies under taken by the state bank in the monetary stance that has either a direct or an indirect effect on the volume of loan growth. It is hence found that in times of expansionary monetary policy the level of private credit given increases. The main finding of this study is that growth in broad money means more credit and vice versa. More money means more credit. The research concludes that the instruments of control are effective only in the long run. The expansionary monetary policy has resulted in the opposite direction is supported by literature. Moreover, the growth in broad money has a positive and significant result in the model. The key implication of the findings is that credit to the private sector is an effective channel for monetary policy transmission in Pakistan. It is recommended therefore that monetary authorities in developing countries should consider credit as a major channel for implementing monetary policies. It is hence recommended that monetary authorities in developing countries should credit as a major channel for implementing policies in the monetary framework.

Keywords: Broad Money, Loan Growth, Monetary Policy.

ARTICLE INFO

Article History

Received: October 3, 2022

Accepted: December 14, 2022

Article Type

Research Article

1. Introduction

The financial system of all economies consists of institutional arrangements designed for transformation investment savings. These institutional arrangements are determined by the laws governing the design of financial products and the regulation of banks, and more importantly, banking practices. There is considerable debate about the exact role of monetary policy actions on the economy that banks play. At the heart of this debate is the question of whether bank lending plays a special role in the currency transmission mechanism. Where dedicated credit or credit channels exist, changes in a bank's willingness and ability to lend can affect total activity. Furthermore, the ongoing changes in the role of banks in financial markets could affect this credit channel and change the currency transmission mechanism.

The theory of Tobin (1965) provided a framework that instigated a debate on whether the rate of monetary growth have any long-run effect on interest rates, capital intensity, output and in the end impacts the overall welfare of an economy. He established in his famous "A Dynamic Aggregate Model" that there is a significant impact of monetary factors on capital intensity of any developing economy. A dynamic Aggregate model presented by Tobin (and Solow and Trevor Swan) turned to growth theory was represented by Roy Harrod (1939, 1948, 1952) and Evsey Domar (1946, 1957).

The models of Harrod and Domar were widely interpreted as assuming fixed factor proportions and savings propensities, resulting in an unstable, "knife-edge" equilibrium. While Nicholas Kaldor (1956) proposed to eliminate this instability by making the propensity to save endogenous, depending on the distribution of income between wages and profits, Tobin (1960) found the implications of this device untenable.

The "bank lending channel" hypothesis predicate the existence of the channel of monetary policy transmission through bank credit. The effectiveness of this mechanism can vary between banks with different degrees of access to non-deposit funding. According to Kashyap and Stein (1995), the lending channel holds more importance for smaller banks who rely on demand deposits and common equity or the sake of their operations. Smaller banks are unable to hedge themselves against any shocks resulting from tightened monetary policy by the Central Bank of any economy (Kashyap and Stein, 2000, Kashyap et al., 2002, Stein, 1998); poorly capitalized banks have less access to markets for uninsured funding, so their lending is more dependent on monetary policy shocks (Peek and Rosengren, 1995, Kishan and Opiela, 2000, Van den Heuvel, 2001).

Monetary policy pertains to the use of various instruments by the central bank in order to maintain stability in the financial markets and in the price levels. Therefore, in any particular economy its central bank holds a prime importance with regards to the

intervention it makes for the purpose of achieving an overall economic well-being in the country.

Ever since the existence of Pakistan, the State Bank holds a central position in facilitating the financial functions within an economy. The following are the core role and functions of the state bank, namely

- Acting as a bank of the government
- Guardian and supervisor of the financial sector
- A bank of the commercial banks
- Manages the foreign exchange reserves and exchange rate policies (deciding on an exchange rate regime)
- Lender of the last resort

But despite all these functions that this bank carries out, the core or the foremost crucial role that it takes is as the monetary policy manager. Since this monetary policy converges to some of the main macro-economic variables. A tight policy definitely reduces the supply of funds for the banks, which will in return reduce the spending by bank dependent borrowers. This link is explained as the lending channel by Bernanke and Gertler, 1995.

Objective(s) of SBP's monetary policy is to strike a delicate balance on inflation containment and maintaining/supporting economic growth. Change in the monetary policy stance is communicated through adjustment in the policy rate – the overnight rate at which SBP provides collateralized cash to bank(s). If required, changes in the Cash Reserve Requirement (CRR) and Statutory Liquid Reserve requirement (SLR) are also made.

1.1. Study Objectives

The main objective of this study is to examine the money-credit relationship and to establish the cruciality of the existence of the two for the policy makers to carry out appropriate monetary policies. There is limited literature available that sheds light on this relationship between SBP and other prominent commercial banks. Hence, this study aims at providing evidence that whether this monetary mechanism channels the right amount of credit within the economy or not. The study takes into account the sole purpose of describing this link as a short term or a long-term phenomenon.

The study examines whether bank lending is constrained by monetary policy in Pakistan or not.

The objective of this study is:

1. To study the impact of various monetary policy tools/instruments used by the State Bank of Pakistan on loan growth or lending pattern of the commercial banks
2. The extent to which these instruments have a significant effect on the credit lending by these commercial banks.

1.2. Research Questions

The following questions will be addressed towards the end of this study:

1. Does the momentary mechanism exist in Pakistan or not?
2. Which monetary policy tools are more effective if private credit needs to be increased or decreased?
3. Is this monetary policy channel rather a short-term concept or a long-term concept?

1.3. Hypothesis Testing

The following hypotheses were generated from the previous studies conducted.

The first hypothesis establishes that as the Central bank takes the expansionary monetary policy stance the loan volume through the banking channel grows. (Modugu, K.P. & Dempere, J. 2022)

H_{01} = Expansionary Monetary policy has a positive relationship with loan volume given in the form of private credit.

H_{11} = Expansionary Monetary policy does not have a positive relationship with loan volume given in the form of private credit.

Central banks make public the results of open market operations (OMOs), which they use to adjust the liquidity available to the financial system to maintain the short-term borrowing rate in the range compatible with achieving their monetary policy objectives. (Bulusu, 2020)

H_{02} = Open Market Operations (Absorption) has a negative relationship with private credit.

H_{12} = Open Market Operations (Absorption) does not have a negative relationship with private credit.

The study explored by Nadeem et.al (2016) related to Pakistan established that there is a significant negative relationship between policy rate and private credit. And this was indicated both in the short and the long run.

H_{03} = Policy rate has a negative relationship with private credit.

H_{13} = Policy rate does not have a negative relationship with private credit.

In a study conducted by Imran, et.al (2013), there has been a positive relation explained between increased deposit base and amount of private credit been lent. The study concludes that in reality this equation holds true if the economy is held constant in the long run, ceteris paribus.

H_{04} = Growth in Broad Money has a positive relationship with private credit

H_{14} = Growth in Broad Money does not have a positive relationship with Private credit.

1.3. Research Gap

The findings of this study purely confine itself to the domain of Pakistan. In all the previous studies conducted the independent variables under discussion are not tested together in one model, hence this study extends the literature in testing these variables under one framework.

The literature has supported that the monetary transmission mechanism is a long run phenomenon, given the monetary policy stance being the prime independent variable. No study tested the presence of the contractionary and/or expansionary monetary policy in the model to test its significance against the lending behaviour of banks and so indirectly affecting the growth in money supply.

This paper therefore discusses the role of monetary factors in determining the degree to which capital intensity moves up or/down.

2. Literature Review

The linkage between the two variables of credit and money are highly emphasized whether it be a developed or a developing economy. A key question in the monetary transmission literature is whether the traditional debate of the “money view” of this transmission mechanism overlooks the actual potent credit effects.

In the either direction of the monetary policy, the spending in the economy is adversely affected. This this effect can be widely understood by the theories of Bernake and Binder (1988,1995). The studies looked upon the lending and the balance sheet channel.

In a study conducted on the economy of Nigeria (Kalu, 2016), it is revealed that credit to the private sector is an effective channel for monetary policy transmission. The paper investigates the relationship through a structural break phenomenon, where in the end it is concluded that this credit money link is a long-run

relationship. Similarly, Rasheed (2011), also examines the relationship between money and real variables in Pakistan from 1972 to 2008 using Johansen cointegration tests and Granger causality tests. He finds among others, that private sector credit causes reserve expansion. Bellalah et al. (2013) find, amongst others, evidence of long run relationship between domestic credit to private sector and money supply from 1980 to 2009, using Johansen and Juselius's framework.

In the same way, Nwakanma et al (2014) evaluate the nature of long-run relationship existing between private sector credit and Nigeria economy growth as well as the directions of prevailing causality between them for the period 1981 to 2011, using the Autoregressive Distributed Lag Bound and Granger Causality techniques.

In the study conducted by Aban (2013), the author states that the liquidity position in the economy is affected by the policy rate. It later affects the market interest rates and the lending and the deposit rates. A high policy rate induces a low demand for investment and vice versa. This idea is also supported by Bernanke & Blinder (1992), that the federal funds rate or the policy rate as we may state it, records shocks to the supply of bank reserves. And by changes incurred through this, the monetary mechanism works in the direction of bank credit that is offered to the private sector. Matemilola et al (2015) also hold the view in their study that federal rate (policy rate) has an impact on the lending rates and hence on the lending volume of the commercial banks. They say that the commercial banks in South Africa adjust their lending rates downward as a result of changes in the policy rates but they are rigid in adjusting the lending rates upwards. This implies that the banks respond to the changes in the policy rates. Lending interest rate is another variable that has been found as positive statistically insignificant relationship with commercial bank lending. Thus, the researcher fails to reject the null hypothesis that states there is no relationship between lending interest rate and commercial bank lending (Malede, 2014, pg 111).

Kashyap et al (1993) in their study state that a change in the monetary policy changes the mix of banks external financing which in turn affects the loan supply. The study suggests that a contractionary policy reduces the loan supply and vice versa. They hold the view that if we want to see the monetary policy affecting the economy through lending channel mechanism, two conditions must hold true. One that the loans and securities are treated as imperfect substitutes on the asset side of the balance sheet of the banks, and second that loans and finances from non bank sources are also imperfect substitutes. Only then the real effect of any contraction and expansion could be observed on the loan supply or lending volume by the banks. In another study conducted by Tabak et al (2010) the same concept is supported. They also state that "during periods of loosening/tightening monetary policy, banks increase/decrease their loans." They also write that low interest rates lead to an increase in credit risk exposure, supporting the existence of risk-taking channel. Their main emphasis is on the point that small banks get adversely affected by monetary policy changes and hence, loan supply generated by small banks changes by a much greater extent as compared to the large banks. A similar idea is supported by Gambacorta, L. (2005), where he concludes that smaller banks are greatly hit by any monetary policy shocks.

The relationship between money growth and bank lending is studied by Kahn. G (1991) in his study "Does more money mean more bank loans?" He says that typically bank credit increases whenever the money supply increases, hence a positive relationship is observed between the two. He argues that indeed in some situations this theory applies in reality but recently the tendency to

for increased money supply to stimulate bank loans may have diminished.

Main part of the literature is found for US and European bank lending in response to either monetary shock, hence this study takes into account the bank lending behavior of an underdeveloped economy. Also, the monetary stance of Pakistan has always been a debate, hence this study aims to investigate the impact of monetary policy tools have on the deposit base and later on the lending funds available to the deficit parties.

3. Methodology

This study estimates the impact of state bank monetary policy instruments on the lending behaviour of the banks in the form of private credit extended to the private sector. A time series data is collected from 1972-2021. Using ARDL approach this data is then analysed. All the variables are taken in log form except for the monetary policy variable since it is treated as a dummy variable.

Pure monetary variables were initially chosen for example:

1. Credit Control (Margin Requirements)
2. Open Market Operation (amount absorbed)
3. Open Market Operations (amount injected)
4. Bank or the policy rate
5. Private credit by the banks (%age of GDP)
6. Growth in broad money (money supply expansion)
7. Broad money to total reserves (treated as a proxy for the reserve requirements)

Only authentic and registered sources were used to collect data on such variables. These include the WDI, SBP official website, SBP Annual Reports, Economic Survey of Pakistan (annual issues) from 1972-2021. However, as the work proceeded not all of the above-mentioned variables were taken, instead some of them were eliminated to reach to a comprehensive and a more relevant study.

A dummy variable is also used in the form of monetary policy. After studying each year's data on the monetary policy held in Pakistan by the SBP, a value of 1 is assigned to the variable, 0 otherwise. It is noted that this shares a positive relationship with the dependent variable.

The dependent variable is taken in the form of private credit given by banks (percentage of GDP). The data was collected from the WDI website.

Historical data on open market operations (absorption) amount is collected in order to look at the level of liquidity actually absorbed by the SBP from the market. It holds a negative relationship with the dependent variable. The greater the absorption, the lesser the credit extended to the private credit.

Next, the policy/discount rate is also used as a variable. It is the rate at which the SBP makes lending to the commercial banks and this rate therefore has a direct impact on the lending behaviour of the banks. It has a negative relationship with the dependent variable. The greater the policy rate, the greater will be the lending rate. Hence a higher lending rate stimulates less demand for credit since now it implies a high cost of borrowing.

Growth in broad money is also a part of the econometric model used. It demonstrates the extent to which the private credit is extended to support this growth, hence sharing a positive relationship.

3.1 Variables

Dependent variable: Private Credit by banks (taken as a %age of GDP)

Independent Variables:

1. MP (1= expansionary monetary policy; 0=otherwise)
2. OMO (amount absorbed)
3. Policy rate
4. Growth in broad money

4. Findings

For over viewing the temporal properties of data, the descriptive statistics is presented in Table 1 below. The estimated results show that private credit, monetary policy and policy rate are negatively skewed while OMOs (absorption) and growth in broad money are positively skewed. The results show that all the variables have positive kurtosis. The estimated kurtosis (measures the degree of sharpness) and skewness (measures the degree of symmetry) are insignificant and different from zero so we reject the null hypothesis of no normality. The values of Jarque-Bera show that all the variables of the model have zero mean and finite covariance; this confirms that the selected data sets are normally distributed.

3.2 Theoretical Framework

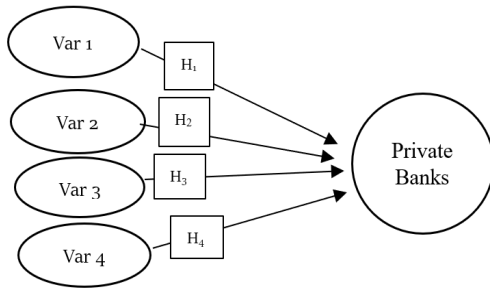

Table 1
Descriptive Stats

	LPC	MP	LOMOA	LOG_PR	GBM
Mean	3.086499	0.613636	5.36156	2.409621	16.02551
Medium	3.093161	1.000000	5.372613	2.408242	16.46711
Maximum	3.337317	1.000000	9.101106	2.995732	45.53201
Minimum	2.727853	0.000000	2.475698	1.791759	1.230633
Std.Dev	0.154362	0.492545	1.426654	0.29112	7.507600
Skewness	-0.578179	-0.466760	0.200003	-0.30149	1.311611
Kurtosis	2.960646	1.217865	2.937011	3.080597	7.264232
Jarque-Bera	2.454309	7.420353	0.300616	0.678489	45.95244
Probability	0.293125	0.024473	0.860443	0.712308	0.000000
Sum	135.8059	27.000000	235.9086	106.0233	705.1224
Sum Std. Dev	1.024588	10.431820	87.51963	3.644299	2423.654
Observations	44	44	44	44	44

Table 2 below reports the correlation matrix of variables; the results reveal private credit has a negative and significant relationship with open market operations in a form of monetary policy tool. This relationship is also significant. However, private credit shares a positive yet significant relationship policy rate, and broad money growth. The correlation amongst other explanatory variables is almost insignificant or non-existence. Correlation of OMO with policy rate is less than 0.05. Similarly, the correlation

coefficient between policy rate and growth in broad money is again insignificant, implying that the variables chosen are not correlated. Also, no correlation exists between open market operations and policy rate. The overall results show that all the variables have significant relationship with the dependent variable. The results reveal that there is no problem of multicollinearity amongst the explanatory variables.

Table 2
Pair wise Correlation

Correlation t-statistic Probability	LPC	LOMOA	LOG_PR	GBM	MP
LPC	1 - -				
LOMOA	-0.096481 -0.628198 0.5333	1 - -			
LOG_PR	0.254355 1.704464 0.0957	0.000377 0.002445 0.998100	1 - -		
GBM	0.028597 0.185403 0.8538	0.137904 0.902343 0.372000	0.000268 0.001738 0.9986	1 - -	
MP	-0.184272 -1.215029 0.2311	-0.098337 -0.640402 0.524000	-0.05415 -0.35146 0.727	-0.12334 -0.80549 0.4251	1 - -

Table 3 below demonstrates the unit root test which is applied in order to check the level of stationarity. Since this study is a timeseries research, therefore the unit root test will check the stationarity of the variables under discussion. The results below show that all the variables are stationary at 1st difference or we can

say that all the variables are integrated of order 1. The probabilities of all the variables are also less than 0.05 which shows that they are significant, so the null hypothesis, generally defined as a presence of unit root is hence rejected.

Table 3

Unit Root Test
Augmented Dickey Fuller Test (ADF Test)

Variables	Level of Significance 1%	t-statistic	Probability	Order of Integration
Private Credit	-3.596616	-4.347618	0.0013	1
Monetary Policy	-3.600987	-7.622558	0	1
Policy Rate	-3.596616	-4.347618	0.0013	1
Growth in Broad Money	-3.600987	-8.318101	0	1
OMO (A)	-3.605593	-6.404811	0	1

For investigating the co-integration amongst the private credit, open market operations, policy rate, monetary policy and growth in broad money ARDL bound testing approach is used. The results of ARDL bound testing approach are presented in table 4 below. The calculated F stats is greater than the upper bound at 1 percent (6.090285 > 5.06). So, the null hypothesis of no integration is rejected which confirms co integration among the variables of the model. The calculated F stats have verified the existence of co-integration among the variables of the model.

ARDL bounds testing approach is a cointegration method developed by Pesaran et al. (2001) to test presence of the long run relationship between the variables. Being a pioneer in Bound Testing Approach he established that if the Wald Statistic fall above the upper critical bound then it can be concluded that there exist Co-integration in the model. It also directs the study towards the idea of this relationship being more relevant in the long -run.

Table 4

ARDL Bound Testing Approach

Critical Value (F-Statistics 6.090285)	Lower Bound	Upper Bound
97.50%	3.25	4.49
99%	3.74	5.06

Now the long run relationship is explained in the table below. The dependent variable is taken as the log form of private credit

given by banks (%age of GDP) while the other regressors are stated below in table 5.

Table 5

Estimated Long Run Coefficients using ARDL Approach
ARDL(1, 0, 2, 0, 2)
Dependent Variable: Private Credit
Time Period: 1972-2021

Regressor	Coefficients	Standard Error	t-Stats	Probability
MP	-0.123453	0.097076	-1.271711	0.2126
LOMOA	-0.250827	0.094177	-2.663358	0.0120
LOG_PR	0.354281	0.188500	1.879472	0.0693
GBM	0.037685	0.017377	2.168694	0.0376
C	2.981124	0.529887	5.625965	0.0000

The coefficients stated above shows the change which will occur due to a change of say 1 unit in the independent variables given above. Now let's study them one by one to completely understand the phenomenon. Research establishes that when the government is practicing an expansionary monetary policy the private credit will

change by 0.123 percent, but the probability of this independent variable is not less than 0.05 which makes it insignificant in the model, hence H₀₁ is rejected. Similarly, if the government of Pakistan carries out open market operations (absorption of money from the economy by selling T-bills); it implies that if it changes

(increase) by one unit, the private credit extended by the commercial banks will fall by 0.25%. And the probability in this case is less than 0.05 which is significant, hence Ho2 is accepted and H12 is rejected similarly, a one-unit change in the policy rate will increase the bank credit by 0.35%, and the probability is just a little bit greater than 0.05, which does not negate its significance altogether but implies that it's not an absolute a significant variable, hence we can partially accept Ho3 and reject H13. The next variable is the growth in broad money and as the literature supports there is a positive and a very

significant relationship between the private credit and growth in broad money. Therefore, a one-unit change in the growth leads to an increase of 0.03% change in the dependent variable. The probability also shows that they both share a significant relationship. Therefore, we accept Ho4 and reject H14.

This study also provides results for short run scenario and the short run dynamics are stated in table 6 below.

Table 6
 Estimated Short Run Coefficients using ARDL Approach
 ARDL (1, 0, 2, 0, 2)
 Dependent Variable: Private Credit
 Time Period: 1972-2015

Regressor	Coefficient	Standard Error	T-Stats	Probability
D(MP)	-0.026336	0.022630	-1.163734	0.2531
D(LOMOA)	-0.015894	0.006721	-2.364796	0.0243
D(LOMOA(-1))	0.011890	0.007417	1.602942	0.1188
D(LOG_PR)	0.075577	0.039600	1.908521	0.0653
D(GBM)	0.001828	0.001334	1.369780	0.1803
D(GBM(-1))	-0.001848	0.001374	-1.345212	0.1880
CointEq(-1)	-0.213325	0.081487	-2.617896	0.0134

In the above table 6 the important thing to notice is the co-integration equation, its coefficient and the probability. The coefficient is supposed to be negative and less than one, given the probability must also be less than 0.05. Here both the criteria are met. The coefficient is negative 0.21325 and probability is 0.013 which is less than 0.05. Here it must be noted that the probabilities of all the variables are coming out to be insignificant implying that this model applies in the long run. This phenomenon is applicable in the long run.

Table 7 below shows the concept of multi co-linearity. The coefficients, standard errors, t- stats and VIF (Variance Inflation Factor) are mentioned in the table below (Table 7). The hypothesis for VIF stands:

- Null Hypothesis: $VIF \geq 10$
- Alternate Hypothesis: $VIF \leq 10$

Therefore, in the model the VIF for all the independent variables is less than value 10 which suggests that there is no severe multi collinearity in the model and all the variables are absolutely independent of each other.

Table 7
 Multi collinearity

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	VIF
LOMOA	-0.012698	0.016584	-0.765676	4.23555
LOG_PR	0.129726	0.080340	1.614705	2.45872
GBM	0.000463	0.003160	0.146646	3.22410
MP	-0.056344	0.048015	-1.173456	4.46879
C	2.869140	0.223278	12.85007	NA

5. Conclusion

To conclude, it can be established that the credit behaviour of the banks which is affected by the monetary policy stance taken by the state bank is more of a long run phenomenon as it is supported by the results. The coefficients are significant in the long run rather than in the short run. Estimates from the long-run parameter stability tests support cointegration in the presence of structural breaks. After analysing the results, we must conclude that growth in the broad money is the foremost important variable as far as this model is concerned. The previous studies have also been strong to establish the positive link between Money & Credit. Our prime

finding in this study holds true according to the primary theory presented by Tobin (1965). A one unit change in the deposit base as defined as the term Broad Money in this paper bring about 3.7 % change in the amount of private credit extended (Table 5).

And it can alone explain and support the idea that why and how the credit growth is obtained through this. The results also suggest that the monetary policy shocks lead to a greater private sector lending leverage. The key implication of the findings is that credit to the private sector is an effective channel for monetary policy transmission in Pakistan. It is recommended therefore that

monetary authorities in developing countries should consider credit as a major channel for implementing monetary policies. The causal relationship undertaken in this study is beneficial for policy makers who are the respective authorities of money supply control. The extent to which the parameter of private credit can be explained by instruments of monetary policy is mainly attributed to the growth in the broad money. The process of this link can be explained via the chain of events that subsequently expands the broad money when credit is created to the individuals of an economy. Since most of the loans are later re-deposited in to the banking system and banks then adhere to the minimum reserve requirement with the SBP and allows for more credit expansion that ultimately increases the broad

money in the economy. Hence it is a vicious cycle, that keeps the economy going. Aligned with the findings stated above the following conclusions can be made with reference to the research questions stated at the start of the study.

1. Some of the monetary policy tools are more effective than others. For instance, results in table 5 demonstrates that monetary policy mechanism is prevalent in Pakistan, however it is due to the changes in the deposit base with the conventional commercial banks in the economy.
2. Secondly, this link is explained only in the long run as two of the four variables in the model are significant and together makes it a good fit model

References

- Aban, M. J. (2013). Transmission of Monetary Policy through the Bank lending Channel in the Phillipines. *International Journal of Trade , Economics and Finance* , 37-42.
- Aftab, Nadeem & Jebran, Khalil & Ullah, Irfan & Awais, Muhammad. (2016). Impact of Interest Rates on private credit : Evidence from Pakistan. *Jinnah Business Review*, Vol 4, 47-52.
- Amidu, M. (2006). The Link \between Monetary Policy and Banks Lending Behavior: The Ghanian Case. *Banks and Bank Systems* , 38-48.
- Bellalah M., Ali S. A. & Masood O. (2013). Sensitivity Analysis Of Domestic Credit To Private Sector In Pakistan: A Variable Replacement Approach Application With Cointegration. *Thema Working Paper No 2013-17*, Université de Cergy Pontoise France, March
- Bernanke, B., S., & Gertler, M. (1995). Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Transmission. *Journal of Economic Perspectives* 9 (Fall 1995), 27-48.
- Bernanke & Blinder, B. S. (1992). The Federal Funds Rate and the Channels of Monetary Transmission. *The American Economic Review*, 82 , 901-922.
- Bulusu. N (2020). Why Do Central Banks Make Public Announcements of Open Market Operations? *Bank of Canada Staff Working Paper No. 2020-35*
- Gambacorta, L. (2005). Inside the bank lending channel. *European Economic Review* 49 , 1737-1759.
- Imran, Kashif & Nishat, Mohammed. (2013). Determinants of bank credit in Pakistan: A supply side approach. *Economic Modelling*. 35. 384-390. 10.1016/j.econmod.2013.07.022.
- Janjua, M. A. (2005). Money Supply, Inflation and Economic Growth. *The Lahore Journal of Economics* , 74-105.
- J. Peek, E.S. Rosengren (Eds.), Is Bank Lending Important for the Transmission of Monetary Policy? *Federal Reserve Bank of Boston Conference Series*, No. 39 (1995), pp. 47-68
- Kalu O. (2016). Emenike, How Does Monetary Policy And Private Sector Credit Interact In A Developing Economy? *Intellectual Economics*, 10(2), 92-100.
- Kahn, A., G. (1991). Does More Money Means More Bank Loans? *Economic Review*, 21-29
- Kaldor, N. (1956). LA EVOLUCIÓN CAPITALISTA A LA LUZ DE LA TEORÍA KEYNESIANA. *El Trimestre Económico*, 23(91(3)), 284-298.
- Kashyap, A. K., Stein, J. C., & Wilcox, D. W. (1993). Monetary policy and credit conditions: Evidence from the composition of external finance. *Kashyap, A. K. and Stein, J. C The impact of monetary policy on bank balance sheets Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy*, 42 (1995), pp. 151-195
- Kashyap, A. K. and Stein, J. C (2000). What do a million observations on banks say about the transmission of monetary policy *American Economic Review*, 90 (3) , pp. 407-428
- Kashyap A.K, Rajan,R, Stein, J.C (2002). Banks as liquidity providers: An explanation for the coexistence of lending and deposit-taking *The Journal of Finance*, 57 (1), pp. 33-73
- Kishan,R.P and Opiela T.P (2000). Bank size, bank capital and the bank lending channel *Journal of Money, Credit, and Banking*, 32 (1)), pp. 121-141
- Maledo, M. (2014). Determinants of Commercial Banks Lending: Evidence from. *European Journal of Business and Management*, 109-117.
- Matemilola, Bany-Arifin, T. & Muhtar B.-A. (2015). The Impact Of Monetary Policy On Bank Lending Rate In South Africa. *Borsa Istanbul Review* , 53-59.
- Modugu, K.P. and Dempere, J. (2022), "Monetary policies and bank lending in developing countries: evidence from Sub-Sahara Africa", *Journal of Economics and Development*, Vol. 24 No. 3, pp. 217-229
- Nwakanma, P. C., Nnamdi I. S. & Omojefe, G. O. (2014). Bank Credits to the Private Sector: Potency and Relevance in Nigeria's Economic Growth Process. *Accounting and Finance Research*, 3(2), 23-35
- Rasheed, M.A. (2011). The Relationship Between Money Supply And Real Variables: Pakistan's Experience (1972-2008). *Pakistan Business Review*, 715-746.
- Tabak, B. M., Laiz, M. T., & Cajueiro, D. O. (2010). Financial stability and monetary policy-The case of Brazil. *Revista Brasileira de Economia*, 67, 431-441.
- Retrieved from http://www.sbp.org.pk/m_policy/About.asp.
- Stein, J.C (1998). An adverse-selection model of bank asset and liability management with implications for the transmission of monetary policy *RAND Journal of Economics*, 29 (3) , pp. 466-486
- Van den, S.J (2001). Heuvel Banking conditions and the effects of monetary policy: Evidence from U.S. states *Mimeo.*, University of Pennsylvania
- Pesaran, M. H., Y. Shin, and R. Smith, 2001, Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, pp. 289-326.
- Economic surveys of Pakistan
State Bank of Pakistan Annual Reports
Beaureau of Statistics
www.sbp.org.pk

Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Simülasyon Tekniği ile Bir Ahşap Fabrikasının Üretim Sistemine Uygulanması *

Application Of Industry 4.0 Technologies To The Production System Of A Wood Factory With Simulation Technique

Mehmet Erdoğan BAĞ¹ Emre ASLAN²

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Tokat/Türkiye mehmet.e.bag@gmail.com

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Tokat/Türkiye, emre.aslan@gop.edu.tr

ÖZET

Günümüzde teknoloji her alanda olduğu gibi endüstride de hızla gelişmektedir. Endüstri, keşfedilen yenilikler sayesinde belirli aralıklarla çağ atlamıştır. Bu aralıklar endüstri 1.0 ile başlamakta ve günümüzde endüstri 4.0 olarak adlandırılan dönem ile devam etmektedir. Endüstriyel gelişimlerin temel amacı, üretim süreçlerini iyileştirmek ve katma değeri yüksek olan adımları atmaktır. Üretim esnasında kaybedilen zaman, hurdaya ayrılan hammadde, optimum çalışan sayısına sahip olmama gibi durumlar sebebiyle endüstriyel üreticiler sıkıntı yaşamaktadır. Bu sıkıntılar ile mücadelede makineler ve internetin gücünü kullanma fikriyle doğan endüstri 4.0 getirdiği yenilikler ile tüm dünyada yoğun ilgi görmektedir. İmalat süreçlerinde hem hata payını hem de maliyetleri azaltmak için insanı sistemden çıkarmayı amaçlayan bu sistem, yapay zeka ve nesnelerin interneti teknolojileri ile verimliliği de artırmaktadır. Bu çalışmada ahşap panel kapı üretimi yapan bir fabrikanın üretim sistemi ele alınmıştır. Mevcut sistemde makineler ve insan gücünü kullanan bu fabrikanın üretim sistemine endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makineler eklenmiştir. Amerikan panel kapı üretiminin kapı kanadı aşamasının ele alındığı bu çalışmada, fabrikanın bu ürün için tespit ettiği ekonomik sipariş miktarı olan 560 adet baz alınmıştır. Arena simülasyon programında mevcut durum analiz edilmiş ve üretim süresini ve çalışan sayısını azaltacak endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makineler yerleştirilerek alternatif senaryo oluşturulmuştur. Alternatif senaryo ile 560 adet ürünün üretim süresinin 118 saat 58 dakikadan 106 saat 19 dakikaya ve çalışan sayısının da 26 kişiden 16 kişiye indirilebileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Simülasyon, Üretim Sistemleri, Arena.

ABSTRACT

Today, technology is developing rapidly in industry as well as in every field. The industry has periodically moved on, thanks to the innovations discovered. These intervals start with industry 1.0 and continue with the period called industry 4.0 today. The main purpose of industrial developments is to improve production processes and take steps with high added value. Industrial manufacturers experience difficulties due to the time lost during production, scrapped raw materials, and not having the optimum number of employees. Industry 4.0, which was born with the idea of using machines and the power of the internet in the fight against these problems, attracts great attention all over the world with its innovations. This system, which aims to remove people from the system in order to reduce both the margin of error and costs in the manufacturing processes, also increases efficiency with artificial intelligence and internet of things technologies. In this study, the production system of a factory that produces wooden panel doors is discussed. Machines with industry 4.0 technologies have been added to the production system of this factory, which uses machines and manpower in the current system. In this study, which deals with the door leaf stage of American panel door production, the economic order amount determined by the factory for this product is 560 pieces. In the Arena simulation program, the current situation was analyzed and an alternative scenario was created by placing machines with industry 4.0 technologies that will reduce production time and the number of employees. With the alternative scenario, it has been determined that the production time of 560 products can be reduced from 118 hours 58 minutes to 106 hours 19 minutes and the number of employees can be reduced from 26 to 16 people.

Keywords: Industry 4.0, Simulation, Production Systems, Arena.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 19 Eylül 2022

Kabul Tarihi: 23 Kasım 2022

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Sorumlu Yazar

Mehmet Erdoğan BAĞ

ARTICLE INFOS

Article History

Received: September 19, 2022

Accepted: November 23, 2022

Article Type

Research Article

Responsible Author

Mehmet Erdoğan BAĞ

* Bu çalışma, danışmanlığı Doç. Dr. Emre ASLAN tarafından yapılmış olan ve Mehmet Erdoğan BAĞ'ın hazırladığı "Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Simülasyon Tekniği ile Üretim Sistemine Uygulanması; Bir Ahşap Fabrikası Örneği" isimli doktora çalışmasından derlenmiştir.

1. Giriş

Gelişen teknolojiler dünya üretim sanayisinde yepyeni bir kavram ve devrimi beraberinde getirmiştir. Bu kavram 4. Sanayi devrimi ile gelen Endüstri 4.0'dır. İşletmeler için çok çekici olan, kâr hedeflerini artırmalarına yardımcı olacak hızlı, esnek ve verimli üretim anlayışını en etkin şekilde uygulayabilmelerine yardımcı olacak bu kavram kısa zamanda popüler olmuştur. İmalat esnasında en çok hata yapan varlığı insan olarak gören ve insanı sistemden çıkararak hata payını azaltmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Hata yapma payı daha düşük olan bilgisayarlar ile yapay zekâ ve nesnelerin interneti kavramlarını kullanarak verimlilik artırılacaktır.

Son yıllarda popüleritesini artıran ve imalat sektöründe kendine oldukça fazla yer bulan simülasyon bilimsel çalışmaların da gözdesi konumundadır. Sistemleri analiz edip yorumlamak, geleceğe dair ışık tutmak ve geliştirmek simülasyonun asli faydalarıdır. Çalışan sistemlerin bilgisayar ortamına aktararak modelinin kurulması ve gerçek dünyada hiçbir müdahale etmeden istenilen değişikliklerin yapılması, hiçbir para ve zaman maliyetine katlanılmaması ise simülasyonun en önemli avantajlarıdır. Bu sayede maliyetlere katlanmadan sistem üzerinde denemeler yapmak ve en uygun olanı seçmek mümkündür.

Bu çalışmada endüstri 4.0 teknolojilerini halihazırda kullanmayan bir fabrika seçilmiştir. Bu fabrikaya ait üretim sisteminin mevcut durum simülasyonu, arena ile oluşturulmuştur. En çok üretilen Amerikan panel kapı ürününün üretim süreci ele alınmıştır. Ardından endüstri 4.0 teknolojilerinden bir kısmı sisteme dâhil edilerek alternatif senaryo oluşturulmuştur. Bu senaryo ile üretim sisteminde katma değeri yüksek kazanımlar elde etmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde organize edilmiştir: sanayi devrimlerinin tarihsel gelişimi, üretim sistemlerinde simülasyon hakkında genel bilgilerin ardından endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojiler ve bu teknolojileri kullanarak bir üretim sisteminde yapılan değişiklikleri içeren simülasyon uygulamasını içermektedir.

2. Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Gelişimi ve Endüstri 4.0

İlk sanayi devrimi olan Endüstri 1.0; 1760-1840 yılları arasında İngiltere'de Newcomen adındaki buharla çalışan bir makineyi İskoç James Watt'ın tamir etmesi ve daha da geliştirmesi sonucunda üretim sürecine dâhil etmesi ile başlamıştır. Üretim şeklinin insan ve kas gücüne bağlı olduğu bu durumdan, makinelerin üstünlük kurduğu üretim şekline evrilmesini sağlamıştır (Mohajan, 2019: 378). Endüstri 1.0 ile mekanizasyon, su gücü ve buhar gücü kullanımı yaygınlaşmıştır.

İkinci sanayi devrimi, 1870'lerde başlayıp Birinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür. Endüstri 2.0 olarak değerlendirilen bu dönemde meydana gelen teknolojik ve sosyal gelişmeler ikinci sanayi devrimini ifade etmektedir (Mokyr, 1998: 1). Endüstri 2.0 ile seri üretim, montaj hattı ve elektrik kullanımı yaygınlaşmıştır.

Bilim ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda 1970'li yılların başından itibaren üçüncü sanayi devrimi gerçekleşmeye başlamış, insan ve hayvan gücü yerine kullanılan makineler bu dönemde akıl gücünü de kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde üretim süreçlerinde elektronik ve bilişim teknolojileri kullanılarak otomasyon sistemleri artırılmış, üretimde verimlilik sağlanmıştır. Elde edilen gelişmeler sonucunda bu dönem bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu olarak adlandırılmıştır (Kagermann vd., 2013: 13). Endüstri 3.0 ile bilgisayar ve otomasyon kullanımı yaygınlaşmıştır.

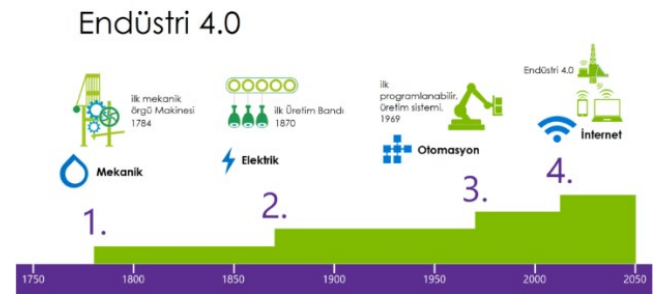
Endüstri 4.0 olarak tanımlanan dördüncü sanayi devrimi, endüstriyel üretim ile bilgi ve iletişim teknolojileri arasındaki yakınlaşma yoluyla ülkedeki imalat sektörünün rekabetçiliğini güçlendirmek amacıyla, akademisyenler, sanayiciler ve Alman Hükümeti tarafından yapılan girişimlerden doğmuştur (Baena vd., 2017: 74).

Endüstri 4.0 yeni bir dijital endüstriyel teknolojinin yükselişi olarak bilinmektedir. Makineler arasında veri toplamamıza ve analiz etmemize olanak sağlayarak daha hızlı, daha esnek ve verimli süreçler sağlarken daha düşük maliyetlerle daha kaliteli ürünler üretmemizi sağlayacaktır. Bu, üretim verimliliğini artıracak, ekonomiyi geliştirecek, endüstriyel büyümeyi hızlandıracak ve işgücü profilini değiştirecektir (Ungerma vd., 2018: 133).

Endüstri 4.0, dijital teknolojilerin otonom yapılarla insan faktörü olmadan etkileşiminin sağlanabildiği sanayi dönemidir. Otonom yapılar aracılığı ile insan faktörü olmadan etkileşimin sağlanarak ve üretim süreçlerinde kullanılacağı fikri Endüstri 4.0 öncesinde tartışılmaya başlanmıştır (Schwab, 2017: 17). Endüstriyel gelişimin tarihsel sürecini ve teknolojik yenilikleri görsel olarak şekil 1'de görmek mümkündür.

Şekil 1

Endüstriyel gelişimin tarihsel süreci ve teknolojik yenilikler

Kaynak: <http://www.novitek.com.tr/2019/03/25/endustriyeh-tarihine-kisa-bir-yolculuk/>

Endüstri 4.0 ile anılan teknolojilerden bazıları;

- *Nesnelerin İnterneti*: İngilizce kısaltması "IoT" olarak ifade edilen (The Internet of Things) ağ bağlantı özelliği bulunan cihazların birbiriyle iletişimini internet aracılığıyla sağlayarak cihazların (nesnelerin) uzaktan takip edilebildiği uygulamaları ifade eder (Yıldız, 2018:549). IoT aracılığı ile cihazlar etkileşim içinde olduklarından fiziki mesafeden bağımsız olarak kullanılması mümkün olmaktadır (Lee ve Lee, 2015: 434).
- *Siber Fiziksel Sistemler*: Endüstri 4.0'ın bir diğer bileşeni olan siber-fiziksel sistemler, makinelerin verimli kullanımında daha esnek yazılımlar maharetiyle kontrol edilmelerini ifade etmektedir (Soysal ve Pamuk, 2018: 48). Bir diğer ifadeyle, siber-fiziksel sistemler, üretim süreçlerinde gözlem, eşgüdümleme ve denetimin karma teknolojiler aracılığı ile iş süreçlerinin daha muntazam ve hızlı yönetilmesine olanak sağlayan sistemlerdir (Yıldız, 2018: 549).
- *Büyük Veri ve Veri Analitiği*: İngilizce 'Big Data' olarak adlandırılan büyük veri kavramı karmaşık tüm verinin tek merkezde toplanması olarak tanımlanmaktadır (Gilschriest, 2016: 52). Ancak artan veri miktarından kaynaklı olarak verinin kullanımı ve içlerinden doğru ve gerekli bilginin seçimi zorlu bir süreç haline gelmiştir (Şimşek ve Çelik, 2012: 381).
- *Akıllı Fabrikalar*: Akıllı fabrikalar kavramı Endüstri 4.0 dönemine ait üretim tesislerini tanımlayan bir kavram olup geleneksel üretim tesisinin hiyerarşik alt sistemlerinin dikey olarak entegre edilmesiyle oluşturulmuş daha esnek ve yeniden

yapılandırılabilir üretimin gerçekleştirildiği fabrikalardır (Öztürk ve Öztürk, 2019: 952)

- *Yapay Zekâ*: İngilizce Artificial Intelligence (AI) kavramından Türkçe'ye Yapay Zekâ (YZ) olarak tercüme edilmiştir. YZ insanın zihinsel yetilerini ve düşünme yöntemlerinin bilgisayarlar aracılığı ile programlanarak taklit etmesi ve yapay yöntemler geliştirmesini temel alarak insandan bağımsız otonom öğrenebilen ve gelişebilen dijital sistemlerdir (Kaplan ve Haenlein, 2019: 680).
- *Bulut Bilişim*: Endüstri 4.0 döneminde yaygın olarak değerlendirilen bir diğer kavram Bulut Bilişim kavramıdır. Bu kavram İngilizce Cloud Computing kavramından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bulut bilişim bilgisayar ve diğer dijital cihazların yerel konumlarından bağımsız olarak internet tabanlı kullanılabilmesi, istenildiğinde veriye erişilmesi ve verinin paylaşılmasını sağlayan, servis altyapısı gerektirmeyen bilişim servislerini ifade eden genel tanımlamadır (Rimal, vd., 2011: 10).

3. Üretim Sistemlerinde Simülasyon

Simülasyonun üretim sistemlerinde kullanılması, süreç iyileştirmek ve verimliliği artırmak amacıyla çevrim süresi ve üretim esnasında katlanılan maliyetlerin azaltılması gibi avantajları beraberinde getirmektedir. Ayrıca simülasyonu kullanan işletmeler mevcut sistemlerinde sahip oldukları kaynakları analiz etme ve herhangi yeni bir yatırımın öncesinde fikir edinme olanağı vermektedir (Klingstam ve Gullander, 1999: 174). Simülasyon ile modelleme ve analiz yapmak; gerçek bir fiziksel sistemin bilgisayar ortamında matematiksel bir modelinin yaratılması ve test edilmesi sürecidir (Chung, 2003: 2).

Simülasyonun başlıca uygulama alanları ise üretim sistemleri, insan kaynakları planlaması, gereksinimlerin belirlenmesi, zaman etüdü, performans ve verimlilik incelemesidir (Özcan ve Yıldırak, 2020: 176).

Simülasyonun avantajları;

- Sistemde alternatif durumların incelenmesi sınırsızdır. Sistemin daha detaylı incelenmesi ve anlaşılmasını sağlar (Halaç, 1982: 146).
- Gerçek sistemi değiştirmez. Kullanılan simgeler gerçekçidir (Yeroğlu, 2001: 18).
- Yapılan deneylerin test süreleri çok kısadır ve yöneticiler çok hızlı bir şekilde reaksiyon alabilmektedirler (Kikolski, 2017: 322).
- Simülasyonun dezavantajları;
- Bir test etme yaklaşımıdır ve defalarca çalıştırıldığında üretilen sonuçlar farklı olabilir. Bir modellemenin sonucu benzersizdir ve genelleme yapılarak başka problemler için kullanılamaz (Chase ve Aquilano, 1995: 684).
- Süreci modellemek ve analiz etmek uzun zaman almaktadır (Banks vd., 1984: 5).

4. Uygulamanın Metodolojisi

4.1. Uygulamanın Kapsamı

Bu çalışmadaki uygulama organize sanayi bölgesinde hizmet veren bir ahşap fabrikasının üretim sisteminde yapılmıştır. Uygulamanın yapıldığı fabrika 2012 yılında faaliyete başlamış ve 2021 yılı itibarı ile 61 kişi çalışmaktadır.

Fabrika sahası içinde bir üretim alanı, bir kantin ve bir ofis (idari işler, muhasebe vs.) bulunmaktadır. Üretim alanında 14 adet makina (Çoklu dilimleme, Sıcak hare, Kasa-Pervaz zımpara, Pervaz birleştirme, Bantlama, Kasa ebatlama, Sıcak pres, Kol-kilit delme, Kapı ebatlama, Kasa ebatlama-delme, Weining, Otomatik boya,

Zımpara ve Paketleme) ve 3 adet el işçiliği istasyonu (Kapı serenleri çatımı, Kraft petek çatma ve zımpara) bulunmaktadır. Mevcut üretim sisteminde endüstri 4.0 teknolojileri yer almamaktadır. Bu nedenle uygulamanın yapılacağı yer olarak bu fabrika seçilmiştir.

Çalışma 53 işçi ile Amerikan panel kapı üretimi yapan bir ahşap fabrikasının üretim sisteminde yapılacak iyileştirmeyi içermektedir. Taşınan parçaların ebatları büyük ve makineler arası mesafeler uzak olduğu için zaman kaybı çok fazla olmaktadır. Hem endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makineler hem fabrika düzeni hem de taşımaları en aza indirmek için kullanılan konveyörler ile alternatif senaryo oluşturulmuştur.

4.2. Uygulamanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada ahşap kapı imalatı yapan bir fabrikanın Amerikan panel kapı ürününe ait üretim hattı ele alınmıştır. Mevcut sistemde Endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makineler yer almamaktadır. Çalışmanın temel amacı Endüstri 4.0'ın getirdiği yenilikleri üretim sistemine entegre etmek ve sağlayacağı iyileştirmeleri simülasyon aracılığı ile tespit etmektir. Bu doğrultuda mevcut duruma ilişkin operasyonlar ve üretim süreleri elde edilmiş ve simülasyon modeli kurulmuştur. Modelin geçerliliği test edildikten sonra sisteme akıllı makineler yerleştirilerek alternatif senaryo geliştirilmiştir.

Endüstriyel sektörde en önemli faktörlerden biri de siparişin termin tarihidir. En kısa teslimat süresine sahip olmak müşteri memnuniyetini artıracak ve tercih edilme nedeni olacaktır. Bunu sağlayabilmenin en iyi yolu gelişen teknolojiyi sürekli takip etmek ve üretim sisteminde uygulamaktır. Endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makinalarına satın almak maliyetlidir. Dolayısı ile bu makinaların üretim sistemine faydasını görebilmek için simülasyon modeli oluşturmak önemli bir yol göstericidir.

4.3. Uygulamanın Yöntemi

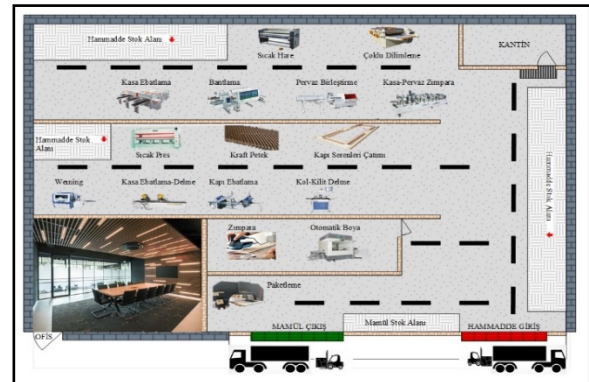
Bu çalışmadaki uygulamada fabrikada üretilen ürünlerden biri olan Amerikan panel kapı imalat süreci ele alınmıştır. Uygulama için gerekli bilgiler fabrika yönetiminin izni ile üretim sahasında zaman etütleri alınarak toplanmıştır. Elde edilen bu veriler ile Arena ile simülasyon programında sistemin mevcut durum simülasyonu kurulmuştur. Geçerliliği tespit edilen sistem ile alternatif senaryo geliştirilmiştir.

4.4. Mevcut Durum Analizi

Fabrikaya ait mevcut durumu fabrika düzenini temsil eden görsel sketch up uygulaması ile oluşturulmuş ve şekil 2'de verilmiştir. Bu görselde de görüleceği üzere fabrika ana hatları ile 3 ayrı bölümden oluşmaktadır. 14 adet makina ve 3 adet el işçiliği istasyonu bulunmaktadır.

Şekil 2

Fabrikanın Mevcut Durum Görseli

Fabrikada üretilen ürün çeşitliliği çok fazladır. Ancak bu çalışmada en çok sipariş alınan ve üretilen ürün olan Amerikan panel kapının üretim süreci ele alınmıştır. Simülasyon süreci ürün siparişi alındığı andan itibaren başlamaktadır. Ürün teslimine kadar fabrika içerisindeki her süreç uygulamaya eklenmiştir. Gerçek sisteme en yakın simülasyon uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Fabrikanın tespit etmiş olduğu ekonomik sipariş miktarı olan 560 adet Amerikan panel kapı üretimi baz alınmıştır. Bu sebeple simülasyon modeli için 560 adet sipariş alındığı varsayılmıştır. Amerikan panel kapı üretimi 3 aşama ile üretilmektedir. Bunlar kapı kanadı, kapı pervazı ve kapı kasasıdır. Çalışmanın uygulama kısmı bu aşamalardan bir tanesi olan kapı kanadı ürünü için yapılacaktır. Kapı kanadına ait operasyon bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1
Kapı Kanadına Ait Mevcut Durum Operasyon Bilgileri

Kapı Kanadı						
Sıra	Makine	İşlem	Giriş	Çıkış	Süreler	
1	El işçiliği	Kapı serenlerinin çatılması	18 ürün girer	1 ürün çıkar	270 sn	
2	El işçiliği	Çatılan çerçeve içerisine Kraft petek yerleştirilmesi	1 ürün girer	1 ürün çıkar	356 sn	
3	Sıcak pres makinası	Kapı yüzeyinin petek yerleştirilmiş çerçeveye yapıştırılması	5 ürün girer	5 ürün çıkar	300 sn	
4	Kapı ebatlama makinası	Kapı kanadının ölçüye göre ebatlanması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	183 sn	
5	Bantlama makinası	Kapı kanadının etrafının bantlanması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	346 sn	
6	Kol kilit delme makinası	Kapı kanadının kol ve kilit yerleri delinir	1 ürün girer	1 ürün çıkar	121 sn	
7	Otomatik boya makinası	1.kat astar uygulamasının yapılması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	178 sn	
8	Zımpara makinesi	El ile Astar zımparası yapılması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	240 sn	
9	Otomatik boya makinası	Son kat boya işlemi	1 ürün girer	1 ürün çıkar	192 sn	
10	Paketleme makinası	Ürünler paketlenir	1 ürün girer	1 ürün çıkar	92 sn	
11	560 adet Ürün tamamlandı (ÇIKIŞ)					

Kurulan simülasyon modeli, parçaların fabrikaya hammadde olarak girdikleri andan nihai tüketiciye ulaşan ürün oldukları ana kadar geçen süreci içermektedir. Dolayısı ile hammaddenin kamyonundan indirilmesi, stok alanına taşınması, stok alanından üretim sahasına taşınması, her bir makinada işlem görmeden öncesi ve sonrasında gerçekleşen taşımalar, boya sonrası kurumaları için geçen süreler, fabrikanın çalışma saatleri ve mola süreleri dâhil tüm süreç simülasyona aktarılmıştır. Mevcut durumda kapı kanadı üretimi için 26 işçi çalışmaktadır.

Sisteme girilecek operasyon sürelerini belirlemek için her bir operasyon için 25'er defa zaman etüdü alınmıştır. Elde edilen bu değerlerin ortalamaları alınarak sisteme girilecek değerler sabit kabul edilmiştir.

Şekil 1'de kapı sereni çatılmasına ait görsel mevcuttur. Kapı serenleri çatıldıktan sonra kapı kanadının kasasını oluşturmaktadır. Bu operasyon için 18 parça ürün gerekmektedir. 560 adet kapı kanadı imalatı için 10080 adet kapı sereni parçasına ihtiyaç vardır.

Çatılan kapı serenleri içerisine Kraft petek adı verilen dolgu parçaları zımba yardımı ile yerleştirilir. Bu dolgu peteği yüksek basınçlara karşı dayanıklı, gürültü ve sıcaklığı iletmeyen yapısı ile kapıya hem hafif hem de sağlam bir form kazandırmaktadır.

Kraft petek yerleştirme işleminin ardından kapı kanadının iki yüzeyine göre üretilmiş olan panel kapı yüzeyi tutkal yardımı ile yapıştırılır. Ardından sıcak pres makinasına 5'er adet olarak yerleştirilir

Presten çıkan ürünler kapı ebatlama makinasında işlem görmek üzere taşınır. Kapı kanadı istenen ölçülerde kenarları temizlenerek ebatlanır ve son halini alır.

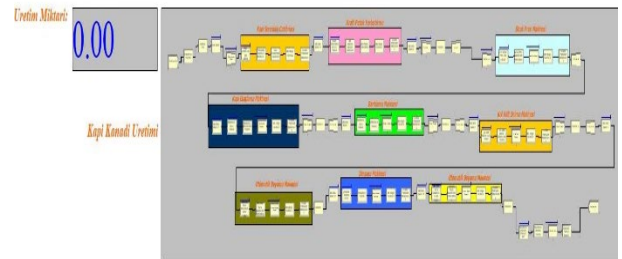
Son boyutlarına ulaşan kapı kanadı, etrafı bantlanmak üzere bantlama makinasına taşınır. Burada kanadın dört tarafı istenen renk bant ile pürüzsüz bir şekilde bantlanır.

Bantlama işlemi biten kapı kanadı kol ve kilit deliklerinin açılması için kol-kilit delme makinasına taşınır. Burada kapı kilitleri ve kapı kollarının takılması için gerekli delikler özel imal edilmiş makina ile açılır.

Nihai tüketiciye ulaşacak forma kavuşan kapı kanadı boyanmak üzere otomatik boya makinasına taşınır. Önce bir kat astar boyası atılan kapı kanadı, pürüzsüz form yakalanana kadar zımpara yapılır. Son kat boyası da atıldıktan sonra paketleme işlemine geçilir. Bu işlemden sonra ürün sistemden tamamen çıkmış olur.

Tüm aşamalar simülasyon programına aktarılmıştır. Girilen değerler ile gerçek sisteme en yakın değerler elde edilmiştir. Arena simülasyon programında oluşturulan mevcut durum simülasyon görüntüsü şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3
Mevcut Durum Simülasyon Görüntüsü

Mevcut durum simülasyon görüntüsünde yer alan her bir renkli büyük kutu operasyonları içermektedir. Bu kutular dışında kalan her bir küçük kutu ise operasyonlar arası işçilerin yapmış olduğu taşımaları temsil etmektedir.

Model oluşturulurken her bir operasyon için 25 adet zaman etüdü alınmıştır. İşlemleri yapanlar makinalar olduğu için operasyon

süreleri genel olarak hep aynı değerler çıkmaktadır. Dolayısı ile değerler sabit tutulmuştur. Sistem sadece Amerikan panel kapı üretimi süreçlerini içerecek şekilde çalıştırılmıştır. Makinalar sadece 560 adet panel kapı üretmiş, işlemi biten makinalara başka bir iş ataması yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmada makine kullanım oranları, verimlilik vs. değerlerinden çok siparişin tamamlanma süresini ve çalışan sayısını azaltmak hedeflenmektedir.

560 adet kapı kanadı üretimi gerçek hayatta 15 iş gününde tamamlanmaktadır. Kurulan mevcut durum simülasyon modelinde de son ürünün sistemden çıkışı 119 saat yani 15 iş gününe denk gelmektedir. Modelin işleyişi hakkında fabrikadaki üretim müdürü ile görüşülerek teyit edilmiş ve modelin geçerliliği doğrulanmıştır.

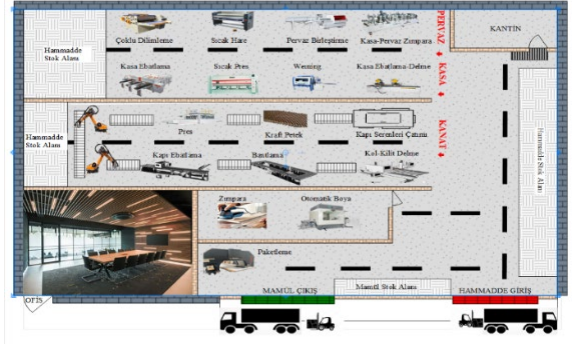
Mevcut durum incelendiğinde çalışanların fabrika içerisinde yarım mamulleri taşıırken ve makinalara ürün yerleştirirken çok zaman kaybettikleri gözlemlenmiştir. Endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makinalar sayesinde taşıma ve makinelere ürün yerleştirme işlemlerinin tamamen makinalar aracılığı ile yapılacak bir alternatif senaryonun gerekliliği görülmektedir.

4.5. Alternatif Senaryo Analizi

Mevcut durum fabrika düzeninde gözlemlenen bazı aksaklıklar (yarı mamul taşıma, makinalara ürün yerleştirme vs.) giderilmiştir. Alternatif fabrika düzeni oluşturulmuştur. Endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makinalar yerleştirilerek fabrikanın kuş bakışı görüntüsü yeniden düzenlenmiştir. Taşımalar en az seviyeye indirilmiştir. Şekil 4'de alternatif senaryo için sketch up uygulamasında oluşturulan görsel verilmiştir.

Şekil 4

Fabrikanın Alternatif Senaryo Görseli

Fabrika makina yerleşim yerlerine bakılacak olursa, peş peşe gelen operasyonlarda kullanılan makinalar arası mesafenin uzun olduğu ve taşımalar ile fazla zaman kaybedildiği görülmektedir. Bunu gidermek amacıyla sensörlü taşıma konveyörleri eklenerek makinalar arası mesafeler ve taşımalar yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca hammadde stok alanlarının da yerleri değiştirilmiş, sistem içerisindeki karışıklık giderilmiştir.

Çalışmada ele alınacak kapı kanadı üretim hattına endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makinalar yerleştirilmiştir. Sisteme eklenen makinalar, ülkemiz sınırları içerisinde, bu teknolojiye sahip fabrikalarca hali hazırda kullanılmaktadır. Alternatif senaryo için kullanılacak makinalar hakkındaki bilgiler (isim, işlev, işlem süresi vs.), bu makinaların dağıtımını ve kurulumunu yapan bir firmadan elde edilmiştir. Ayrıca bu teknolojiye sahip makinaları kullanan fabrikalar ile de iletişime geçilmiştir.

Kapı kanadı hattına sensörlü taşıma konveyörleri yerleştirilmiştir. Bu sayede makinalar arası taşımalar ortadan kalkmıştır. Ayrıca iki adet vakumlu kapı besleme manipülatörü yerleştirilmiştir. Ana üretim hattındaki tüm makinalar değiştirilmiştir. Endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makinalar ile yapılan operasyonlar ve işlem süreleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Kapı Kanadına Ait Alternatif Senaryo Operasyon Bilgileri

Kapı Kanadı					
Sıra	Makine	İşlem	Giriş	Çıkış	Süreler
1	Seren hazırlama istasyonu	Kapı serenlerinin çatılması	6 ürün girer	1 ürün çıkar	68sn
2	El işçiliği	Çatılan çerçeve içerisine Kraft petek yerleştirilmesi	1 ürün girer	1 ürün çıkar	89sn
3	Sıcak pres makinası	Kapı yüzeyinin petek yerleştirilmiş çerçeveye yapıştırılması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	90sn
4	1.Vakumlu kapı besleme manipülatörü	Çıkan ürünü alıp raylı sisteme taşır	1 ürün girer	1 ürün çıkar	11sn
5	2.Vakumlu kapı besleme manipülatörü	Raylı sistemdeki ürünü konveyöre taşır	1 ürün girer	1 ürün çıkar	11sn
6	Endüstri 4.0 ebatlama makinası	Kapı kanadının ölçüye göre ebatlanması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	92sn
7	Bantlama makinası	Kapı kanadının etrafının bantlanması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	108sn
8	Kol kilit delme makinası	Kapı kanadının kol ve kilit yerleri delinir	1 ürün girer	1 ürün çıkar	79sn
9	3.Vakumlu kapı besleme manipülatörü	Çıkan ürünü konveyöre taşır	1 ürün girer	1 ürün çıkar	11sn
7	Otomatik boya makinası	1.kat astar uygulamasının yapılması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	75sn
8	Zımpara makinesi	El ile Astar zımparası yapılması	1 ürün girer	1 ürün çıkar	240sn
9	Otomatik boya makinası	Son kat boya işlemi	1 ürün girer	1 ürün çıkar	75sn
10	Paketleme makinası	Ürünler paketlenir	1 ürün girer	1 ürün çıkar	92sn
11	560 adet Ürün tamamlandı (ÇIKIŞ)				

Alternatif simülasyon modelinde daha önce el işçiliği ile yapılan kapı sereni çatılması işlemi artık makinalar ile yapılmaktadır. Kapı sereni parçalarını, seren hazırlama istasyonuna 2 işçi yerleştirmektedir. Daha sonra her bir kapı için 6 adet seren parçasını makine otomatik olarak alıp kanadın kasasını oluşturacak şekilde birleştirmektedir.

Konveyör üzerinde diğer istasyona giden kapı kanadı içerisine 2 işçi ile Kraft petek yerleştirme işlemi el ile yapılmaktadır. Kraft petek zımbalanarak sabitlendikten sonra ürün sonraki istasyon olan pres makinası gitmektedir.

Sıcak pres makinasında kapı yüzeyleri yapıştırılır. İşlemi biten ürünü vakumlu kapı besleme manipülatörü raylı taşıma vagonuna yüklemektedir. Bu vagondaki ürün sayısı 40 adet olunca 1 işçi vagonu ebatlama makinasının yanındaki ikinci kapı besleme manipülatörünün yanına taşımaktadır.

İkinci kapı besleme manipülatörü vagondaki ürünleri sırasıyla konveyöre yerleştirmektedir. Bu konveyörde hiç işçi çalışmamaktadır. Ebatlama makinasında tamamen sensörlü makinalarla kapı formunu alan kapı kanadı bantlama operasyonu için sonraki istasyona geçmektedir.

Bantlama istasyonunda karşılıklı iki adet bantlama makinası bulunmaktadır. Kapı kanadı bu istasyonda iki tur yapmaktadır. İlk turdan sonra kapı kanadı hareketli tekerler sayesinde doksan derece dönmektedir. Bantlanmayan tarafı da bantlandıktan sonra istasyonu terk etmektedir.

Otomatik kol kilit delme makinasında yine sensörlü makinalar ile kapı kolu ve kilit takılacak delikler açılmaktadır. Üçüncü kapı besleme manipülatörü ile bu istasyondan çıkan ürünler raylı

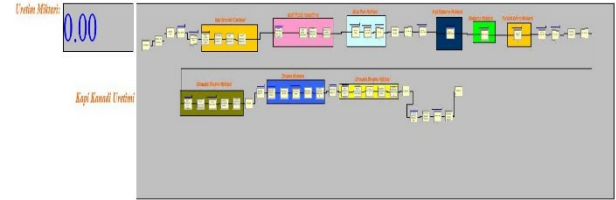
sistemde bulunan vagona taşınmaktadır. Vagondaki ürün sayısı 40 adet olunca 1 işçi boyama işlemi için taşımaktadır.

Ürünler daha sonra sırasıyla otomatik boya makinasına, zımpara istasyonuna ve son olarak tekrar boya makinasına giderek işlem görmektedir. Bu işlemlerin ardından nihai tüketiciye ulaşacak ürün sistemden tamamen çıkmaktadır.

Tüm bu değişiklikler arena simülasyon programına aktarılmıştır. Alternatif durum arena simülasyon görüntüsü şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5

Alternatif Senaryo Simülasyon Görüntüsü

Alternatif senaryo simülasyon modeline ait görüntüde görüldüğü üzere renkli kutular haricindeki taşımaları temsil eden kutuların sayısı azalmıştır. Sistemde ki taşıma kargaşası büyük oranda ortadan kalkmıştır. Ayrıca sistem, renkli kutular içerisindeki operasyonlara ait işçi tarafından makineye ürün yerleştirme ve geri alma gibi zaman kayıplarına neden olan hareketlerden de kurtulmuştur.

Kurulan alternatif senaryo ile edilen sonuçlar mevcut durum ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmaya ait veriler tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Mevcut Durum ve Alternatif Senaryo Karşılaştırılması

	Ürün	Mevcut durum	Ürün	Alternatif senaryo	Fark	İyileşme Oranı
Kapı Kanadı	İlk ürün	23:01 saat	İlk ürün	15:36 saat	7:25 saat	%32
	Son ürün	118:58 saat	Son ürün	106:19 saat	12:39 saat	%10
	1 ürün	12:45 dk	1 ürün	11:24 dk	1:31 dk	%10
	İşçi	26	İşçi	16	10	%38

Tablo 3'e göre mevcut durumda ilk bitmiş ürün 23 saat 1 dakikada çıkarken oluşturulan alternatif senaryoda 15 saat 36 dakika sonra sistemden çıkmaktadır. İlk ürün için 7 saat 25 dakika kazanç elde edilmiştir. Sistemden en son çıkan ürün ise mevcut durumda 118 saat 58 dakika sonra sistemi terk ederken, alternatif senaryoda 12 saat 39 dakika kazançla 106 saat 19 dakika sonra çıkmaktadır. Her bir ürünün sistem içerisinde geçirdiği zaman mevcut durumda 12 dakika 45 saniye iken, alternatif senaryoda 11 dakika 24 saniyeye düşmüştür. Ayrıca çalışan sayısında büyük bir azalma olduğu da görülmektedir.

5. Sonuç

Fabrika mevcut çalışma düzeninde Endüstri 4.0 teknolojilerinden faydalanmamaktadır. Çalışmanın amacı üretim sistemine Endüstri 4.0'ın getirdiği yenilikleri ekleyerek üretim sürecinde iyileştirmeler yapmaktır. Öncelikle kapı üretiminde kullanılan akıllı makinalar araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda kapı üretim hatlarında kullanılan seren hazırlama istasyonu, sıcak pres makinası, vakumlu kapı besleme manipülatörleri, Endüstri 4.0 ebatlama makinası, bantlama makinası ve kol-kilit delme makinalarına ulaşılmıştır. Bu makinaların çalışma prensipleri ve üretim sürelerini elde etmek için makine tedarikçilerine ulaşılmıştır. Uygulama yapılan fabrikalarla

iletişime geçilmiştir. Her bir makinenin üretim süreleri hem tedarikçi firma hem de uygulayan fabrikalar tarafından teyit edilerek elde edilmiştir.

Mevcut duruma bakılacak olursa, makinelerin yerleştirilmesinde bir problem olduğu görülmektedir. Peş peşe gelen operasyonlarda makineler arası mesafenin uzak olması taşımalarla zaman kaybını artırmaktadır. Dolayısı ile öncelikle makine yerleşim düzeni değiştirilmiştir. Her bir panel kapı parçası (kanat, kasa, pervaz) için bir bant düzeni oluşturulmuştur. Taşımalarla kaybedilen zaman azaltılmıştır. Ayrıca stok alanlarının da yerleri değiştirilerek hammadde direk üretilecek ürüne ait bandın başına stoklanmıştır. Bütün makinaların belirli bir akışa sahip rotaları oluşturularak bant düzeni ve akışı sağlanmıştır.

Kapı kanadı bölümünde üretim bandı yeniden kurulmuştur. Konveyör sistemi ile taşımalar en aza indirilmiştir. Endüstri 4.0 makinalar ile üretimde fark edilebilir bir iyileştirme yapılmıştır. En uzun süreli üretim sürecine sahip kapı kanadı üretim hattında ise Tablo 3'te de görüldüğü üzere son ürünün çıkış süresi 12 saat 39 dakika azalmıştır. Günlük 8 saat 30 dakika mesai yapan bu firma için 1,5 gün erken üretimi tamamlamak anlamına gelmektedir. Ayrıca kanat bandı için çalışan işçi sayısı 26'dan 16'ya inmiştir.

Tüm bu iyileştirmeler sonucunda fabrika 1,5 gün mesai ücretini ve 10 işçi için ödenecek ücreti ödemeyecektir. Alternatif senaryo uygulandığı takdirde fabrika yönetimi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının açıkladığı veriye göre her bir işçi için aylık brüt 7603,43 TL, toplamda 76034,30 TL kar edecektir. Ayrıca bir günlük işçi maliyetinin 7603,43 (brüt işçi maliyeti) x 53 (çalışan işçi sayısı) : 30 (1 ayda ki gün sayısı) = 13432,72 TL olduğu ve 1,5 gün erken bitirildiği için ise Amerikan kapı panel üretimi için 13432,72x1,5 = 20149,08 TL kâr edecektir. Toplamda 76034,30+20149,08=96183,38 TL maliyete katlanmayacaktır.

Simülasyon programlarının bizlere sağladığı faydalar saymakla bitmemektedir. Bu çalışma için oluşturulan alternatif senaryo istenildiği takdirde hiçbir maliyete katlanılmadan bilgisayar ortamında değiştirilebilmektedir. Daha farklı senaryolar ile farklı öngörülere sahip olma konusunda çok iyi bir yol göstericidir. En çok üretimi yapılan ürün seçilmesi sebebi ile oluşturulan alternatif senaryonun diğer ürünler için de tam anlamıyla aynı sonuçları vereceği öngörülememektedir. Dolayısı ile daha gerçekçi sonuçlar için aynı bant düzeni ve endüstri 4.0 teknolojilerine sahip makineler ile farklı ürün gruplarının da simülasyon modeli oluşturması sistemin sağlığı açısından iyi olacaktır.

Kaynakça

- Baena, F., Alvaro G., Julian M., Joel S. and Sebastian R. (2017). Learning Factory: The Path to Industry 4.0, *Procedia Manufacturing* (9): 73-80.
- Banks, J., Carson II, J. S., Nelson, B. L., and Nicol, D. M. (1984). *Discrete-Event System Simulation (Forth Edition)*. Pearson Prentice Hall.
- Chase, R. B., Aquilano, N. J. (1995). *Production and Operations Management*. ABD, Irwin.
- Chung, C. A. (2003). *Simulation Modelling Handbook: A Practical Approach*, CRC Press.
- Gilschrist, A. (2016). *Industry 4.0 - The Industrial Internet of Things*. Apress.
- Halaç, O. (1982). *İşletmelerde Simülasyon Teknikleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınevi. İstanbul.
- Kagermann, H., Wahlster, W., and Helbig J., (2013). *Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0*, Acatech – National Academy of Science and Engineering: 14.
- Kaplan, A. M., and Haenlein, M. (2019). Digital transformation and disruption: On big data, blockchain, artificial intelligence, and other things. *Business Horizons*, 62(6): 679-681.
- Klingstam, P., Gullander, P. (1999). Overview of Simulation Tools for Computer-aided Production Engineering, *Computer in Industry*, 38: 173-186.
- Lee, I. and Lee, K. (2015). The Internet of Things (IoT): Applications, Investments, and Challenges for Enterprises. *Business Horizons*, 58(4): 431-440.
- Kikolski, M. (2017). Study of Production Scenarios with the Use of Simulation Models. *Procedia Engineering* (182): 321-328.
- Mohajan, H. K. (2019). The First Industrial Revolution: Creation of a New Global Human Era. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(4): 77-387.
- Mokyr, J. (1998). *The Second Industrial Revolution, 1870-1914 The Lever of Riches* (pp. 1-10). Evanston ABD: Northwestern University.
- Novitek Erişim adresi <http://www.novitek.com.tr/2019/03/25/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/>, Erişim tarihi (21.06.2022).
- Özcan, B., Yıldırak, E. (2020). A Simulation Study on a Production System. *Aksaray University Journal of Science and Engineering*, 4(2): 172-186.
- Öztürk, M. ve Öztürk, R. (2019). Akıllı İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(35): 948-957.
- Rimal, B. P., Jukan, A., Katsaros, D. and Goeleven, Y. (2011). Architectural Requirements for Cloud Computing Systems: An Enterprise Cloud Approach. *Journal of Grid Computing*, 9(1): 3-26.
- Schwab, K. (2017). *Dördüncü Sanayi Devrimi, World Economic Form*. Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Soysal, M. ve Pamuk, N. S. (2018). Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine Bir İnceleme. *Verimlilik Dergisi*, (1): 41-66.
- Şimşek, Ş. ve Çelik, A. (2012). *Yönetim ve Organizasyon (14 ed.)*. Eğitim Yayınevi.
- Ungerma, O., Dedkova, J. and Gurinova, K. (2018). The Impact Of Marketing Innovation on The Competitiveness of Enterprises in The Context of Industry 4.0. *Journal of Competitiveness*, 10(2): 132-148.
- Yeroğlu, C. (2001). *Üretim ve Servis Sistemlerinde Pratik Simülasyon Teknikleri*. Atlas Yayıncılık. İstanbul.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar. *Sakarya University Journal of Science*, 22(2): 546-556.

Tüketim Yapısında Meydana Gelen Dönüşümlerin Alışveriş Merkezleri Üzerinden Mekâna Yansıması: Sivas Örneği

The Reflection Of The Transformations Occuring In The Consumption Structure On The Space Through Shopping Centers: The Example Of Sivas

Yavuz ACUNGİL¹ İsmail YILDIRIM²

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Tokat/Türkiye yavuz.acungil@gop.edu.tr

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Tokat/Türkiye, yildirimismail544@gmail.com

ÖZET

1980 sonrası süreçte üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerin mekâna yansıması yeni tüketim mekânlarının oluşturulması şeklinde olmuştur. Esas amacı tüketim olan bu mekânlar kentlerde alt kent yapıları oluşturarak mekânsal ve toplumsal düzlemde dönüşümler meydana getirmektedir. Yeni yaşam alanı sloganıyla ortaya çıkan bu tüketim mekânları boş zaman geçirme, sosyalleşme, yeme-içme gibi aktivitelerin sağlanmasına imkân verirken, aynı zamanda da kuruldukları alanları dönüştürerek mekânın yeniden üretim sürecine katkıda bulunmaktadır. Genellikle kent merkezlerinden uzakta, araç ile ulaşılacak bölgelerde kurulan bu mekânlar, kuruldukları alanlara hızla kamusal ve özel yatırımları çekmekte ve buraların soylulaşmasına neden olmaktadır. Böylece kent içinde mekânsal ayrışmayı tetiklemektedirler. Kentin geleneksel dokusunu ve yaşam biçimini giderek aşınmasına yol açan modern alışveriş merkezleri ilk başlarda büyük kentlerde görülmekteyken, son yıllarda hızla küçük kentlere de yayılmış ve mekânsal ve toplumsal yapıda değişikliklere yol açmışlardır. Bu çalışmada tüketim kavramlarından yola çıkılarak tüketim kültürünün öncüsü olan alışveriş merkezlerinin günümüz toplumundaki yerine değinilerek, alışveriş merkezlerinin kent mekânına etkisi Sivas örneği üzerinden gözlem yoluyla elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alışveriş Merkezleri, Mekânsal Dönüşüm, Sivas.

ABSTRACT

The reflection of the transformations experienced in the relations of production in the post-1980 period was in the form of the creation of new consumption spaces. These spaces, whose main purpose is consumption, create sub-urban structures in cities and create transformations at the spatial and social level. These consumption spaces, which emerged with the slogan of a new living space, allow activities such as leisure time, socialization, eating and drinking, while at the same time contributing to the reproduction process of the space by transforming the areas in which they are established. These spaces, which are generally established in areas far from the city centers and can be reached by vehicle, quickly attract public and private investments to the areas where they are established and cause these areas to become gentrified. Thus, they trigger spatial segregation within the city. While the modern shopping centers, which caused the traditional texture and lifestyle of the city to gradually wear off, were seen in big cities at first, they have spread rapidly to small cities in recent years and have caused changes in the spatial and social structure. In this study, starting from the consumption concepts, the place of shopping centers, which are the pioneers of consumption culture, in today's society is mentioned, and the effect of shopping centers on urban space is evaluated in the light of the data obtained through observation through the example of Sivas.

Keywords: Shopping Centers, Spatial Transformation, Sivas.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 9 Aralık 2022

Kabul Tarihi: 23 Aralık 2022

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Sorumlu Yazar

Yavuz ACUNGİL

ARTICLE INFOS

Article History

Received: September 19, 2022

Accepted: November 23, 2022

Article Type

Research Article

Responsible Author

Yavuz ACUNGİL

1. Giriş

Günümüzün hızlı yaşantısında toplum yapısı da sürekli değişmektedir. Kapitalist üretim süreciyle birlikte artık toplumlar seri üretime geçmiş bulunmaktadır. Bu seri üretim seri tüketimi de tetiklemektedir. Üretilen malların veya hizmetlerin odak noktası toplumdur ve üretilen ürünlerin toplum tarafından tüketiminin sağlanması sistemin olmazsa olmazıdır. Reklam, moda gibi araçlarla bir kültür haline getirilen tüketim olgusu, tüketim toplumlarını da oluşturmuştur. Tüketim kültürünün en temel yapıtaşlarından birisi

alışveriş merkezleridir (AVM). AVM'ler dünyada ilk olarak ABD ve Avrupa'da 1900'lerde ortaya çıkmıştır. Geçmişteki klasikleşmiş çarşı-pazar anlayışını değiştiren bu mekânlar 20. yüzyılda kapalı, çok katlı ve her türlü ihtiyacın giderildiği kamusal alanlara dönüşmüşlerdir. Genellikle kentin yeni özelemler oluşturmak için bir araç haline gelmişlerdir. Alışveriş merkezlerinin özelliği olan tek bir merkezde birden çok mağazanın bulunması, kolaylıkla tüketicinin her yere ulaşabilmesini hedeflemektedir. Bu sayede insanlar bu tip mekânları artık cazibe merkezi olarak görmekte, mağazalar, lokantalar, sinema

salonları, oyun alanları gibi zaman mefhumu olmadan zaman geçirilebilen sosyalleştikleri mekânlar olmuştur.

Bu çalışma, tüketim, tüketim kültürü ve tüketim toplumu olgularını ele alarak, küreselleşmenin tüketim sürecinde ve mekânsal-toplumsal düzeyde gerçekleştirdiği dönüşümleri incelemiştir. Araştırmanın varsayımı, tüketim kültürünün etkisi altındaki mekânların kendisine biçilen rollere uygun olarak hızla dönüşeceği'dir. Günümüzde tüketim kültürünün öncüsü olan alışveriş merkezlerinin günümüz toplumundaki yerine değinilerek, alışveriş merkezlerinin kent mekânına etkisi Sivas örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada gözlem yöntemi ile alandan veri toplanmıştır.

2. İhtiyaç ve Tüketim ile İlgili Kavramsal Çerçeve

İnsanoğlu hayatını devam ettirebilmek için bazı kaynaklara gereksinim duymaktadır. İnsan gereksinimleri ortaya çıktığı zaman bu kaynakları arzulayacaktır. Bu arzularını gidermenin yolu da tüketim yoluyla olacaktır. Bu kapsamda tüketim, iktisadi ürün ve hizmetlerin çıkarlarının insanların gereksinimlerini gidermek maksadıyla doğrudan doğruya kullanılması şeklinde yapılabilmektedir (Özelmas'tan aktaran Algül ve Kamer, 2022: 151-152). Tüketici arzuları sadece kişisel değildir; aynı zamanda sosyaldirler (Boström, 2021: 385). Tüketim artık bireysel gereksinimleri karşılamının ötesinde, bireylere statü sağlayarak, kültürel ve sosyal gereksinimlerinin giderilmesi hazzını sağlayan bir boş zaman aktivite olarak da ifade edilmektedir (Utma, 2020: 485). Tüketim eylemi ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları olan çok yönlü bir eylemdir. Günümüzdeki toplum yapısına bakıldığında tüketim artık bir kültür, düşünce yapısı haline gelmiştir ve gelecekte de bu durum devam edecektir (Dal, 2017: 2).

Mekânsal ve toplumsal bağlamda dönüşümü anlayabilmemiz için ihtiyaç, tüketim, tüketim toplumu ve tüketim kültürü kavramlarına değinmekte fayda bulunmaktadır.

İhtiyaç kavramı kişiden kişiye değişen bir kavramdır. Çünkü her bireyin neye ihtiyaç duyduğu değişkendir. Kişilerin nelere ihtiyaç duyduğu yaşadığı toplumun yapısını bir noktaya kadar yansıtabilir. Klasikleşmiş iktisat tanımı. İhtiyaç kavramının kısa bir tanımı yapıldığında insanın "maddi ya da manevi benliğimizde olan yokluk hissini, durumunun giderilmesidir." Bu gereksinim, giderilmesi halinde tatmin, kişiye bir haz durumu yaşatacağı ve giderilmediği zaman ise insana elem hali veren bir duruma gelecektir (Pekcan, 2003: 525-526).

14.yüzyılda ihtiyaç kavramı ile ilgili çalışmalar yapan İbn-i Haldun'un çalışmaları önemlidir. İbn-i Haldun a göre ihtiyaç durumu ya toplumların medenileşmesi yolunda bir araç ya da yok olma sürecinde yer alan bir kavram bir güçtür (Göcen, 2013: 177).

İhtiyaç kavramından bahsedildiğinde akla gelecek isimlerden biri olan Abraham Maslow, bu kavramı ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında ele almıştır. Maslow, insanı isteyen bir varlık olarak tanımlamış ve bazı istekleri karşılandığında bile isteklerinin sürekli olarak arttığını belirtmiştir. İnsan ihtiyaçları çeşitli ve çeşitlendirilmiş biçimdedir. Bir önem hiyerarşisinde düzenlenebilirler (Trivedi ve Mehta, 2019: 38). Hiyerarşideki alt ihtiyaçlar, bireylerin daha üstteki ihtiyaçlara cevap verebilmesi için önce karşılanmalıdır. Hiyerarşinin en altından yukarıya doğru ihtiyaçlar şunlardır: fizyolojik (yiyecek ve giyecek), güvenlik (iş güvenliği), sevgi ve ait olma ihtiyaçları (arkadaşlık), saygınlık ve kendini gerçekleştirme (McLeod, 2007).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ilk üç basamağındaki ihtiyaçlar istikrarlı olarak karşılanmaktadır (Parılı, 1999: 270). Hiyerarşinin üstünde yer alan saygınlık ve kendini gerçekleştirme olan daha üst basamaktaki ihtiyaçlar alttakilere göre daha az karşılanmaktadır. Aslında pratikte bakıldığında bu sıra bazı

durumlarda işlememektedir. İnsanlar neyi ihtiyaç olarak görürse ilk o basamağa ya da ihtiyaca dönmektedirler.

Bir diğer kavram olan tüketim ise "üretilen ya da yapılan şeylerin kullanılıp harcanması, yoğaltım, istihlak, üretim karşıtı" şeklinde tanımlanmıştır (TDK). Genel anlamıyla tüketim, ihtiyaçların giderilmesi anlamına gelmektedir (Fırat vd., 2013: 183). Tüketim, insan ihtiyaçları doğrultusunda giderilmesi için bir hizmet veya malın alınması ve bu alım sonucunda ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılması eylemi tüketim olarak tanımlanabilmektedir (Odabaşı, 1999: 4). Bu işi gerçekleştiren kişiye ise tüketici ismi verilecektir. Tüketim günümüzde basit bir fiil olarak algılanmamakta, bütün insanları tüketim ve üretim süreçleri bakımından birbirine bağımlı kılmasını sağlamaktadır.

Tüketim davranışı hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Baudrillard'a (2008: 47) göre tüketim, üretmek ile yok etmek arasında bir terimdir. Tüketimin anlam kazandığı yer, kendisini yok etmeye, aşmaya, dönüştürmeye dair derin bir eğilim olmasından kaynaklanmaktadır. De Certeau (2008: 45) tüketimi yapan kişilerin aslında birer gizli üretici olduklarından bahsetmektedir. Aslında tüketim eylemi sırasında farkında olmadan üretime katkıda bulduklarından bahsetmektedir.

Genel olarak tüketicilerin ihtiyaçları doğrultusunda ürün ve hizmetleri satın alma ve kullanma olarak tanımlanan tüketim davranışı, günümüzde sadece fiziksel ihtiyaçların değil aynı zamanda sosyal ve psikolojik ihtiyaçların da karşılanması için bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Avcı, 2022: 162).

Günümüzde tüketiciler, itibar ve prestij kazanma, kendini gerçekleştirme, bir gruba ait olma gibi ihtiyaçları için tüketim faaliyetleri ile gıda ve su gibi birincil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır (Fırat vd., 2013: 183).

Tüketim eylemi çok boyutlu olarak düşünüldüğünde toplumsal ve kültürel hayatı büyük oranda değiştirmiştir. Tüketimin bireylerin harcama davranışlarında ortaya çıkardığı kültürel dönüşümler, kültür kelimesine yeni bir yorum kazandırmıştır. Ortaya çıkan bu yeni yorum "tüketim kültürü" olgusunun oluşmasına yol açmıştır. Tüketim eylemleri, sosyal ilişkilerde oluşturduğu işlekliliyle yemek yeme kadar çok önemli yere sahip bir tutumu oluşturmaktadır (Karakaş, 2001:20).

Tüketim kültürünün on sekizinci yüzyılda ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Sanayi Devrimi üretim anlayışını açıkça değiştirmiştir. Bu tüketim anlayışı her ne kadar 18. yüzyılda kök salmış olsa da tamamen yerleşmesi biraz zaman almıştır (Roach vd., 2019: 13-14).

Dünya çapında kabul edilen tüketim kültürü kavramının II. Dünya Savaşı sonrası tüketimin had safhaya ulaşmasıyla oluşmuştur. Küreselleşme kuramlarına paralel olarak, Körfez Savaşı sonrası ekonomik düzende Amerikan nüfuzu etkili olmuştur. Kitle kültürüyle benzer anlamlar taşımaya da tüketim kültürü, Amerika kitle kültürünün çoğu karakteristikleri benzemektedir. Çünkü yeni sektörlerin, davranışların, fikirlerin reklam, sinema vb. gibi büyük çaptaki kitlelere hitap eden bir tüketim kültürünün oluşumuna Amerika'da rastlanmaktadır (Karakaş, 2001: 20).

Tüketim kültürü, üretim kültüründen doğan ve sosyalleşme yönüne hitap eden bir olgu haline gelmiştir (Kantar, 2020: 2182). Tüketim artık sadece kullanım değerlerinin peşinden koşmaktan veya sosyal prestij iddiasından daha fazlası haline gelmiştir (Miele, 2006: 345). Tüketim toplumunun ortaya çıkmasına neden olan tüketim kültürü, tüketicilerin büyük bir kısmının yararcı olmayan, konum arama, başkalarıyla arasında farklılıklar oluşturma ve yenilik arama gibi gayelerle mal ve hizmetleri şevkle istedikleri, peşinden koştukları, sahip olmaya uğraştıkları bir kültüre karşılık gelir (ÇEKUD,2016).

Tüketim kültürü, eşyanın kullanım değeri ve tahammül süresine artık saygı duymayan ve eşyalarını hor kullanan ya da onları sosyal ve ekonomik konuma göre dönüştüren insandan, milli ve milletlerarası boyutta, kendi tasarruflarının ve kaynaklarının kullanılması yönünden tüm insan cinsine özgü dünya çapında bir müsrifliğe, zenginliklerin savrulmasına yol açmıştır (Baudrillard, 2008: 95). Tüketim kültüründe isteklere kısıtlama getirilmemesi ve devamlı daha fazla talep etmeye yol açmıştır (Karakas, 2001: 21). Odabaşı'nın (1999: 28) ifadesiyle "ihtiyacın doyurulmaz olma özelliğinin gereği olarak, modern sanayi üretkenliğinin yükselmesi ile insanların istihdam kapasiteleri de gelişmiş ve arzular rafine edilmiş, imgesel ve karmaşık hale getirilmiştir"

Elektronik iletişim kanallarıyla ortaya çıkan tüketim kültürü insanları birbirine benzetmekle kalmamış, istekleri, hayalleri de ortak kılmıştır. Bu tip ortak benzerliklerle ortak yaşam toplumun genelini hedef seçerek varlığını sürdürmektedir. Hayatta kalabilmesinin temel formülü ise tüketime süreklilik kazandırmak üzerinde olacaktır (Karakas, 2001: 22). Düzgün işleyen bir tüketim toplumunda, tüketiciler aktif olarak cezbedilmeye çalışılırlar. Cezbedilmeye çalışıldıkları bu ortamda her yeni cezbetme çabası bir öncekinden biraz daha farklı ve belki de daha güçlü olmaktadır (Baumann, 1999: 38).

Kapitalist sistemin üretimi artırmak amacıyla üretim araçlarını ve tekniklerini ilerletme yönündeki zarureti, aynı zamanda tüketimi de fazlaştırabilmek için de yeni tüketim araçları ve tekniklerini ilerletmeyi zaruri hale getirmektedir. Bu kapsamda yeni pazarlama politikaları geliştirme, reklam sektörünü büyütme, modayı kültürel bir fenomen haline getirme gibi araçların yanı sıra alışveriş merkezlerinin tüketim aracı olarak yeniden örgütlenmesi en önemli parçalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yırtıcı, 2009: 103).

Tüketim kültürünün bir çıktısı olan tüketim toplumu ise, yeni üretim gücünün oluşmasıyla verimliliği en yüksek olan ekonomik sistemin tekeli tarafından yeniden düzenlenmesiyle genç ve hür bir "toplumsallaşma" tarzıdır (Baudrillard, 2008: 95).

Bugünün toplum yapısında tüketim, kapitalizm ile kişilerin en basit fiziksel ihtiyaçlarını karşılama anlayışından ayrı olarak, tatminsiz ve bitimsiz hale dönmüştür. Bu durum kişileri kapitalist sistemin doğası gereği üretimden ziyade tüketime yönlendirmekte ve tüketim toplumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Neyin ne kadar tüketileceğinin kararını veren üreticilerdir. Aslında topluma aşılacak istenen biricik amaç tüketmedir ve tüketimi özendirme (Nar, 2015: 945-946).

Kapitalist üretim biçiminin getirdiği yapı da bireyleri üretim odaklı dürtülerken, bunun ileri aşamasında artık bu süreç tüketime dönecektir. Tüketim olgusu 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyaya yayılmaya başlamıştır. Bu kapitalist üretim döngüsünün işleyebilmesi için toplumun tüketim yapması gerekmektedir (İnce, 2014: 29).

Tüketim toplumunun oluştuğu çevre, üretimden ziyade kapitalist sistem çerçevesinde insanların boş zamanlarını tüketim yaparak geçiren ve bunun etrafında bir yaşam tarzı izleyen tüketim toplumunu yaratmaktadır. Tüketim toplumunun ortaya çıkması neticesinde artan bir zenginlik, tüketim etrafında oluşan yeni bir kültürel yapı bireyciliğin artması gibi durumları meydana getirdiği söylenebilir (Bayhan, 2011: 223).

Günümüzde tüketim olgusunun artık insanların yeni dinleri olarak görüldüğü bunun mekânı olarak da alışveriş merkezlerinin (AVM) olduğunu günümüz yapısı gözlemlendiğinde rahatlıkla görülebilmektedir.

3. Küreselleşme ve Küreselleşmenin Kentin Mekânlarına Etkisi

Küreselleşme kavramı durağan bir kavram değildir. Bu özelliği sayesinde, teknolojinin, ideolojinin veya maddi olarak malların ve sermaye gibi şeylerin dünyadaki herhangi bir yere kısa sürede ulaşması anlamında kullanılmaktadır. Küreselleşmenin temeli coğrafi keşiflere dayandırılmaktadır. Coğrafi keşiflere dayandırılmasının nedeni sömürgecilik anlayışının getirdiği bir durumdur. Küreselleşme bir noktada post modern dönemin devamı niteliğinde düşünülebilir. Aslında küreselleşmenin etkileri modernleşme dönemiyle birlikte hissedilmeye başlanmıştır (Yönten Balaban ve İrdem, 2017: 2). Ritzer (2020: 325) küreselleşmeyi, "akışkanlığın gittikçe arttığı, insanların, nesnelerin, mekânların ve bilginin her yöne aktığı, bunların karşısına çıkan ve oluşturduğu yapıların bu akış yönünde engelleyici veya hızlandırıcı bir rol oynadığı geçişken veya süreçler dizisi" olarak tanımlamıştır.

Sassen (2007:169), çeşitli devlet dışı aktörlerin, bireylerin ve kuruluşların uluslararası alanda görünürlük kazandıklarını ve kentlerin de bu yapı için stratejik alanlar olarak öne çıktıklarını ifade etmiştir. Kentleri bu düzene dahil edilmesinin ekonomik küreselleşme olarak ifade ettiği süreçleri kısmen belirli yerlere yerleştirilmiş somut ekonomik kompleksler olarak yeniden kavramsallaştırma yapmaya izin verdiğini ifade etmiştir. Küreselleşme dönemiyle artık kentler ekonomik alanda çok daha ön plana çıkmakta ve kapitalizm ile kentler üretimin ve sermayenin bulunduğu bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üretim süreciyle birlikte kentler artık sermayenin ilgi odağı haline gelmiş ve üretimin nedeni olan tüketim durumunun ve ticari ilişkilerin mekânları olmuştur. Bunun neticesinde kentler artık tüketim toplumunu oluşturan, tüketim kültürünü artıran veya geliştiren belirli bir hayat tarzını oluşturan ve bütün bunları yaparken de sınıfsal farklılaşmayı, tabakalaşmayı ortaya çıkaran bir yapıya bürünmüştür (Yönten Balaban ve İrdem, 2017: 2).

Kentleri dünya kapitalist sistemi ile bütünleşme kentsel ekonomiyi emek, mallar ve sermayeye bağlama noktasında (Friedmann, 1986: 70) AVM'ler ortaya çıkmıştır. AVM'lerin ortaya çıkmasıyla beraber geleneksel toplum tipinin getirdiği yapılar, çarşılar, pazarlar yok olmaya yüz tutmuş bununla beraber kentin kültürel yapısı artık yok olmaya yüz tutmuştur.

4. Alışveriş Merkezleri ve Alışveriş Merkezlerinin Tüketim Kültüründeki Yeri

AVM'nin genel geçerli tek bir tanımını yapmak pek mümkün görülmemektedir. AVM, planlanmış bir eser bütünü içinde birden çok bölümlü ticaret haneli ve birçok perakendeci satıcıların bulunduğu, insanların boş zamanlarını değerlendirebileceği mekânların olduğu ve bu mekânların işletmecilerinin de içinde yer aldığı bir merkezden idare edilen yapılardır (Erdoğan, 2016:15). Daha popüler başka bir bakış açısına göre ise AVM, modern tüketim yapısının yeni toplanma yerleri, yeni simgeleri hatta kentlerin "yeni katedralleri"dir (Ritzer, 2020: 32).

Geçmişten bugüne kadar insanlar sosyalleşebilmek, ilişkilerini geliştirebilmek, ürünlerini takas edebilmek için belirli vakitlerde bir araya gelip toplantılar yapmışlardır. Alışveriş ilişkisi aslında sadece parasal, ekonomik bir ilişki değildir. Sosyal yönü de olan bir ilişkidir.

Geçmişten günümüze alışveriş mekânları sanayi öncesi dönem, erken modernizm dönemi ve metropolleşme dönemi olarak incelenmektedir. Sanayi öncesi dönemde alışveriş merkezleri Yunan agorası, Roma forumu, orta çağ pazarları iken erken modernizm olarak anılan dönemde ise daha çok pasajlar ve çok katlı mağazalar

ön plana çıkmaktadır. Metropolleşme döneminde ise ön plana çıkan alışveriş merkezleridir (Biol, 2003: 46).

Tarih öncesi dönemde ilk zamanlarda insanlar yetiştirdikleri tarım ürünlerini takas etmesiyle alışveriş denilen bu faaliyetler başlamıştır. Daha sonraları ise birden fazla kişinin bir araya gelip burada ürünlerini sergileyip satmaları sonucu Pazar kültürü oluşmuştur. Bu yerler daha çok avcılık faaliyetlerinin yapıldığı alanlara daha yakın ve toplumun bir araya geldikleri alanlara da yakın yerlere kurulmaktadır. Ticari faaliyetler Yunan toplumunda agora denilen açık alanlarda yürütülmekteydi (Erin ve Gönül, 2015: 130).

Orta Çağ'a bakıldığında ticari faaliyetler Avrupa'nın karanlık bir çağ yaşamasından dolayı çok gelişme de Pazar yerlerinde devam etmiştir (Pirenne, 2014: 84-90). Bu karanlık dönemin bitmesinden sonra ticaretin geliştiği alanlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak da Doğuda Pazar alanları kentler için önemli yerler haline gelmeye başlamıştır. Bu alanlarda satılan mallar kategorilerine göre ayrılmış ve buna göre yapılanmış bir mimari yapı ile konumlandırılmıştır. Bu açık alan mekânlarının dışında kapalı çarşılar da yapılmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarında Avrupa'da ortaya çıkan pasajlar, tüketicilerin konforunu artıracak düzende yapılmıştır. Pasajların mekânsal olarak düzenlenmesi, biçimi Rönesans Dönemi binalarına benzer olarak, ilk katı alışveriş yerleri, üst katları ofis olarak tasarlanmıştır. Cam kubbe tarzı ise daha çok 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Erin ve Gönül, 2015: 131-132).

Batıda 18. ve 19. yüzyıllarda günümüzdeki alışveriş merkezlerinin temeli oluşturulan çok katlı, köşe, bina içinde saklı mağazalar şeklinde gelişen alışveriş merkezleri görülürken, Doğuda ise bedestenler üzerinden bir alışveriş mekânının gelişimi söz konusudur. Bedestenler, lineer sıra düzeninde veya bu sıraların kesişme düzeni ile organize olmuş birçok dükkânın bir araya geldiği, üstünün tonozla örtülü olduğu genellikle tek katlı çarşılar, alışveriş yapılarıdır (Erin ve Gönül, 2015: 133).

Alışveriş merkezleri mekânlarının ortaya çıkışı dünyada ilk olarak ABD'de ve Avrupa'da 1900'lü yıllarda görülmeye başlanmıştır. Bu dönemle birlikte geleneksel çarşı-pazar alışveriş anlayışı değişmeye başlamıştır (Özaydın ve Özgür, 2016).

Alışveriş merkezlerinin tasarımsal gelişiminde fikirleri ile öne çıkan Victor Gruen, iyi bir toplumsal yapının kurulabilmesi için kentin sıkıntılı yanlarından uzakta bir araya gelebilmeleri için sosyal alanlar kurma fikri sunmuştur. Gruen, alışveriş mekânlarında ticari ilişkilerin yanında sosyal ilişkilerin geliştirilebileceğini savunmuştur. Bu tip mekânlar şehrin gürültüsünden sıkıntısından kaçış olarak görülmektedir. 20. yüzyıllarda insanların aktivite anlayışının farklı alanlara yönelmesi kent merkezlerinin boşalması sonucunda bu boşalan alanı alışveriş merkezi yaparak doldurma fikrini öne atmıştır (Aslan, 2009: 149).

Gruen'in görüşleri çerçevesinde modern anlamda alışveriş merkezleri 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ortalarında Amerika'daki banliyöleşme, şehir merkezlerinden uzakta ancak otomobille kolay erişilebilen büyük alışveriş merkezlerinin inşasıyla desteklenmiştir (Roach vd., 2019: 15). Bu olay alışveriş mekânları için bir gelişmeye yol açmıştır. Daha önce merkezlerde bulunan alışveriş mekânları banliyöleri de kapsamaya başlamıştır. Otomobil kullanımının artması, banliyölere doğru yerleşmenin artması alışveriş mekânlarına ulaşımı kolaylaştırmıştır. Alışveriş mekânları kolaylaşan bu ulaşım olanakları sayesinde kendine yeni merkezler aramaya başlamıştır (Erin ve Gönül, 2015: 133).

İlk AVM'ler şehir dışında, ölçek tanımsızın, dışarıya kapalı binalar tarzında bir tasarım anlayışı içerisinde izole, otoparklı, kapalı ve klimalı mekânlar olarak inşa edilmiştir. Gruen'e göre kışın

soğukta üşüyen, yazın sıcakta bunalan insanlar için açık mekân alışveriş merkezleri konforlu bir alışveriş ortamı oluşturmayacaktır. Kapalı tarzda yapılan alışveriş merkezleri hem satıcılar hem de tüketiciler için ekonomik açıdan kârlı olacak ve birçok satıcının bir arada olduğu bu ortam, toplumsal paylaşım hissiyatı uyandırarak kentlere benzeyen ama kentlerin dezavantajlarını içermeyen yeni kamusal mekânlar meydana getirecektir (Arık, 2010: 216). Bu tarzda ilk tamamen kapalı alışveriş merkezi 1956'da Minnesota'da açılan Southdale Merkezi olmuştur (Ritzer, 2020: 86).

Ülkemizde ise alışveriş merkezlerinin ortaya çıkışı Osmanlı dönemine denk gelmektedir. Osmanlı kentlerinde biri gıda maddelerinin satıldığı yerler diğeri zanaat ürünlerinin alışverişin gerçekleştiği han ve kapalı çarşılar şeklinde iki ayrı mekânda ticaret söz konusudur. Haftada birkaç kez açık mekânlarda kurulan veya sürekli pazarlar açık alışveriş merkezleri iken, bakkal veya benzeri esnaf tipi işletmelerin toplandığı han bedesten ve çarşı gibi yerler ise kapalı alışveriş merkezleridir (Üstün ve Tural, 2008: 267).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı kentlerinde görülen ticaret kollarının devam ettiği görülmüştür. 1950'li yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerdeki perakende düzeninin etkisinin bir yansıması olarak Migros ve Gima gibi şirketlerin kurulduğu görülmüştür. 1970'li yıllarda sosyal belediyeçilik anlayışının yaygınlaşması ile belediyeler tarafından tanzim satış yerleri kurulmuştur (Bakır ve Aydoğan, 2016: 308). 1980'ler ile dünyada esen neoliberal ekonomi politikalarının yansımaları ülkemizde de görülmüştür. Serbest ekonomiyi geçiş politikaları kapsamında dışa bağımlı gelişme stratejisi, Türkiye'de çok ortaklı ve çok uluslu yeni yapıların hızla piyasaya girmesine ve yabancı sermayeli yatırımların çoğalmasına yol açmıştır (Vural Arslan, 2009: 152).

Ülkemizde bu dönemde tüketim alışkanlıklarında hızla değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişim, sadece tüketim nesnelere ve hizmetleri ile sınırlı kalmamış, tüketim mekânlarında da değişimi tetiklemiştir (Vural, Arslan, 2009: 153). Türkiye'de bugünkü bağlamda görülen ilk alışveriş merkezi 1988 senesinde devlet ile ortak kurulan İstanbul Ataköy'deki "Galleria" dır. Texas Houston'da olan "The Galleria" yapısından ilham alınarak yapılmıştır. O dönemde bu alışveriş merkezinin oluşturduğu hava yalnızca Ataköy'ü değil, İstanbul'un bütününe etkilemiştir. Bu süreç başkent Ankara'da Atakule ve Karum Alışveriş merkezlerinin kurulmasıyla sürmüştür. Başkent ve büyük şehirlerde başlanan bu yapılarla doyma ulaşılmasıyla, Anadolu'da bu yapılar hızla yayılmıştır (Cengiz ve Özden, 2002:66).

Türkiye'de gerçekleşen kentleşme Amerika ve Avrupa'dan farklı özellikler göstermesinden ötürü tüketim mekânlarının kurulması süreci de farklılıklar göstermiştir. Avrupa ve Amerika'da alışveriş merkezleri kentin dışında yapılmışken, Türkiye'de merkezde veya merkez yakın yerlerde kurulmuştur. Devasa alışveriş merkezleri, şehir merkezlerinin karşıladığı birçok hizmeti de karşılayarak, buluşma ve vakit öldürme alanları haline gelmeye başlamıştır (Köksal ve Aydın, 2015: 234). Ritzer (2020: 87), alışveriş merkezlerinin hem gençler hem de yaşlılar için bir topluluk merkezi haline geldiğini ve sosyalleşme yerleri olarak kullandıklarını belirtmiştir. Hatta bu merkezlerin müşterileri doğumdan ölünceye dek kendilerine bağlamak için çabaladıklarını iddia etmiştir.

5. Günümüz Tüketim Toplumu Yapısında Avm'lerin Konumu

Kamusal alan, çok sayıda kişinin bir baskı altında olmadan serbestçe kullanabildiği girip çıkabildiği, kişinin özel alanı dışında kalan alanlardır. Herkesin kullanımına açık olduğu için aslında üzerinde mülkiyet hakkı talep edilemez. Bu tip yerler genelde cadde,

meydan, çarşı gibi alanlardır. Bu alanlar kişilerin, toplumun bir araya geldiği karşılaştığı alanlar olarak görülmektedir (Öztürk, 2012: 615).

Kamusal alan bir başka tanımlamayla insanların normal günlük yaşantılarında ya da festival, bayram gibi törensel faaliyetleri gerçekleştirdikleri, kişileri birbirine bağlayan ortak bir alan olarak nitelendirilebilir.

Kamusal alan özel alan ayrımını yapmak gerekirse hukuki bağlamda kamusal olan devletle ilişkilendirilir, özel olan ise vatandaşların kendi içerisinde kalan yani sivil hayatla ilgili olandır. Yeni dönemde kamu kişilerin sadece ailesi ya da arkadaş kesiminden farklı konumu olan toplumsal yapı değil, fazlaca çeşitli insanların bulunduğu yakın veya yabancıların birlikte oluşturdukları alan kamusal olarak tanımlanmıştır (Sennett, 2010: 33).

Gruen ve Smith (1960: 21-24), alışveriş merkezleri gibi yapıları bünyelerinde barındırdıkları ticaretten dolayı kentler için yeni kamusal alanlar haline gelebileceğini öngörmüşlerdir. Farklı aktivite alanlarına bölünmesiyle anlamı boşalan kent merkezi fikri, alışveriş alanları ile oluşturulacak olan kent mekânı ile doldurulabilecek ve geçmişte Antik Yunan'da agora, Orta Çağ'da Pazar veya kent meydanlarının üstlendikleri kamusal mekân olma görevini üstlenebileceklerini düşünmekteydiler. Eski dönemde alışveriş merkezleri ve kamusal alanlar arasında bağ kurulabilmişse de günümüzde bu durum bazı kesimlerce tartışmalı görülmektedir. Her ne kadar Ritzer gibi bazı düşünürler bu merkezleri toplumsallaşma mekânları olarak görmüşse de, bazı düşünürler sosyal bütünleşmeden uzak, içe kapalı yapılar olarak görmüşlerdir (Yavuzçehre ve Çezik, 2015: 30).

Alışveriş merkezlerinin kurulması kentleşme sürecinin bir sonucudur ve bu sürece aslında beraber eşlik etmektedir. Ulaşım sektörünün gelişmesi kent bağlamındaki ticarete büyük etkisi olmuştur. Göçler nedeniyle kentler artık genişlemeye başlamış, bu genişlemenin yönü de haliyle banliyölere doğru olmuştur ve perakende satış alanları da bu tarafa doğru kaymıştır. Bunun neticesinde ise alışveriş alanları ortaya çıkmış ve doğal olarak da kente karşı alışveriş merkezleri çıkmıştır (Cohen, 1996: 1050).

Alışveriş merkezi kapsamında birden çok hizmet ve mal tek bir çatı altında sunulmaktadır. Bu tek çatı altında bütün hizmetlerin sunulmasının imkânı aslında muazzam büyük yapılardan geçmektedir. Bu muazzam yapılar insanlarda tüketim arzusu uyandıran ve uzun vakitler içinde kalmayı teşvik eden yapıda olacaktır (Öztürk, 2012: 601). Yırtıcı (2009: 107) bu alanların insanlarda oluşturmaya çalıştığı zihniyeti şu şekilde ifade etmiştir:

“Tüketim modern anlamıyla sadece birtakım ihtiyaç ve arzuların karşılanmasına dayanmamaktadır ve modern tüketim eğlence kavramı ile birleştirilmiştir. Daha doğrusu tüketimin kendisi insanların boş vakitlerini değerlendirdikleri bir eğlenceye dönüşmüştür. Tüketim araçlarının bu dönüşümde büyük rolü vardır. Bu tür mekanlar hiçbir zaman kendilerini sadece ihtiyaçların karşılandığı yerler olarak sunmazlar; her zaman bir dizi eğlence imkanını da içerirler. İnsanların bugün büyük alışveriş merkezlerinde tükettikleri sadece ürünler ve hizmetler değildir. Bu tür merkezler sinema, yemek, çeşitli oyunlar gibi eğlence imkanlarının da tüketilmesini sağlarlar. Böylelikle gerçek tüketimle boş zamanı değerlendirme aracı olan eğlence tüketimi birbirine karışır. Tüketim eylemi ile eğlencenin birbirine karışması ile modern kapitalist toplumda tüketimin kendisi bir boş vakit geçirme edimi olarak algılanır.”

Alışveriş merkezlerinin topladıkları hizmetleri tek çatı altında birleştirmeleri onlar için küçük bir dünya benzetmesinin

yapılmasına yol açmıştır. Buralarda zamana dair bir işaret yoktur yani içerisinde nasıl zamanın geçtiğini insana hissettirmemek asıl amaçtır. Sıcaklık konusunda da içerisinde sürekli iyi bir hava vardır. Ve sürekli gündüz yaşanmaktadır. Sonuçta bu tüketim toplumunun ütopyasıdır. Asıl amaç kesintisiz bir zaman süreci geçirtmektir (Öztürk, 2012: 623).

Teknolojik ilerlemenin beraberinde getirdiği üretimde artan verimlilik neticesinde boş zaman daha da fazlalaşmıştır. Boş zamanın kullanılması insanlarda tüketim şeklinde ortaya çıkacaktır. Tüketim olgusu, sosyal bir faaliyetler sonucu gerçekleşmektedir ve insanlar günlük yaşantısında işinden arta kalan zamanda tüketim faaliyetlerini ilişkiler kurarak gerçekleştirmektedir (Aytaç, 2006: 33).

Kapitalizmle birlikte bu sistem insanların boş zamanlarını ele geçirerek bunu yönetmek isteyecektir. Bu zamanlarda ise tüketimciliğin getirdiği biçimle artık marka ve sembollerin peşinde koşan bir tüketici profili oluşturmak istenmektedir (Aytaç, 2004: 120). Kapitalizm günümüzde tüketicilerin sömürülmesine yol açmaktadır. Bu sömürü şekli ise artık tüketimi sürekli kılmamanın bir yolu olan uygun yöntemler vasıtasıyla olacaktır. Bu sayede insanları borç altına sokmayı yine de tüketimi yaptırmayı özendirilmektedir (Öztürk, 2012: 625). Üretimin sürekliliği ancak tüketimin sürekliliği ile olacaktır. Üretim, tüketim varsa anlamlı hale gelecektir. Kapitalist sistem aslında ihtiyaçlar tanımını yeniden yaparak dünün lüks olarak tanımladığı şeyleri, zorunlu bir ihtiyaç haline getirmiş ve normallik standartlarını değiştirerek toplum yapısını yeniden yapılandırmıştır.

6. Avm'nin Sosyo Ekonomik Yapı Üzerine Etkisi ve Sivas Örneği

Günümüz alışveriş merkezi yapıları sadece topluları değiştirmekle kalmamış kurulduğu mekânların çevresini de dönüştürmüştür. Birçok mağaza bulunduğu bu mekânlarda çalışanların işyerlerine yakın olma isteği civar mahallelere yerleşmeyi tetikleyecektir. Bir diğer ifadeyle alışveriş merkezlerinin gelişimi alt merkezlerin oluşumunu da tetikleyecektir. Alışveriş merkezlerinin kent merkezi dışına kurulduğu yerleşimlerde kentin çeperindeki mahallelerde altyapı ve üst yapı yatırımlara daha çok önem verilmektedir. Yeni kamusal yatırımlarla kentin bu yerlere doğru genişlemesi sağlanmaktadır. AVM'ler yakın çevrelerinde bulunan mekânları ticaret alanlarına dönüştürmekte, ikinci etki alanında yer alan konut alanlarının da yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Erin ve Gönül, 2015: 138-139). Bu bölgelerde yeni yerleşim alanlarının yapılması birçok kültürden, farklı tipte insanı bu mekânlara çekecektir. Bunun neticesinde hem toplumsal dönüşüm hem de mekânsal dönüşüm hızlanacaktır.

1980'li yıllarda ekonomik politikalarda yaşanan dönüşümlerin yaşam biçimine yansımalarının görüldüğü 1990'lı yıllarla birlikte tüketim odaklı yaşam biçiminin üzerinde gerçekleştiği alanlar AVM'ler olmuştur. Kentleşmenin hız kesmeden devam ettiği bu dönemde AVM'ler de günlük hayatımıza girmiştir. İnsanların boş zamanlarını geçirebilecekleri, işten arta kalan zamanlarda bu alanları kullanabilecekleri, toplumsal ilişkileri kurulabilecekleri bir toplanma mekânı olma özelliği AVM'nin kamusal bir alan olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Ancak küreselleşme ile kamusal alanların kullanımında, formunda ve özelliklerinde dönüşümler meydana gelmiştir. Artık AVM gibi tüketim mekânları özel mülkiyetin kontrolü altında kamusal alanlara dönüşmüştür (Yönten Balaban ve İrdem, 2017). Ancak bu kamusal alan olma özelliği sadece alışveriş merkezlerinin açık olduğu saatlerde geçerli olacaktır. Kapanış saati ile kamusal alan niteliğini kaybedip bir özel alana

dönüşecektir. Bu mekânlar somut bir gerçeklikten sıyrılarak soyut hale gelmektedir.

AVM'ler aslında tüketim toplumunun dayattığı tüketim çılgınlığı hastalığına kapılan bir toplum yapısı oluşturmaktadır. Genç kuşakların zamanı boşa harcayarak gezdikleri, kendilerini geçici mutlu ettikleri bir sahne oyununa dönüşmektedir. AVM'lerin ortaya çıkmasıyla beraber küçük ve orta gelirli esnafın kapandığı, orantısız rekabetin ön plana çıktığı ticaret mekânları olmuştur. AVM'li mekânları benimseyen çocuklar aile bütünlüğünü, ailenin önemini anlayamamakta, bu birlikteliğin farkına varamamaktadır. Yine AVM'lerdeki yemek katlarındaki fast food tarzındaki yemekleri tercih edilmesi, kültürümüzdeki, geleneklerimizdeki yemeklerin unutulmasına neden olmaktadır (Yönten Balaban ve İrdem, 2017).

AVM'ler kentin kendine özgü havasını, mimarisini yapısını değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda kültürel dokuyu da yok etme etkisi bulunmaktadır. Kentin kendine özgü kimliğini tahrip

edebilmektedir. Üst gelir grubuna hitap eden ve toplu ulaşım ağları dışında kalan AVM'ler, zengin ve yoksul arasındaki derin uçurumu, toplumsal bölünme veya kutuplaşmayı ortaya çıkarmaktadır.

Sivas özelinde yapılan AVM incelendiğinde, yeni tip AVM yapısının kurulmasıyla çevresindeki alanların da değişmesine ve dönüşmesine yol açmıştır.

Civar alandaki araziler değerlendirirken, eskimiş/köhne bölge, mahallelerin kentsel dönüşüme girmesine de imkân sunmaktadır. Yakın bölgelerdeki alanların ticari işletmelere dönüşmesine de oldukça elverişlidir. Bölgede yeni yatırımların yapılması yeni yerleşim yerlerinin kurulmasına da olanak sağlamıştır. Alışveriş merkezinin inşaatına başlanması 2015 yılına denk gelmektedir. İnşaat ile apartman yapılarının da inşasına başlanmıştır. Bu yapılanma çevre için de artık bir düzenleme gerektireceği için çevre düzenlemeleri de bu yıllardan sonra hızla başlamıştır.

Resim 1

Sivas İvaPark AVM

Kaynak: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr668/eyup58_DSCN1094.jpg

Bu gelişmelerle birlikte çevrede yeni yapıların inşaatlarının da başladığı görülmektedir. Bu tip sosyalleşme mekânlarının kentin dışında kurulmasını diğer kamusal yatırımların da takip etmesi kaçınılmazdır. Resim 1 ve Resim 2'de görüldüğü üzere alışveriş merkezinin inşaatı devam ederken çevresi de hızla yapılaşmakta, çevre düzenlemelerinin veya yol çalışmalarının da bu yapılaşmayı takip etmektedir.

Günlük yaşamın bir parçası haline gelen AVM'ler sahip oldukları özellikler ve karşıladıkları ihtiyaçlar sayesinde kentin bir parçası haline gelmişlerdir. Dolayısıyla mekânın yeniden üretilmesi üzerinde tesirleri olmuştur. Alışveriş merkezinin kentin uzak yerine yapılması, kent ile ilişkisi kesilerek dışarıdan yalıtılmış bir mekân olarak karşımıza çıkmasına yol açmaktadır. Sosyalleşme mekânı olarak birçok yapıyı bünyesinde barındırmasından dolayı ise eski tip pasajlardan, çarşılarından çok daha çekici hale gelmiştir.

Resim 2

Sivas AVM inşaat

Kaynak: <http://www.gorguluinisaat.com.tr/sivas-prime-mall-2015#7>

Alışveriş merkezinin bu alana kurulması kent merkezine alternatif bir alt kent merkezinin kurulmasına yönelik hızlı bir gelişim oluşturmuştur. AVM'nin internet sayfasında şu tanıtım yazısı dikkat çekmektedir (<http://ivaparkavm.com.tr/>):

“Sivas kentinin gelişen bölgesinde yer alan İvapark Alışveriş ve Yaşam Merkezi, 35.000 metrekare kiralanabilir alanı, ulusal ve uluslararası 120 markası ile Sivas'ın ilk ve tek alışveriş merkezi olarak hizmet veriyor.

Sivas'ın yerel mimari dokusundan esinlenerek oluşturulan; modern çizgilerle kente değer katmak amacıyla kurgulanan İvapark, moda'nın önde gelen markaları, teknoloji, spor ve rahat giyim mağazaları, ev dekorasyon üniteleri, anne - bebek, çocuk mağazaları ve süpermarketi ile Sivas ve çevre illerden gelen ziyaretçiler için önemli bir çekim noktası.

Zengin mağaza karması, etkinlikleri, mimarisi, kafe - restoranları, yeme - içme alanları, terasları, sineması, çocuk oyun alanı ile her yaşta ziyaretçi için keyifli bir yaşam alanı sunan İvapark, Sivas'ta yeni bir hayatın yolunu açıyor.”

Tanıtım yazısında da görüldüğü gibi AVM kentin alternatif bir merkezi olarak geliştirilmeye çalışılmakta ve yeni bir alt kent hüviyeti göstermektedir. Kentin dokusundan kopuk olmadığı izlenimi verilerek yerel halkın ilgisinin çekilmeye çalışıldığı “sizden biri” mesajı verilmektedir. İlgi göstermesi beklenen tüketiciler sadece Sivas ile sınırlı değildir, çevre illerden de tüketicilerin ilgisi de hedeflenmektedir. En önemli vurgusu ise her türlü imkânı barındıran yeni bir yaşam alanı oluşturmasıdır.

AVM'nin kurulduğu bölgede eskiden beri bölgede bulunan okullar bölgesi ve yakın zamanda yapılan adliye binası da mevcuttur. Adliye binasının bulunması, bölgenin şehir merkezine uzak olması hasebiyle avukatlara yakın bölgede büro açmaları için ulaşım konusunda iyi bir olanak sunmaktadır. Ayrıca yeni okulların bu bölgeye katılması ile bölgede yapıların sayısı artmaktadır. Bu

alandaki düzensiz yapılara da el atılmaktadır. Bu köhne yapılarda yaşayan kesimler kentin cazip olmayan bölgelerine doğru sürülecek ve bu alanlarda yapılan yeni ve lüks konutlar üst gelir grubundan ailelerin yaşam alanı olacaktır. Soylulaştırma olarak ifade edilen bu politika ise kentsel mekânda ayrışmayı tetikleyecektir.

Resim 3

AVM yanında kurulan yeni apartman yapı örneği

Kaynak: İsmail Yıldırım Arşivi

Yeni tip çok katlı apartman yapılarının inşası ile hem iskân hem de büro olarak kullanıma müsait yeni yapılar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte lokantalar, süpermarketler de bu yapılarla birlikte açılmaya başlanmış, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır. Bölgede artan nüfus ile açık spor alanları, yürüyüş yolları, çocuk oyun alanlarına yönelik ihtiyaca yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır.

Resim 4

Okullar Bölgesi Eski Hali/Yeni Hali

Kaynak: İsmail Yıldırım Arşivi

AVM yakınındaki okullar bölgesinin ortasında bulunan arazinin eski hali Resim 4'te görülmektedir. Görüldüğü gibi yıllardır yerel yönetimlerin kamusal hizmet götürme konusunda cimri davrandığı bu bölge alışveriş merkezinin kurulması ile hızla kamu yatırımlarını kendine çekmeye başlamıştır. Bu alanın eski halinin yağmur yağdığı anda adeta bir bataklığa dönüştüğü görülebilirken, öğrenciler için okul yurtlarına geçişte yıllardır çevre şartları zorluklar yaşatmıştır. AVM'nin yapılması ile okul ve çevresi de hızla yeni dokuya uyum sağlatılmıştır. Bölgede çevre düzenlemesi yapılarak daha düzenli ve öğrencilerin zaman geçirebilecekleri şekilde düzenlenmiş, daha estetik ve işlevsel hale getirilmiştir.

Resim 5

AVM binası önü

Kaynak: İsmail Yıldırım Arşivi

AVM yapısı bulunduğu alanda aşırı derecede taşıt yoğunluğu da oluşmuştur. Öyle ki kentten bu bölgeye ulaşımı sağlayan akslardaki yoğunluk geçmiş yıllara göre ziyadesiyle artış göstermiştir. Özellikle hafta sonları AVM'ye ulaşan yollarda kuyrukların oluştuğu gözlenmektedir. Sahip olduğu otoparkın haricinde AVM'ye yakın bölgelerden yer alan yollar üzerinde park edilen araç yoğunluğu Resim 5'te görülebilmektedir.

Resim 6

Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Kaynak: İsmail Yıldırım Arşivi

Bölgenin yeni bir alt kent olması yolunda atılan bir diğer adım ise kentte açılan ikinci bir üniversitenin bu bölgede kurulmasıdır. Mevcut durumda Sivas Cumhuriyet Üniversitesi yerleşkesinde faaliyet gösteren bu üniversite ilerleyen dönemde binasının tamamlanmasıyla birlikte bölgedeki nüfusu arttıracaktır. Yeni gelen nüfus mevcut altyapı ve üstyapının taşıma kapasitesini zorlayacaktır. Üniversitenin kurulması ile öğrenci yurdu ihtiyacını doğacaktır. Yeni yurtların kurulması demek yeni kollarda iş imkânlarının sunulması demektir. Öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için mağazaların açılmasını kaçınılmaz kılacaktır. Öğrenci nüfusuyla beraber bu kitleye hitap eden sosyal alanlar, spor salonları, kafeler de bu bölgelere gelmeye başlayacaktır. Bunun bir neticesi olarak ise ilerleyen dönemlerde de kamu yatırımlarının bu bölgeye akmaya devam etmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Resim 7

Yeni Sivas 4 Eylül Stadyumu inşaatı

Kaynak: <http://besiktasarena.com/index.php?topic=238.0> ve <https://www.sabah.com.tr/turkiye-kupasi/2019/05/14/sivas-dev-maca-hazir>

Bölgede bulunan Stadyumun inşaatının başlaması AVM inşaatı ile aynı döneme denk getirilmiştir. Zaten aynı bölgede bulunan iki büyük yapı çevre düzenlemeleri ile bölgenin değişimi için oldukça önemlidir. Stadyumun inşaatı ise bambaşka kitlelerin buraya gelmesini sağlamaktadır. Maç saatini bekleyen insanlar AVM’de zaman geçirebilmekte, çevrede bulunan yeşil alanlarda maç saatini beklemektedir. Sadece kent halkının değil maç günleri başka kentlerden gelen taraftarların da bu bölgede vakit geçirilmesinin sağlanması amacıyla AVM eşsiz bir imkân sunmaktadır. Birçok insan kent merkezine gitme gereği hissetmeden bu bölgede oluşturulan alt kent ile gelen misafirlerin de her türlü ihtiyacının giderilmesinin yolu açılmış olacaktır. Böylece insanların her anında rahatça tüketim yapabilecekleri bir ortam oluşturulmuş olmaktadır.

7. Sonuç

Günümüz toplum yapısı artık çok hızlı bir tüketim eğilimi içerisindedir. Bu tüketim çılgınlığı sanayi devriminden sonra yaşanmaya başlamıştır. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı üretim sistemi seri üretim ile seri tüketimi içermektedir. İnsanların zihinsel yapısına da tüketim algısı her geçen gün daha fazla yerleştiği için tüketimi hayatının vazgeçilmez bir parçası haline getirmeye başlamışlardır. Tüketim kültürüne sahip toplumlar tüketim toplumu olarak nitelendirilmektedir. Tüketim kültürü kendine özgü mekânları da oluşturmaktadır. Geçmişten bugüne kadar çeşitli mekânlar üzerinden tüketim işi yapılmaktadır. İlk olarak agoralar, pazarlar şeklinde karşımıza çıkan bu yapılar insanların bir arada buldukları yerlerdir. İnsanlar sosyalleşebilmek, zaman geçirebilmek için belirli vakitlerde bir araya gelip toplantılar yapmışlardır. Bu mekânlar günümüze kadar gelişip yeni tip yerler haline gelmiştir. Günümüzde ise artık bu sosyalleşme, alışveriş mekânları AVM’ler üzerinden olmaktadır. AVM’ler sadece insanların alışveriş yaptıkları mekânlar değildir. Boş zamanlarında geldikleri, içerisinde sahip olduğu birçok sosyal donatı ile insanların sosyalleşmelerini sağlayabilecekleri mekânlardır. AVM’lerin ortaya çıkması mekânsal ve toplumsal bazda dönüşümleri de doğurmuştur. Bu dönüşüm insan davranışlarında, yeme içme tarzındaki değişimlere kadar, insan ilişkilerinde olan ikincil ilişkilere dönüşüme kadar ilerlemektedir. Toplumdaki bireyler gün boyu işleri ile ilgilenmekte, boş kalan zamanlarında ise bu tüketim mekânlarında zamanlarını geçirmekte ve ertesi güne hazır hale gelmekte ve dolayısıyla emeği yeniden üretilmektedir.

Emeğin yeniden üretilmesi sürecine mekânın da yeniden üretilmesi süreci eşlik etmektedir. Genellikle kentlerin dışında kenar mahalle olarak nitelendirilebilecek yerlerde kurulan AVM’ler bu

mekânların cazibe kazanmasına ve soylulaşmasına neden olmaktadır. Bu mahalleler artık bir yatırım merkezi olarak da görülmektedir. AVM inşaatıyla altyapıdan üstyapıya kadar birçok yatırım kamusal yatırımı kendine çekmektedir.

Çalışmada incelenen AVM de tüketim toplumunun mekânları olarak öne çıkan diğer örnekleri gibi özellikler göstermektedir. Kent merkezinden uzakta kurulan bu AVM, kamusal yatırımlardan mahrum bırakılmış eskimiş/köhne bir bölge özelliği gösteren bu mekânın hızla cazip hale gelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda yerel yönetimin de yatırımları aynı hızla bu bölgeye yapılmaya başlamıştır. Yeni ticaret alanlarının oluşmasını yerleşim alanlarının kurulması takip etmiş ve bölgede yaşayan dar gelirli ailelerin yerini üst gelir grubundan aileler almaya başlamıştır. Çalışmanın varsayımında da belirtildiği gibi tüketim kültürünün etkisi altındaki bu mekânlar bu süreçte hızla dönüştürülmüştür.

Aynı zamanda bu bölge yeni adalet sarayının, yeni stadyumun, kentin ikinci üniversitesinin ve birçok okulun bulunduğu bölge olarak planlanması ile AVM için yeni bir yaşam merkezi oluşturması için uygun zemin de hazırlanmıştır. Tanıtım yazısında da görüldüğü gibi her yaşta insan için keyifli(!) bir yaşam alanı vaadinde bulunan AVM, kentte tüketim kültürünün sürdürülmesindeki başat aktör durumundaki yerini hızla almıştır.

Kaynakça

- Algül, A. ve Kamer, H. (2022). Günümüzdeki Tüketim Artışının İslam İktisadı Açısından Eleştirisi. *İlahiyat Akademi*, 15: 147-166.
- Arikan, M. B. (2010). Alışveriş Merkezleri Ve “Rasyonel” Büyüme Stratejileri. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 13: 211-233.
- Aslan, T.V. (2009). Türkiye’deki Alışveriş Merkezi İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Yorumlar, Eleştiriler, Tartışmalar, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(1): 147-159.
- Avcı, İ. (2022). The Effect Of Conspicuous Consumption Behavior On Wasteful Consumption Behavior: The Intermediary Role Of Hedonic Consumption Behavior. *Journal of Economy Culture of Society*, 65: 161-179.
- Aytaç, Ö. (2004). Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 28: 115-138.
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11: 27-53.
- Bakır, N. O. ve Aydoğan, S. (2016). Türkiye’de Faaliyet Halindeki Alışveriş Merkezlerinin İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(26): 302-326.
- Baudrillard, J. (2008), *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*, H. Deliceçaylı ve F. Keskin (Çev.), 3.Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baumann, Z. (1999). The Self In A Consumer Society. *The Hedgehog Review*, 1(1): 35-40.

- Bayhan, V. (2011). Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: Tüketiyorum Öyleyse Varım. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 43: 221-248.
- Birol, G. (2003). *Evolution of Trade Centres in Relation to Changing Trade Activities*. Doktora Tezi, İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Boström, M. (2022). Social Relations And Challenges To Consuming Less In A Mass Consumption In Society. *Sociologisk Forskning*, 58(4): 383-406.
- Cengiz, E. ve Özden, B. (2002). Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş İle Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1): 65-78.
- Cohen, L. (1996). From Town Center to Shopping Center: The Reconfiguration of Community Marketplaces in Postwar America, *The American Historical Review*, 101(4): 1050-1081
- ÇEKUD (2016), Çevre. Tüketim Kültürü. Erişim Adresi: <http://www.cekud.org.tr/wp-content/uploads/gazete/gazete-mart-2016.pdf>. Erişim Tarihi: (23.04.2022).
- Dal, N. E. (2017). Tüketim Toplumu ve Tüketim Toplumuna Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19): 1-21.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (Lale Arslan Özcan Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Erdoğan, Ö. (2016). *Ankara Kentindeki Alışveriş Merkezlerinin Yer Seçim Tercihleri ve Mekânsal Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erin, İ. ve Gönül, T. (2015). Alışveriş Mekânlarının Dönüşümünün Kentsel Mekâna ve Yaşama Etkisi: İstanbul Örneği. *Şehir ve Toplum*, 2: 129-142.
- Fırat, A., Kutucuoğlu, K. Y., Arıkan Saltık, I. ve Tunçel, Ö. (2013). Consumption, Consumer Culture And Consumer Society. *Journal of Community Positive Practices*, 13(1): 182-203.
- Friedmann, J. (1986). The World City Hypothesis. *Development and Change*, 17: 69-83.
- Göcen, G. (2013). İbn-i Haldun'un Toplum ve İnsan Yaklaşımının Günümüze Düşen İzlenimleri: Tüketim Toplumu ve Narsist İnsan. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8: 175-198.
- Gruen, V. and Smith, L. (1960). *The Planning of Shopping Centers*. Reinhold Publishing.
- İnce, Ş. (2014). *Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfağı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kantar, G. (2020). Effects Of Consumption Culture On Lifestyles: Globalization, Media And Consumption Culture In The Context Of "A Bite And A Cardigan Philosophy". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(23): 2178-2199.
- Karakaş, M. (2001). Tüketim Kültürü ya da Tüketimin Yeniden Üretimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1): 11-28,
- Köksal Y. ve Aydın, E.E. (2015). Tüketicilerin Alışveriş Merkezleri Algısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Göller Bölgesi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24): 231-248.
- McLeod, S. (2007). Maslow's Hierarchy of Needs. SimplyPsychology. Erişim Adresi: <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>, Erişim Tarihi: (24.11.2022).
- Miele, M. (2006). Consumption Culture: The Case of Food. P. Cloke, T. Marsden, P. Mooney (edt.). in *The Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications.
- Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, 8(37): 941-954.
- Odabaşı, Y. (1999). *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü*. Birinci Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Özaydın, G. ve Firidin, E. Ö. (2016), Büyük Kentsel Projeler Olarak Alışveriş Merkezlerinin İstanbul Örneğinde Değerlendirilmesi. *Mimarlık Dergisi*, 347. Erişim Adresi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361>, Erişim Tarihi: 04.05.2022.
- Öztürk, M. (2012). Kamusalılık, Tüketim Kültürü ve AVM'ler. *Kent Sosyolojisi*, 600-633.
- Parlıt, C. (1999). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı. *Kamu İş-İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 4(4): 267-277.
- Pekcan, A. (2003). İhtiyaç Kavramı ve İbn-i Haldun'un Umran Teorisi'ne Etkileri. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16(4): 525-526.
- Pirrenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri*. Ş. Karadeniz (çev.). 13. Baskı.. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzer, G. (2020). Toplumun Mcdonaldlaştırılması. A. E. Pilgir (çev.). 7. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roach, B., Goodwin, N. and Nelson, J. (2019). Consumption And The Consumer Society. *Global Development and Environment Institute*, Tufts University.
- Sassen, S. (2007). *Global City*. D. Nugent, and J. Vincent (edt.). in *A Companion to the Anthropology of Politics*. Blackwell Publishing.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. S. Durak ve A. Yılmaz (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Trivedi, A. J. ve Mehta, A. (2019). Maslow's Hierarchy Of Needs – Theory Of Human Motivation. *International Journal of Research in all Subjects in Multi Languages*, 7(6): 38-41.
- Utma, S. (2020). Türk Toplumunda Tüketim Kültürünün Yaygınlaşmasında Medyanın Rolü: Tüketiyorum Öyleyse Varım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(74): 484-491.
- Üstün, B. ve Tural, O. (2008). Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekânlarına Etkisinin